

INFOSFERA



Revistă de studii de securitate și informații pentru apărare

DIN CUPRINS:

- *Criza financiară - dincolo de economicul predominant*
- *Rolul scenariului în construirea politicilor energetice*
- *Modelarea opțiunilor de securitate ale Republicii Moldova*
- *Manageri și lideri în intelligence: sunt ei diferiți?*
- *Analiza de intelligence - incertitudine și credibilitate*

Anul I nr. 2 2009

INFOSFERA

Revistă de studii de securitate și informații pentru apărare

Direcția Generală de Informații a Apărării

REDAȚIA

Redactori: Cătălin ANDRONIC, Emanoil CĂLIN,
Tatiana NEGARĂ, Anca Monica POPA
Adresa: Redacția revistei INFOSFERA,
Bulevardul Vasile Milea nr. 7B, cod 061342, sector 6, București
Tel./ fax (+40) 021 316 58 05, e-mail: redactia.infosfera@agat.ro
Redactor-șef: Colonel(r) dr. Teodor REPCIUC

CUPRINS

Criza financiară – dincolo de economicul predominant	3
<i>Dr. Napoleon POP, drd. Amalia FUGARU</i>	
Provocări, riscuri și amenințări la adresa securității, asociate crizei financiare globale.....	12
<i>General maior (ret) Mihaiu MĂRGĂRIT</i>	
Dreptul internațional și autonomia teritorială	16
<i>Dr. Ioan V. MAXIM</i>	
Rolul scenariului în construirea politicilor energetice	22
<i>Prof. univ. dr. Constantin HLIHOR</i>	
Modelarea opțiunilor de securitate ale Republicii Moldova.....	31
<i>Conf. univ. dr. Iulian CHIFU</i>	
Manageri și lideri în intelligence: sunt ei diferiți?	37
<i>Drd. Constantin IFRIM</i>	
Analiza de intelligence - incertitudine și credibilitate	44
<i>Cătălin ANDRONIC</i>	
Criza energetică și soluțiile Europei: gazul natural lichefiat. O alternativă viabilă și pentru România?	52
<i>Dr. Alina IONIȚĂ, Anca POPA</i>	
Geopolitica schimbărilor climatice -Implicații asupra stabilității și securității internaționale	57
<i>Drd. ing. Ionel STOICA</i>	

Revistă trimestrială editată de Direcția Generală de Informații a Apărării

I.S.S.N. 2065 - 3395

Reproducerea oricărui material din această publicație este
interzisă fără acordul prealabil al redacției.

Răspunderea pentru conținutul articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Copertă Mihai Hodorogea

CRIZA FINANCIARĂ – DINCOLO DE ECONOMICUL PREDOMINANT

*Dr. Napoleon POP**
*Drd. Amalia FUGARU***

Motto: „Cea mai mare criză economică de la Marea Depresiune nu este un fenomen natural, ci un dezastru provocat de om în care toți jucăm un rol”.
The Guardian, 29 ianuarie 2009

La aproape doi ani de la declanșarea primelor semne ale crizei financiare, pe lângă avalanșa de informații cu caracter economic, asistăm la înmulțirea declarațiilor politice cu privire la acest fenomen devastator. Deși s-a recurs, încă de la început, la mobilizări impresionante de resurse (financiare, instituționale și de voință politică) pentru minimizarea efectelor crizei, obiectivele declarate – eliminarea activelor financiare toxice, recapitalizarea băncilor, relansarea creditării economiei, prevenirea unei recesiuni economice de proporții etc. – sunt departe de a fi atinse.

Coroborând ineficiența măsurilor anti-criză cu ideea, din ce în ce mai prezentă în discursurile principalilor oameni politici, potrivit căreia actuala criză nu trebuie văzută doar ca o provocare economică, ci mai ales ca o oportunitate politică, putem anticipa o posibilă redefinire a pozițiilor principalilor actori globali, și, în consecință, o posibilă resetare a ordinii mondiale.

Dacă privim criza ca pe o perioadă de încheiere a tranziției multidimensionale de la Războiul Rece către un nou viitor global, putem estima că a sosit momentul unor re poziționări strategice, fiind recomandabil, mai mult decât oricând, ca România să nu piardă din vedere perspectiva și, odată cu ea, locul strategic al statutului român în această nouă ordine. Considerăm că acesta este momentul optim pentru elaborarea unei viziuni naționale, pentru câteva decenii de acum înainte, dacă dorim valorificarea oportunităților, dureros deschise, și în propriul nostru interes.

România, care, ca multe alte țări, a început să sufere de propagarea efectelor crizei financiare internaționale în economia reală, este în vâltoarea unei dezbateri aprinse circumscrise aspectelor imediat vizibile ale impactului crizei, dezbattere pe

care nu o putem priva de sinceritatea îngrijorărilor inerente.

Constatăm astfel că, de la declanșarea turbulențelor financiare în august 2007, în SUA,



toate măsurile luate prin acțiunea combinată a guvernelor și băncilor centrale din țările greu afectate de criză, ale căror costuri se ridică deja la peste 3000 de miliarde de dolari, nu par suficiente pentru stabilizarea situației. Recursul la un inventar cantitativ și calitativ al intervențiilor, constând în rapiditatea mobilizării actorilor și fondurilor, a elaborării unor planuri coerente și integrate de acțiune - UE, G-20, FMI – și a cooperării fără precedent dintre principalele bănci centrale, nu au condus până acum la stabilitatea dorită. În acest context, observăm alternanța tonului de la optimism la pesimism, și invers, a declarațiilor și luărilor de poziție periodice, prin care se dorește calmarea piețelor, clamarea necesității funcționării acestora și a stabilizării sistemului financiar, dar, mai ales,

depășirea crizei de neîncredere.

La mai bine de un an și jumătate de la declanșarea crizei financiare, directorul general al FMI, Dominique Strauss Kahn, arăta că, în ciuda tuturor măsurilor, unele aplicate, altele anunțate, „până acum s-a făcut prea puțin împotriva crizei financiare”¹, argumentând afirmația prin insuficiența acțiunilor, ritmul lent de aplicare contrastant cu „viteza” de anunțare a efortului de fi luate măsuri și, mai ales, pericolul aplecării guvernelor, cu prioritate, pe protejarea contribuabililor (!) și nu pe susținerea economiei reale.

Lipsa progresului în gestionarea crizei de încredere, aflată încă în faze ale diapazonului acut, întârzie și chiar blochează efectul așteptat al efortului economic de asigurare a lichidității din sistemul financiar, aspect care determină o volatilitate excesivă a dobânzilor interbancare, a dobânzilor în relația cu clienții și a cursurilor de schimb. Situația pare deviantă de la teorie, în condițiile existenței unui mecanism îmbunătățit de asigurare a lichidității de către băncile centrale, prin acreditarea eligibilității, ca și aspect colateral, a unei palete mai largi de instrumente financiare și comerciale.

Focalizarea dezbaterii, aproape exclusiv în sfera economicului, și ridicarea transmițerii mesajului, cu intenție vădită de liniștire, la nivelul celor mai înalți, dar și credibili responsabili – președinția Uniunii Europene, directorului general al FMI, președintelui FED și al BCE, pentru a enumera numai câteva exemple – pare să fie o deturnare abilă, voită sau întâmplătoare, a atenției, de la o realitate cu mult mai complexă, brăzdată de o diversitate mai largă de interese de apărut sau aflate în modificare.

Dacă ne imaginăm această criză ca pe o furtună devastatoare - apărută/declanșată în SUA, traversând Atlanticul, trecând ca un tăvălug peste Europa și Asia și ajungând până la Pacific - avem reprezentarea unei noi dimensiuni a fenomenului globalizării. Iată cum sistemul circulator reprezentat de integrarea financiară poate duce la propagarea, cu o viteză șocantă, a unui dezastru care a lăsat în urmă falimente ale unor edificii financiare, neimaginabile chiar cu câteva zile înainte de a se produce.

Demersul nostru pornește de la două premise, explicate suficient de alții și însușite de noi ca instrumente de abordare:

(1) economia, în general, și, mai ales, funcționarea acesteia nu pot fi înțelese și pre-vizionate în afara contextului politic²;

(2) privind retrospectiv, prin sinergia a cât mai multor informații disponibile și mereu devoalate în

timp, nimic nu pare să fie întâmplător, deci fără un scop.

În acest context, se poate estima că actuala criză va avea efecte de o anvergură mult mai mare decât cele circumscrise planului economic, și prin ricoșeu, celui social. Comparabilă cu un adevărat război mondial, dus cu arme infinite mai perverse decât cele clasice - produsele *derivative*, criza actuală va determina resetarea ordinii existente. Beneficiare ale unor inovații susținute de matematicile superioare, aceste produse derivative au degenerat de la statutul de instrumente financiare complexe la cel de instrumente toxice, producând, în egală măsură, pagube materiale și umane. Materia economică - averea națională și individuală - este brusc micșorată, iar stresul acestei contractări face victime în rândul întregii populații.

Pornind de la concluzie, să încercăm deci o retrospectivă interpretată mai mult prin întrebări pe care trebuie să ni le punem și să încercăm să răspundem la ele.

Mecanismul declanșării crizei financiare, denumite inițial, la modul eufemistic, *turbulență financiară*, ne este cunoscut, dar intrigă locul „nașterii” ei (SUA, cea mai dezvoltată economie, afectată în domeniul imobiliar, pilon principal al dezvoltării economiei americane), volumul resurselor erodate brusc, parcă fără regrete, afectarea punctelor financiare sistemice de cea mai mare credibilitate (vezi subiecții falimentelor) și, nu pe ultimul loc, gradul sofisticat al instrumentelor folosite ca propagator al crizei.

„Marea moderație”, definiție dată celei mai lungi perioade de creștere economică globală postbelică, se încheie emblematic brusc și șocant. Desigur putem evoca, tot prin prisma teoriei economice, că rezultatul nu putea fi altfel, dacă subscriem exclusiv la ciclicitate, la aspecte legate de dereglementare, ca fenomen general american nelipsit de reflexe în Europa, de supravegherea prudențială laxă și departajată pe state, de indisciplina financiară, alimentată de o propensiune aproape fără limite față de asumarea de riscuri tot mai mari, și de inovațiile financiare lipsite de transparență. Dar cum putem răspunde la percepția încăpățănării de a cantona cauzele crizei numai în palierul economico-financiar, cu mereu subtila evitare a contextului politic global?

Înainte de a încerca o dezvoltare a contextului politic global, să privim și la palierul comercial global, mai ales în domeniul materiilor prime de bază, unde s-a înregistrat în ultimii ani o explozie a

prețurilor pusă, din ce în ce mai mult, pe seama operațiunilor speculative și mai puțin pe cererea impulsionată de creșterea economică. Două aspecte frapază în acest domeniu: (a) categoriile de prețuri la țiței și produse alimentare de bază care au crescut cu rapiditate, cu intenția parcă fie de a încerca capacitatea de rezistență la un șoc, fie de a crea iluzia unor venituri sustenabile pentru actori vizați; (b) un rol sporit și acut de factor de *hedging* al unor materii prime industriale de bază, pe lângă metalele prețioase, ca refugiu de preservare a valorii activelor financiare.

De asemenea, privind dobânzile de referință și nivelul scăzut al primelor de risc, induse de FED, „marea moderație” a beneficiat de cele mai ieftine resurse financiare, dar oare numai din cauza credibilității avântului economic presupus sustenabil?

Putem oare conecta creșterea rapidă a prețului la țiței cu deprecierea dolarului? Cu siguranță, se poate face, dar nu în mod exclusiv deoarece, de-a lungul timpului, economia mondială a relevat cele mai interesante corelații între cursul dolarului, prețul aurului, cotația la barilul de țiței și la *bushell*-ul de grâu. Considerăm că, la „umbra” acestei corelații, ar trebui să vedem și aspecte de ordin geostrategic:

- Pe de o parte, China aproape a ajuns să fie al doilea consumator mondial de energie, concurând SUA. Pe de altă parte, China a devenit și unul din cei mai mari finanțatori ai deficitelor SUA, deținând hârtii ale trezoreriei americane în valoare de aproape 700 miliarde dolari. Cum să poți împăca scumpirea nominală a țițeiului, pentru o economie în plină ambiție politică de a deveni o mare putere economică, fără pericolul scontării imediate a hârtiilor de valoare în depreciere reală?

- Când se ajunge la problema stabilității globale, puține lucruri par să fie mai importante decât faptul că statul chinez își păstrează o treime din cei 1,9 trilioane dolari rezerve în titluri ale Trezoreriei americane. A vinde rapid aceste active ar însemna o rapidă creștere a dobânzilor în SUA și efecte distructive pentru industria de export chineză. Concluzia simplă este că Washingtonul și Beijingul au puține opțiuni de a ieși dintr-un aranjament atât de strâns, iar președintele Obama trebuie să-l gestioneze ca atare. De aici rezultă, parcă, deja o dominație în doi, de tipul G-2, în timp ce vechea formulă G-7 tinde să-și piardă din relevanță.

- Europa suferă de o îmbătrânire generalizată de pe urma unui conservatorism în flexibilitatea pieței forței de muncă, dar este dornică să coopereze măcar de dragul de a-și menține prosperitatea. În acest

moment, însă, viitorul ei depinde, în mare măsură, de funcționarea simbiotică a economiilor chineză și americană, iar cele două state înțeleg mai mult decât oricând că atacul nu este soluția propriei lor supraviețuirii.

- Rusia și-a clădit uriașele rezerve monetare din exporturile de energie și monopolul politic asupra acestei bogății, monopol reconstituit după o perioadă de liberalizare și nu foarte agreat de marile corporații internaționale din domeniu. Veniturile din țiței și gaze în creștere nominală, care au stimulat ambițiile politice ale Rusiei în refacerea puterii de influență pierdute, trebuiau erodate într-un fel. Este de reamintit că Rusia, aproape de vârful creșterii prețului la energie, și-a propus deschiderea celei mai mari burse de țiței la Sankt Petersburg.

- Pentru explicarea noilor ambiții și pentru a da un alt sens consumării resurselor financiare ale Rusiei, SUA i-au întins cursa scutului antirachetă. Criza financiară a făcut restul, respectiv scăderea fără precedent, în numai câteva luni, a prețului la țiței³ și deprecierea rapidă și a rublei. Dacă avem în vedere scăderea aproape cu jumătate a rezervelor valutare ale Rusiei, începând din vara anului trecut, și nivelul nominal al veniturilor petroliere prezente, este prea simplu să limităm impactul crizei financiare globale la o singură dimensiune.

- Provocarea Rusiei în devoalarea noilor sale ambiții a adus-o în situații de reacție pripită, nu fără consecințe. Intervenția militară din Georgia, indiferent de vinovatul inițial, i-a fost nefastă din punct de vedere al relansării dialogului politic la cel mai înalt nivel cu SUA și NATO sau al celui economic (G-8 fiind considerat acum o mare pierdere de energii politice). Isteria generată de posibilitatea aderării Ucrainei la NATO a dus la decizia Rusiei de a stopa livrarea de gaze către Europa cu intenția demonizării Ucrainei. Nici nu mai contează cine este vinovat, dacă eterul s-a impregnat cu mesajul consilierului președintelui Bush pe chestiuni de securitate națională, Stephen Hadley, care afirma⁴ că o Rusie „care continuă să-și amenințe vecinii” și să „manipuleze accesul la energie” își compromite ambițiile de a avea o influență mai mare în lume. Poate s-a dorit acest lucru, chiar dacă Hadley aprecia că „agresivitatea și intențiile incerte” ale Rusiei reprezintă unele din marile dificultăți cu care se va confrunta președintele american Barack Obama.

- În acest context, ni se pare absolut normală declarația lui Kissinger referitoare la faptul că președintele Obama „își preia mandatul într-un moment în care se petrec transformări profunde în

multe părți ale lumii”⁵. Dar aceste transformări sunt numai contemplate sau și provocate?

Criza financiară și consecințele ei pentru economia reală au scos în evidență cu putere, poate pentru prima dată, sinergia care există între cei doi mari competitori pentru supremația mondială economică: SUA și China. Analistii și-au exprimat îngrijorările legate de intrarea, aproape simultan, a celor două țări în criză, în condițiile în care asistăm, pentru prima dată după al Doilea Război Mondial, la simultaneitatea efectivă a crizei economice în SUA, Europa și Japonia. Oare planul de stimulare economică anunțat de China, în valoare de 600 miliarde de dolari, imediat după cel american, nu poate fi considerat un sprijin explicit pentru SUA, în condițiile în care China are o mare expunere financiară acolo? Oare nu ar putea fi vorba de un parteneriat mai profund, disimulat aparent de criticile SUA la adresa democrației chineze? Nu pledează oare în același sens și discuțiile pur politice, începute de mai mulți ani, cu privire la rigiditatea cursului yuanului față de dolar, cu îndemnuri de flexibilizare a pieței valutare locale și depreciere, pentru o reglare a comerțului bilateral?

Un aspect îngrijorător pentru Europa, înaintea declanșării crizei financiare, a fost deprecierea prelungită a dolarului, cu consecințe asupra competitivității exporturilor ca motor al dezvoltării europene. Toate intervențiile politice europene au fost în zadar, iar cursul dolarului părea parcă „împregnat” cu mesajul recunoașterii înfrângerii Europei din punct de vedere al dinamismului productivității muncii și al avansului tehnologic întârziat față de SUA. Nu întâmplător Europa a fost caracterizată de strategii americani ca fiind „muzeul” economiei globale, la cele două tare aceștia adăugând povara unei mari populații de vârstă a treia, neproductivă. Considerăm că ultimul semnal legat de transferarea centrului financiar și economic global de pe coastele Atlanticului pe cele ale Pacificului a fost dat, cele menționate mai sus fiind argumentele care ne validează această opinie.

Un alt aspect, devenit notoriu recent, în condițiile înrăutățirii fundamentelor economiei americane, îl constituie aprecierea dolarului din ultimele luni, până la 1,23 dolari pentru un euro, de la recordul de depreciere de 1,6. În prezent se vorbește despre un an al dolarului, parcă pentru a sublinia că rolul nu numai economic, dar și politic, al acestei monede este departe de a se fi încheiat. Nu pare să fie și acest aspect un fel de „instrument de forță”, exact la momentul în care Europa trebuie să-și

onoreze angajamentele asumate prin acordurile de *swap*, deloc neglijabile ca valoare? Oare ar putea fi o legătură între valoarea costurilor războaielor purtate de SUA, începând cu 11 septembrie 2001, de aproape 900 miliarde de dolari,



cifra comunicată recent de Biroul de Cercetare al Congresului SUA, și anunțarea, cam în același moment, că pierderile suferite de sistemul financiar internațional se ridică deja la un trilion de dolari? Care să fie relevanța faptului că o treime din bogăția lumii a fost înghițită, pur și simplu, de criza financiară prin efectul de avere și bilanț al scăderii cotațiilor pe piețele de capital?

Un aspect, căruia trebuie să i se acorde, poate, cea mai mare atenție, îl reprezintă relevanța moralității comportamentului uman într-una din zonele în care societatea a investit cea mai mare încredere – sistemul financiar. De fapt, toate măsurile legate de întărirea reglementării și supravegherii piețelor financiare, de perfecționare a managementului riscurilor ascund, în final, îngrijorarea față de devierea comportamentului uman de la o anumită morală, aspect care, deși este mai puțin comentat, intră în categoria cauzelor crizei. Această cauză este crucială pentru percepția esenței crizei de încredere.

Criza financiară a devoalat dubiul cu privire la valorile morale (lăcomie vs. integritate), căci la ce se referă principal propensiunea către risc dacă nu la apetitul de câștig fără justă cauză? Dacă unii au un apetit ridicat pentru risc, de ce alții să se abțină, dar forțarea norocului, fie în economia reală, fie în economia financiară, este alunecarea de la integritate la lăcomie, ultima apărând, din păcate, dominantă. Oare această alunecare, marcată de criza financiară

din 2007, nu poate ridica o problemă de cultură în sens larg, cu afectarea unor valori morale?

Revenind la lucrarea lui Adam Smith, „Avuția Națiunilor”, putem reaminti că a fost scrisă pe vremea când autorul era decan pentru filosofia morală la Universitatea din Glasgow. Amintind acest aspect, George Friedman, de la agenția Stratfor, afirmă că economia nu poate fi considerată o știință de sine stătătoare, fiind în strânsă legătură cu politica, ceea ce implică abordarea ei nu numai prin prisma intereselor politice, generate inclusiv de grupuri de interese economice, ci și din perspectivă morală⁶. La urma urmei, bogăția unei națiuni se fundamentează pe cei doi piloni reprezentați de economic și politic, a căror decriptare recurge și la ipoteze privind natura umană și un comportament uman adecvat. Credem că analiza actualei crize nu poate face abstracție de natura umană.

Admițând ipoteza că o criză poate produce schimbări culturale în sensul cel mai larg, în mod implicit trebuie să vedem cum este receptat fenomenul și din perspectiva altor discipline. Dacă economia este rezultatul acțiunii nedisociate de natura și comportamentul uman, iar schimbările culturale pot genera noi idei filosofice, atunci opinia filosofilor și a istoricilor este absolut necesară. Dacă această criză ne pune în fața dubiului cu privire la valorile morale ale indivizilor, orbiți de o debordantă atracție pentru risc, fațetă a lăcomiei, atunci și o opinie a teologilor pare să fie necesară. Din perspectiva posibilelor efecte multiple, de natură diferită, ale crizei actuale, privite ca argument al resetării ordinii mondiale, răspunsul trebuie să facă apel la un efort de abordare multidisciplinar. În general, trecerea unui sistem de la o stare la alta se face prin intermediul unor modificări, indiferent care ar fi acestea. Aceste modificări sunt rezultatul faptului că, în cadrul sistemului, elementele componente au altă tendință decât cea dinainte.

Pentru declanșarea schimbării este necesară atingerea unei mase critice de elemente care să manifeste o altă tendință. Criza reprezintă tocmai procesul de trecere de la o stare la alta, impus de evoluția masei critice. Noua stare a sistemului este recunoscută prin aceea că există un alt set de atribute fundamentale care definesc elementele componente ale acestuia și care ghidează acțiunile lor. Analiza procesului de transformare, adică a crizei, din punct de vedere morfologic nu poate oferi niciun răspuns cu privire la stabilitatea sistemului, altfel spus cu privire la atributele fundamentale. În același timp, orice încercare de a rezista mișcării provocate de

masa critică nu va dispersa vectorul de mișcare impus de masa critică, ci doar va prelungi perioada în care se ajunge la noua stare.

Aceasta nu înseamnă o admitere a faptului că „revoluția” este intrinsecă sistemului, ci dimpotrivă înseamnă acceptarea faptului că una dintre caracteristicile oricărui sistem viu este schimbarea, iar schimbarea unei mase critice a componentelor sistemului provoacă trecerea de la o stare la alta.

Interacțiunile indivizilor sunt determinate de anticipațiile lor cu privire la acțiunile celorlalți și sunt ghidate de valorile fundamentale. Aceasta înseamnă că masa critică determinantă a crizei se formează atunci când apare o discrepanță între anticipațiile indivizilor cu privire la valorile care ghidează acțiunile celorlalți și valorile fundamentale.

Dacă ar fi să traducem aceste propoziții în limbajul comun al realității noastre, sistemul este lumea globalizată, iar elementele lui componente sunt indivizii.

Indivizii sunt caracterizați de trei elemente. Primul dintre acestea este reprezentat de idei, adică de ceea ce îi face deosebiți de restul membrilor sistemului. Din punctul de vedere al științelor fundamentale, care analizează indivizii și elementele lor caracteristice, probabil teologia și filosofia sunt cele care se adresează ideilor. Din punctul de vedere al evaluării în bani a ideilor în cadrul sistemului și al interacțiunilor la care participă indivizii în cadrul sistemului global, ideile pot fi considerate a fi capitalul uman al societății, iar salariul prețului său.



Al doilea element este dat de aptitudini, acele elemente ale priceperii indivizilor pe care le pot schimba cu ceilalți. Ca și în cazul precedent, există o serie de științe fundamentale care studiază aceste aptitudini: matematica, fizica, biologia. Din punctul de vedere al evaluării în bani a aptitudinilor în cadrul

sistemului și al interacțiunilor din cadrul sistemului, aptitudinile pot fi considerate capitalul fizic din societate, iar rata dobânzii este prețul său.



Al treilea element este reprezentat de poziționarea lor în cadrul sistemului, datorită interacțiunilor la care participă cu ceilalți membri ai sistemului. Poziționarea în cadrul societății a fiecărui individ dă naștere grupurilor sau claselor sociale, instituțiilor statale sau supranaționale. Această poziționare a individului se poate considera că este studiată de științe precum politologia și sociologia. Din punctul de vedere al evaluării în bani a poziționării în cadrul sistemului a fiecărui individ, aceasta este dată de averea sa, deci de fluxul de bani stocat și prețul său este timpul fiecărui individ.

Starea sistemului global este constituită din setul de valori fundamentale (morale) pe care oamenii îl împărtășesc și după care își ghidează acțiunile. Tendința este dată de acțiunile concertate ale miliardelor de indivizi care participă în sistem.

În momentul de față, la nivel global, ne aflăm în faza de criză, adică de trecere de la un sistem de valori fundamentale la altul. Astfel, în prezent, se pare că, pentru o masă critică de indivizi, există o discrepanță între valorile fundamentale și cele care sunt relevante de interacțiunile indivizilor în cadrul sistemului global.

Pentru științele menționate în cazul fiecăruia dintre cele trei elemente caracteristice ale indivizilor poate fi identificat *cel puțin un episod* în care s-au produs crize, în condițiile trecerii de la un set de valori fundamentale la altul în cadrul fiecăreia dintre ele.

Filosofia și religia au avut o istorie comună după așezarea fundamentelor filosofiei în Grecia antică. În sec. IV d. Hr., ideile Sfântului Augustin au reușit să încorporeze modul de gândire despre elementele fundamentale ale existenței noastre cu ideile

creștinismului. Suma acestei reușite a Sfântului Augustin o reprezintă lucrarea „Despre Cetatea lui Dumnezeu”, în care autorul reușește să clarifice problemele existenței individului și ale dihotomiei între lumea cea bună, așteptată de creștinism, și realitatea mizeră a vieții cotidiene.

Astfel, sistemul societății umane de atunci a trecut de la setul de valori ale cărei expresii fuseseră ideile și modul de viață inspirate de Grecia și Imperiul Roman, la un cu totul alt model de idei, în care Biserica are rolul central. Potrivit Sfântului Augustin, Biserica devine un garant al statului lui Dumnezeu pe pământ, care are un conducător spiritual – Papa – considerat *locum tenens* Christolocțiitorul lui Hristos pe pământ, o instituție cu o ierarhie strictă, cu vasali fideli, cu dreptul de a emite legi în numele lui Dumnezeu și de a aplica forța oriunde și oricând împotriva dușmanilor săi, considerați dușmanii lui Hristos.

Sistemul în care a intervenit această schimbare a fost cel al părții europene rămasă după căderea Imperiului Roman de Apus. Criza care a marcat trecerea de la sistemul de valori al Imperiului Roman la cel al Bisericii a fost tocmai căderea imperiului, eveniment care este mai degrabă de natură militară decât de natură spirituală.

Noul set de valori care a rezultat în urma acestei crize a resetat ordinea sistemului la care ne referim. Astfel, interpretarea dată de Sfântul Augustin Scripturii, conform căreia conducătorul spiritual este, în numele lui Dumnezeu, posesorul tuturor lucrurilor, va sta la baza construcției statului feudal medieval. Sfântul Augustin nu este original în a-l numi pe Papă proprietar al pământului în numele lui Dumnezeu, pentru că același lucru se întâmpla și în Babilon. Ceea ce este însă original este că se introduce un raport ierarhic între Biserică și Stat. Această dublă cefalie a organizării statale va dura, cel puțin, până în Evul Mediu târziu și va fi înlăturată în Anglia de către regele Henric al VIII-lea.

În secolul al XVII-lea și în prima jumătate a secolului al XVIII-lea se înregistrează o serie de progrese în matematică și fizică. În această perioadă sunt descoperite rezolvările pentru ecuațiile de gradul trei și mai mare și sunt rezolvate de către Leibniz ecuațiile diferențiale. Calculele matematice permit și demonstrarea unor probleme de fizică în domeniile termodinamicii. Pe baza acestor descoperiri de ordin ideatic s-a trecut la aplicații practice pentru că aceste progrese au fost încorporate în ceea ce avea să devină revoluția industrială.

Sistemul de valori care a fost lăsat în urmă a fost

cel al explicației divine și al supunerii oarbe în fața Bisericii sau Statului. În locul acestor idei, au apărut raționalismul și Iluminismul care aveau să aducă individul înapoi în centrul atenției. Sistemul în care are loc tranziția setului de valori fundamentale este mult mai larg decât Europa și include toate continentele pe care europenii le ocupaseră între timp.

„Criza” care a făcut trecerea de la vechiul sistem de valori la noul sistem de valori nu are deloc o conotație peiorativă. În secolele al XVI-lea și al XVII-lea marile puteri europene investeau destul de mult în competiția pentru accesul la resursele din colonii. Această competiție avea în centrul atenției recrutarea celor mai talentați indivizi, și, implicit, acordarea unui interes deosebit educației. Astfel, creșterea accesului la educație a fost forma de manifestare a „crizei” din acea perioadă.

Relațiile dintre indivizi au fost studiate întâi de religie și filosofie și de abia din secolul al XIX-lea de către sociologie și politologie. Secolul al XIX-lea a fost martorul unor modificări profunde în structura societăților la nivel global, mai exact în ceea ce privește stabilirea unei noi relații între grupurile sociale, organizate profesional și politic. Această modificare structurală, consecință a industrializării, avea să dea naștere unui nou set de valori la nivelul societății. Sociologia și politologia au definit, au clasificat, au analizat și sintetizat toate aceste evenimente.

„Criza” a fost determinată de clivajul, și, în același timp, interacțiunea violentă, dintre indivizii care erau incluși în diferite instituții, fie că erau ele întreprinderi, fie că erau organisme ale statului. S-a trecut, astfel, de la setul de valori caracteristice individualismului, adică al participării reactive a individului în societate în mod rațional și individualist, la cel al înregimentării, adică la participarea proactivă pe baze de cooperare și includere în grupări.

Dacă sunt acceptate aceste baze de analiză a societății ca sistem și a indivizilor prin cele trei elemente caracteristice, atunci apar o seamă de întrebări cu privire la criza actuală pe care o traversăm:

1. Este această tranziție una care are în vedere ideile, aptitudinile sau interacțiunile umane? Poate fi una care să cuprindă toate cele trei elemente concomitent?

2. Dacă această trecere este una în domeniul ideilor, atunci costul social al transformării poate fi micșorat prin educație? Dar dacă se acceptă această

ipoteză, în ce domenii ar trebui să se concentreze educația? Cum pot ajuta filosofia și religia din acest punct de vedere?

3. Dacă tranziția este de domeniul aptitudinilor, atunci care dintre științe ar putea oferi răspunsul? Biologia, sau mai exact genetica, tind să fie câștigătoarele în termeni financiari ai crizei în acest moment.

4. Dacă în sistemul global relațiile dintre indivizi sunt cele care se modifică, atunci întreaga criză denotă o trecere de la un sistem de putere bipolar (până în 1989) la cel unipolar (până în 2001), ajungându-se din nou la unul bipolar (SUA – China)?

Industria de pe Wall Street este victima ritualului sacru al acordării de bonusuri, lipsite de principiul simetriei, în sensul că acestea ar fi trebuit date atunci când rezultatele erau bune și returnate atunci când pierderile cauzate deveneau tot mai evidente. Președintele Obama a caracterizat grandoarea bonusurilor la care s-a ajuns pe Wall Street ca pe o „culme a iresponsabilității”⁷.

Potrivit Curții de conturi statale, companiile financiare din New York au oferit bonusuri de 18,4 miliarde de dolari în 2008, în ciuda faptului că au afișat cele mai mari pierderi.

Coroborarea celor menționate mai sus duce, parcă, în derizoriu insistența numai pe cele trei eșecuri evocate de directorul general al FMI, Strauss Kahn, ca și cauze ale crizei financiare, atacând domeniile de reglementare și supraveghere financiară, managementul riscurilor instituțiilor financiare și disciplina mecanismelor de piață. Mai nou, chiar președintele Băncii Centrale Europene (BCE), Claude Trichet, după o puternică rezistență în apărarea obiectivului băncii – stabilitatea prețurilor – pare să accepte o dobândă de referință la euro apropiată de 0%, cu sublinierea că BCE trebuie să-și asume un rol mai mare în materie de supraveghere și reglementare a piețelor financiare, amintindu-și, parcă întâmplător, că, în tratatul de constituire al BCE, există un articol care creează premisele acestei implicări. Considerăm că răul, dacă îl considerăm ca atare, deja s-a făcut, iar el se rostogolește în sensul unor interese mult mai complexe și pe termen lung.

Chiar și aceste considerente întăresc ideea predictibilității actualei crize printr-o succesiune de evenimente și acțiuni a căror înlănțuire ni se relevă cu totul diferit acum. Globalizarea a progresat până la pragul la care trebuie să admitem că suntem într-o lume în schimbare, la toate palierele sale.

Creșterea economică de acum încolo s-ar putea să nu se mai bazeze pe dobânzi și inflație scăzute,

respectiv pe bani ieftini ca reprezentare a unei munci mai puține, iar reducerile fără precedent ale dobânzilor de referință ale principalelor bănci centrale ar trebui privite mai mult în contextul conjunctural al măsurilor de urgență, fără să știm încă ce va aduce viitoarea redresare economică, toate rapoartele și prognozele vorbind - oare în mod complet dezinteresat? – de neîncredere, incertitudine și evoluții eterogene.

O privire mai profundă în fondul intervențiilor guvernamentale de natură anticriză, ne face să observăm că s-a făcut apel practic la resursele sociale – ale contribuabililor – iar acest lucru este în primul rând o decizie politică și nu una economică. Mai mult, intervenția economică a depășit cadrul legal al resurselor posibil de mobilizat, ea necesitând un apel la legislativ, iar aici vorbim din nou de decizie politică. Ca urmare, lumea este în schimbare nu datorită unor decizii economice, ci intervenției deciziei politice din parlamente politizate și ea urmărește mult mai mult decât se observă la prima vedere – măsura anticriză.

Poate cauza economică și geografia crizei financiare ar trebui să ne îndrepte atenția mai mult către problema supremației și leadership-ului global, a chestionării continuării existenței unei lumi unipolare aflate în fața unor noi ambiții de supremație (China, Rusia, India, Brazilia) sau de activism planetar, poate în fața a noi provocări geostrategice și geopolitice devenite mai explicite decât s-ar fi dorit și pentru care se impunea o viteză de reacție mai mare.

Nimic nu ne poate opri să credem că unele condiții economice propice declanșării crizei nu au avut stimulente de natura intereselor politice, după cum ne este greu să credem că ele nu ar fi fost gândite ca elemente de acompaniere în promovarea de noi interese sau că nu ar putea fi deturnate pentru cauze politice.

Un mesaj destul de direct în acest sens a fost cel lansat de fostul secretar de stat american, Henry Kissinger, în care acesta susținea că președintele Obama ar trebui să profite de actuala criză economică la nivel global și de tensiunile existente în diverse colțuri ale lumii pentru a modifica ordinea mondială. De ce? Iată argumentarea dată prin citate: (i) „obiectivul principal al lui Obama ar trebui să fie acela de a dezvolta o strategie pentru America în această perioadă, când există o mare oportunitate pentru a crea o nouă ordine mondială”; (ii) „Obama poate să dea un nou avânt politicii externe americane, mai ales pentru că beneficiază de o

ascensiune politică extraordinară”.

Discursul președintelui SUA, Barack Obama, prezentat imediat după investitură, relevă în mod clar necesitatea, chiar în fața marilor provocări globale – criză, terorism, încălzire globală etc. – de a nu separa idealurile democrației de teama pentru securitate, întrucât „idealurile părinților fondatori ai Americii luminează și azi omenirea, iar ele nu pot fi înlocuite cu expediente; trebuie să se știe că America este un prieten al oricărei națiuni, bărbat, femeie sau copil în căutarea unui viitor caracterizat prin pace și demnitate, iar noi suntem gata să preluăm conducerea încă o dată”.

Audierea doamnei Hillary Clinton în Senatul SUA⁸, pentru confirmarea numirii sale în funcția de secretar de stat, ne pune în fața unei declarații demne de luat în seamă: „America nu poate să rezolve singură problemele cele mai presante ale lumii, iar lumea nu poate să le rezolve fără America (...). Cred că puterea americană a lăsat de dorit, dar este încă dorită”. Fosta primă doamnă și-a asumat angajamentul de a reface puterea SUA, printr-o diplomatie care să consolideze securitatea, să avanseze interesele și să reflecte valorile Statelor Unite. Iată că există o problemă de evaluare a viitoarei cooperări globale, care implică aspectul supremației de putere în pierdere sau nevoia de a împărți responsabilitățile globale.

Franța, prin vocea premierului, François Fillon, a sugerat că se așteaptă ca președintele Obama să-și ia un angajament în „renovarea guvernării mondiale”, că acesta „va recunoaște eșecul unilateralismului”, care „trebuie să-i cedeze locul multilateralismului”⁹.

Președintele francez, Nicolas Sarkozy, a declarat că abia așteaptă ca noul președinte american, Barack Obama, să înceapă să acționeze pentru „a schimba lumea”¹⁰.

Premierul britanic, Gordon Brown, consideră că actualele amenințări și provocări cu care ne confruntăm sunt „contractii dureroase ale nașterii unei noi ordini mondiale, iar sarcina noastră este aceea de a ne permite o tranziție spre o nouă ordine internațională, în beneficiul unei societăți mondiale în expansiune”¹¹.

Cu prilejul Forumului de la Davos¹², atât premierul rus, Vladimir Putin, cât și premierul chinez, Wen Jiabao, au argumentat rolul țărilor lor de puteri emergente, în contrast cu dezastrul creat de țările care au aplicat politici macroeconomice neadecvate și susținând un model de dezvoltare bazat pe perioade îndelungate de economisire redusă. Potrivit acestora, în calitate de noi puteri, Rusia și

China „trebuie să joace un rol pe măsură într-o nouă ordine mondială”.

Dacă vom admite, numai ca și o variantă posibilă, resetarea ordinii mondiale, ca urmare a efectelor actualei crize economice, ar trebui să ne gândim și la marile oportunități care se deschid României. Examenul managementului propriei crize ar putea fi trecut cu succes, dar în lipsa unei viziuni care să nu includă posibilele modificări pe termen mediu și lung în echilibrul global de putere s-ar putea ca acest examen să pară fie un succes marginal, fie un eșec, acest management făcând abstracție tocmai

de contextul marilor oportunități create de viitoarele transformări. Acest lucru înseamnă, în fapt, nevoia acută de resetare a propriei strategii naționale, incluzând posibilele transformări geopolitice și geostrategice, care ar putea absorbi și reflecta mai bine interesele României, aflată, măcar juridic, într-o altă postură: de stat membru al Uniunii Europene și al NATO, care se îndreaptă spre o abordare prioritar politică a conceptului de securitate colectivă.

*** Napoleon POP este director al Centrului de Cercetări Financiare și Monetare “Victor Slăvescu” din cadrul Institutului Național de Cercetări Economice al Academiei Române și membru în Consiliul de Administrație al Băncii Naționale a României.**

**** Amalia FUGARU este cercetător științific principal la Institutul Național de Cercetări Economice al Academiei Române.**

¹ „Dominique Strauss-Kahn s’alarme que très peu ait été fait contre la crise financière”, *Le journal français des États -Unis*, 26.01.2009, www.france-amerique.com (n.r.).

² Adam Smith și David Ricardo s-au referit mereu la disciplina lor ca fiind “economie politică”.

³ În prezent, acesta este cu aproximativ 100 de dolari mai mic decât nivelul record din iulie 2008.

⁴ www.csis.org/media/isis/events/090107_hadley, p. 4.

⁵ Într-un interviu acordat pentru postul CNBC, în data de 5 ianuarie 2009 (n.r.).

⁶ www.stratfor.org/weekly/20080930_political_nature_economic_crisis.

⁷ www.abcnews.com

⁸ www.timesonline.com.uk/tol/news/world/us_and_americas/article5510049.ece.

⁹ www.premiere-ministre.gouv.fr/chantiers/politique_etrangere_866/francois_fillon_barack_obama_62336.html.

¹⁰ http://tempsreel.nouvelobs.com/speciales/linvestiture_dobama/20090120.obs.0495.

¹¹ www.guardian.co.uk/politics/2009/jan/26/gordon-brown-economic-policy.

¹² Forumul de la Davos s-a desfășurat în perioada 28.01 – 01.02.2009 (n.r.).

PROVOCĂRI, RISCURI ȘI AMENINȚĂRI LA ADRESA SECURITĂȚII, ASOCIATE CRIZEI FINANCIARE GLOBALE ȘI RECESIUNILOR ECONOMICE

*General maior (ret) Mihaiu MĂRGĂRIT**

Criza financiară și recesiunile economice care au devenit din ce în ce mai evidente în majoritatea statelor lumii reprezintă rezultatul asumării și promovării, în mod conștient sau nu, a unor politici și practici de management defectuoase și generatoare de riscuri. Fără teama de a greși, considerăm că implicațiile și riscurile de securitate asociate actualei crize nu au fost suficient abordate de către factorul politic, ele făcând mai ales obiectul dezbatelor experților din domeniul economico-financiar.

După căderea Cortinei de Fier, s-a constatat un dezechilibru în raportul dintre economic și politic, factorii politici concentrându-se exclusiv pe aspecte de ordin geopolitic, ceea ce a permis economicului să se dezvolte solitar, în cadrul unui proces de globalizare a economiei mondiale antamat încă de la mijlocul anilor 80, permanent și în egală măsură înșușit și respins de teoreticieni.



În schimb, în prezent, preocupările decidenților politici se concentrează asupra crizei financiare și a efectelor economice într-o asemenea măsură încât par să neglijeze impactul asupra securității naționale a statelor și, implicit, asupra celei internaționale. Strategiile de contracarare a efectelor crizei s-au focalizat mai mult pe soluții tehnice, neluând în calcul, în mod explicit, dimensiunea riscurilor pe care aceasta le implică și posibilitatea apariției unor noi provocări și amenințări la adresa securității.

Actuala criză economico-financiară globală și recesiunile economice reprezintă o amenințare indiscutabilă la adresa securității, aspect subliniat și în cadrul unui raport¹, realizat la sfârșitul anului 2008 de Oxford Research Group, potrivit căruia „criza

financiară globală și recesiunile economice provocate de aceasta reprezintă cea mai mare amenințare la adresa securității mondiale”. Detaliind consecințele acestor crize, raportul (elaborat de Paul Rogers, profesor la Universitatea Bradford) susține că deciziile viitoare luate la nivel mondial vor fi decisive în ceea ce privește securitatea internațională. Astfel, în textul raportului se precizează că *“alegerea pe care o vom face acum, în câteva luni, va determina dacă lumea devine mai pașnică sau mai puțin pașnică în următorii zece ani”*. Prin urmare, criza ar putea avea o amploare foarte mare, o diseminare geografică rapidă și în profunzimea structurilor, cu consecințe economice și sociale grave. Amenințarea este reală, justificată și neliniștește majoritatea țărilor lumii. Nu întâmplător, directorul Informațiilor Naționale din SUA, Dennis C. Blair, prezentând recent în fața comisiei de specialitate a Senatului un document provenind din analiza tuturor celor 16 servicii de informații și securitate americane, a nominalizat cele mai importante amenințări de securitate cu care se confruntă în prezent societatea americană, menționându-le în ordinea dată mai jos²:

- criza economică globală și impactul său destabilizator asupra aliaților și adversarilor, inclusiv în ceea ce privește posibilitatea scăderii capacităților aliaților de a-și asigura apărarea și obligațiile de asistență umanitară;
- impactul intern și internațional al schimbărilor climatice globale;
- accesul la resurse energetice în deplină securitate și asigurarea managementului aprovizionării cu alimente și apă, mai ales în condițiile unei previziuni de creștere a populației globului cu 1 miliard de locuitori până în anul 2025;
- securitatea informatică și amenințările la adresa infrastructurii informatice a SUA atât din partea unor actori statali, cât și nestatali.

În acest context, directorul Informațiilor Naționale atrăgea atenția asupra următorului fapt: *„cu cât trece mai mult timp până la începerea redresării din criză, cu atât devin mai periculoase eventualele efecte negative asupra intereselor strategice ale SUA”*³.

De asemenea, Dennis C. Blair, sublinia recent

(10 martie 2009), în fața Congresului, că „principala preocupare a Statelor Unite în materie de securitate nu mai este terorismul, ci *criza financiară mondială și implicațiile sale geopolitice*”. Această nouă viziune privind riscurile și amenințările ar trebui să ne surprindă în contextul în care vine din partea SUA, țara lovită cel mai crunt de terorismul internațional.

Se poate observa că, în abordarea actuală americană, criza financiară globală și recesiunile economice reprezintă ele însele amenințări majore la adresa securității, dar ca o categorie distinctă căreia, evident, trebuie să i se asocieze provocări, riscuri și amenințări specifice, în raport de determinare și în interferențe cu cele identificate și recunoscute până acum. În cuprinsul acestei constatări am utilizat sintagma „asociate crizei și recesiunilor” și nu „consecințe” ale acestora, tocmai pentru a scoate în evidență caracterul distinct de categorie de amenințare. Având în vedere faptul că le considerăm *asociate*, acestea ne obligă la identificarea și individualizarea lor într-un câmp mult mai larg de manifestare, la precizarea țărilor urmărite și la o evaluare a gradului de pericolozitate mult mai corecte decât dacă ar fi considerate drept simple consecințe. De asemenea, Dennis C. Blair, de data aceasta în fața comisiei de specialitate din Camera Deputaților, evidențiază: „*Analizele noastre arată că această criză economică duce la creșterea riscului de instabilitate și a regimurilor politice, dacă ea continuă pentru o perioadă de încă 1-2 ani*”, adăugând că „*instabilitatea poate duce la pierderea echilibrului fragil pe care multe state în curs de dezvoltare îl au, atât în domeniul justiției, cât și în cel al ordinii interne de drept*”.

În ceea ce privește NATO, reține atenția faptul că, la recentul Summit aniversar (03-04 aprilie 2009), Alianța nu s-a grăbit să-și modifice Conceptul Strategic. Imprevizibilitatea crizei, diversitatea formelor de manifestare, de diseminare și de penetrare, precum și riscurile și amenințările asociate acesteia, au impus prudență, timp și un studiu aprofundat al corelațiilor lor cu cele aflate în topul recunoscut de actualul Concept Strategic (adoptat în 1999). În opinia noastră, acestea reprezintă câteva dintre motivele pentru care s-a hotărât formarea comisiei speciale de elaborare a unui nou Concept.

Fără a imprima o notă alarmistă, apreciem că, pentru o perioadă de timp relativ mai mare, abordările cu privire la securitate - națională și mondială - trebuie făcute numai în contextul crizei financiare globale și a recesiunilor economice

generate de aceasta. Din acest punct de vedere, considerăm că procesul de analiză de intelligence trebuie să fie unul multidisciplinar și multisursă, selectând cu grijă sursele deschise care, în această perioadă, sunt intenționat mai abundente și pot intoxica cu date din spectrul războiului informațional. În final, aprecierea gradului de pericolozitate al unei amenințări asociate trebuie să înceapă de la valoarea maximă posibil a se produce, care va putea fi diminuată numai pe măsura obținerii de noi informații care să permită acest lucru.

În opinia noastră, principalele provocări, riscuri și amenințări la nivel global, asociate crizei ar putea fi următoarele:

- *accentuarea sărăciei*, ca urmare a desființării unui număr mare de locuri de muncă, situație care ar duce la creșterea șomajului cu mult peste cifrele prognozate de institutele specializate și care au stat la baza elaborării unor strategii politice inițiale. Ca urmare, în aceeași măsură poate crește numărul persoanelor care nu se pot alimenta în mod adecvat, fapt care ar conduce la sporirea numărului de îmbolnăviri, mai ales în țările în curs de dezvoltare. Amploarea unor asemenea fenomene va influența negativ sistemele de securitate socială, care nu vor mai face față;

- *extinderea sărăciei* care, estimându-se că va afecta zeci de milioane de oameni, ar putea determina apariția unor mișcări sociale radicale și violente;

- *creșterea infracționalității interne*. Avem în vedere fenomene de tip evaziune fiscală, jafuri de firme bancar-financiare, penetrarea bazei de date a acestora, delapidări, escrocherii, șantaj, falsuri în relații comerciale, răpiri de persoane cu eliberare condiționată de recompense financiare, falsificări de bancnote și introducerea în țară de bancnote false, crimă organizată, trafic de droguri și de persoane.

- *fragmentarea politică internă* în unele țări, ca urmare a inabilității și eșecului unor politici guvernamentale de estompare sau ieșire din criză. Lupta pentru putere ar putea duce la apariția de noi forțe politice, mici și numeroase, desprinse din rândul celor mari, aflate sau nu la guvernare. Orientarea lor ar fi numai de stânga și dreapta radicalizată, coagulând treptat un pol de putere capabil să afecteze democrația și să deschidă drumul spre autoritarism și dictatură;

- *intensificarea fenomenului de migrare a forței de muncă* spre unele țări mai rezistente la criză. În spațiul UE, acest fenomen poate duce la compromiterea actelor normative comunitare, prin tentația de a

nu mai respecta principiile securității sociale ale acestor persoane, cum ar fi: nediscriminarea bazată pe cetățenie, plata indiferent de reședință a prestațiilor sociale (invaliditate, accidente de muncă, boli profesionale, ajutoare deces) – principiu cunoscut sub numele de „exportabilitatea sau transferabilitatea prestațiilor”, etc. Acestea ar putea provoca animozități între statele membre ale Uniunii, dar și în relația lor cu state terțe ca urmare a aceleiași tentații de a nu mai respecta regimul resortisanților;

- *reînvierea și extinderea naționalismului extremist, xenofobiei și rasismului pe fondul instabilității sociale și politice interne și externe;*

- *diminuarea drastică sau, în cel mai fericit caz, limitarea bugetelor destinate securității naționale, alocate dintr-un buget de stat mult redus, ca urmare a falimentării unui număr mare de firme, a disponibilizărilor masive de angajați și a creșterii fenomenului de evaziune fiscală. Această situație se va răsfărânga negativ asupra programelor de înzestrare ale structurilor din sistemul securității naționale și chiar asupra menținerii efectivelor acestora, în total dezacord cu planificarea resursei financiare potrivit nevoilor de apărare, ordine publică și siguranță națională;*

- *extinderea restricțiilor în domeniul cheltuielilor militare și asupra angajamentelor unor state privind sprijinul umanitar internațional sau în cadrul alianțelor politice și politico - militare internaționale. Diminuarea prezenței și eventual retragerea completă a forțelor multinaționale de menținere sau impunere a păcii în zone de conflict, de ajutor în reconstrucția statală, înainte de îndeplinirea misiunilor pentru care s-au angajat, vor determina ieșirea de sub control a acestor zone din punctul de vedere al securității, proliferându-se, la o scară mai mare, violența, crima organizată, criminalitatea politică, comerțul ilegal de arme și echipamente militare de toate tipurile, inclusiv nucleare;*

- *depășirea pragului critic acceptat de regulile concurenței loiale în lupta acerbă pentru supraviețuirea în piață a firmelor, pe plan intern și extern, care ar stimula inocularea altor reguli dure, de boicot, șantaj, și chiar apariția și proliferarea războiului mediatic în domeniul comercial și al războiului informațional, în cele mai neașteptate forme de manifestare, cu scopul de a elimina din piață și de a falimenta concurenții;*

- *discreditarea publică concertată și sistematică a structurilor specializate în domeniul securității naționale și justiției, de către o parte a media și de către anumiți formatori de opinie, sub diferite*

învinuiri gen lipsă de eficiență, incompetență, corupție, favorizare socială în condiții de criză. În acest fel, s-ar putea încerca incitarea altor categorii sociale și profesionale împotriva acestora;

- *scăderea accentuată a încrederii populației în aceste structuri, datorită discreditării menționate mai sus, precum și diminuarea severă a atractivității acestor profesii pentru tineretul valoros;*

- *reamorsarea și accelerarea unor alte conflicte latente de origine interetnică sau de natură revendicativă de teritorii, în condițiile existenței unor instabilități regionale;*

- *amplificarea, chiar pe termen scurt, a riscurilor de acțiuni teroriste și menținerea stării de insecuritate a populației;*

- *creșterea vulnerabilității infrastructurilor care fac obiectul securității energetice, precum și intensificării acțiunilor de piraterie pe mările și oceanele lumii;*

- *reconsiderarea politicii externe ale unor țări și revenirea lor la poziția de state care finanțează terorismul internațional;*

- *creșterea riscului de izbucnire a unor războaie civile, ca urmare a posibilelor falimente statale, pe plan mondial, precum și de producere a unor conflicte între state. Recent⁴, directorul Fondului Monetar Internațional, Dominique Strauss-Kahn, avertiza că “actuala criză financiară globală ar putea duce la neliniște socială sau chiar la război”;*

- *intensificarea acțiunilor de spionaj total - economic, comercial, științific, politic, militar. Ca răspuns, măsurile de contracarare a acestora, cumulate cu cele de luptă împotriva terorismului, deși unele aduc prejudicii democrației, drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, sunt amplificate și acceptate numai ca un compromis în folosul securității naționale.*

În concluzie, aceste provocări, riscuri și amenințări, deși ipotetice și prezentate într-o notă exagerat pesimistă, necesită a fi aduse în atenția factorilor de decizie. Ele se pot manifesta parțial, pot avea o amploare și coeficiente de probabilitate diferite de la o țară la alta, dar sunt posibile. În primul rând, pentru că sunt specifice și asociate unei crize financiare globale și unor recesiuni economice care au cuprins aproape întregul mapamond. Apoi, pentru că s-au declanșat în cele mai dezvoltate țări economice și în forme foarte violente. Aceste crize sunt unanim apreciate ca fiind fără precedent și generatoare ale unor procese atât de complexe în întreaga lume, cum nu au mai fost cunoscute de la căderea comunismului sau chiar de la criza econo-

mică din 1930. Evoluția lor este imprevizibilă, iar fiecare zi aduce noi incertitudini care, într-o formă

sau alta, obligă serviciile de informații să identifice permanent noi riscuri și amenințări.

* **General-maior (ret) Mihaiu MĂRGĂRIT a fost șeful Direcției Informații Militare în perioada 1998-1999. În prezent, este Director de Proiect în cadrul Fundației EURISC – Institutul European pentru Managementul Riscului, Securității și Comunicării.**

¹ http://www.oxfordresearchgroup.org.uk/publications/monthly_briefings/2009/03/from-recession-to-slump-crisis-or.html, februarie 2009.

² <http://www.securitymanagement.com/news/intelligence-chief-outlines-global-security-outlook-005206>.

³ Annual Threat Assessment of the Intelligence Community for the Senate Select Committee on Intelligence, p.2

⁴ <http://intelligence.senate.gov/090212/blair.pdf>

⁵ <http://www.dailymail.co.uk/news/worldnews/article-1164273/Finance-crisis-lead-war-IMF-warns.html>

DREPTUL INTERNAȚIONAL ȘI AUTONOMIA TERITORIALĂ

Dr. Ioan V. MAXIM*

Articolul prezintă reglementările universale și europene cu privire la autonomie, opiniile și aprecierile unor renumiți experți în domeniu (Asbjørn Eide - Norvegia, Fernand de Varennes - Canada, Giorgio Malinverni - Elveția, Ferdinando Albanese - Italia, Sergio Bartole - Italia, Hurst Hannum - SUA, Gyula Csurgai - Canada, Thomas Benedikter - Italia, Ion Diaconu - România), condițiile în care aceasta se poate realiza, cerințele necesare pentru ca ea să răspundă obiectivelor așteptate și urmărite.

Puține sunt țările în care nu există minorități, în special etnice, lingvistice, religioase. Acestea s-au constituit în decursul istoriei, iar situația lor a fost și este diferită de la o țară la alta, precum și în cadrul aceleiași țări.

Apartenența la grupurile minoritare, în special la cele cu caracter etnic și religios, a constituit adesea sursa unor fricțiuni, tensiuni sau conflicte deoarece, după cum arată experiența istorică, există o strânsă corelație între etnicitate, religie și politică. Neîncrederea, prejudecățile și lipsa de toleranță generate de deosebirile etnice și religioase au fost mereu întreținute și, în mod frecvent, folosite în diverse scopuri.

Domeniu sensibil al vastei tematici a drepturilor omului, problemele persoanelor care aparțin grupurilor minoritare, mai ales drepturile lor, au suscitat și continuă să suscite și astăzi ample discuții și controverse. În domeniul drepturilor omului și, îndeosebi, al drepturilor persoanelor care aparțin grupurilor minoritare, subliniază Ion Diaconu¹, divergențele se fac simțite de îndată ce se trece dincolo de nivelul principiilor. De aceea, identificarea celor mai potrivite modalități de rezolvare a acestor chestiuni complexe și delicate nu este un demers simplu. Este nevoie de responsabilitate și discernământ, de abordări realiste și constructive, pentru a se evita greșelile dureroase ale trecutului.

Autonomia, susțin astăzi reprezentanții unor grupuri minoritare, constituie soluția cea mai potrivită pentru rezolvarea problemelor acestora, iar pentru cei mai radicali ea este singura cale de conviețuire. Dificultățile de interpretare pe care le ridică însă conceptul de autonomie, arată Gyula Csurgai², constau, printre altele, în faptul că nu s-a ajuns la o definiție precisă a acestuia, că nu există un

model de autonomie capabil să ofere soluții uniforme, aplicabile oriunde. Pentru a fi viabil, un proiect de autonomie trebuie să beneficieze de un larg sprijin din partea societății civile și să nu fie în exclusivitate fondat pe apartenența etno-culturală. O autonomie înțeleasă greșit ar putea conduce mai degrabă la separarea diferitelor grupuri ale populației, la ghetouri etnice, ceea ce nu este de dorit.

Conceptele de autonomie vehiculate în prezent, subliniază Benedikter³, sunt extrem de ambigue și problematice. În dreptul internațional *nu există o definiție a autonomiei*, iar autonomiile cunoscute în prezent nu permit o definiție general acceptabilă, corespunzătoare tuturor cazurilor.

Referindu-se la autonomie ca la o soluție posibilă pentru astfel de situații, fostul ministru de externe al Elveției, Flavio Cotti, vorbind în calitate de președinte al OSCE (1996), sublinia că „putem discuta despre variate forme de autonomie locală, dar limitată și făcută cu măsură”. Prezervarea integrității teritoriale a statelor și dreptul popoarelor de a decide ele însele constituie, în mod indiscutabil, firul conducător, preciza, de asemenea, demnitarul elvețian.

I. Dreptul internațional contemporan nu prevede și nu consacră existența unui drept general la autonomie sau a unei obligații pentru state de a o acorda. În opinia lui Asbjørn Eide, studiul normelor dreptului pozitiv (în vigoare) evidențiază absența oricărei dispoziții de drept internațional cu privire la statutele de autonomie, oricare ar fi forma acesteia⁴.

În cadrul ONU, în contextul situației postbelice, discuțiile pe această temă s-au referit doar la teritoriile aflate sub ocupație militară străină și la cele care nu se autoguvernau (*non-self-governing territories*). Era vorba, în acest ultim caz, de teritoriile aflate sub dominație colonială.

În ceea ce privește statele lumii de astăzi, suverane și independente, majoritatea autorilor subliniază că autonomia trebuie înțeleasă ca rezultat al unui aranjament intern, potrivit căruia populației dintr-o anumită regiune i se recunoaște dreptul de a gestiona afacerile publice care o privesc (*self-government*).

În opinia lui Malinverni⁵, un statut de autonomie poate fi înfiptuit doar prin înțelegeri interne, pe baza reglementărilor juridice ale statului în cauză (de preferință norme constituționale). Statutul de autonomie

al insulelor Aland (Finlanda), de exemplu, este fondat pe o lege din 1922, iar cel al provinciei Trentin-Alto-Adige (Italia) pe o lege din 1948. Descentralizarea (regionalizarea) care caracterizează organizarea internă a Italiei, arată Sergio Bartole, decurge din prevederile Constituției din 1947.

De regulă, autonomiile teritoriale sunt fondate pe criterii etnice sau lingvistice. Ele pot avea un caracter permanent sau doar temporar. Potrivit lui Giorgio Malinverni, statutul de autonomie nu este intangibil, din contră, el poate face obiectul unor modificări. Autonomia poate fi extinsă, restrânsă sau revocată în funcție de modul în care evoluează, dacă pune în pericol suveranitatea statului, integritatea și securitatea sa, de felul în care este tratată populația în ansamblul său în zona respectivă, de situația generală a drepturilor omului.

Pentru a înlătura confuziile și neînțelegerile care se mai manifestă, îndeosebi în Europa Centrală și de Est, dar și în țări din Europa occidentală, Malinverni subliniază, de asemenea, că autonomia nu constituie un panaceu întrucât ea nu asigură soluționarea tuturor problemelor care există sau care pot apărea. Autonomia, precizează Hurst Hannum⁶, nu este o bilă magică capabilă să rezolve toate conflictele, să prevină violența sau să garanteze dezvoltarea politică și economică. Ea nu poate să asigure, în mod automat, justiția socială, să aducă binele pentru toți oamenii. Autonomia poate fi necesară în ceea ce privește soluționarea problemelor minorităților, dar aceasta va fi utilă numai dacă în rândul celor în cauză există o voință suficient de puternică de a trăi împreună.

Modelul constituțional al unui stat (unitar sau federal) și aranjamentele cu privire la autonomie, subliniază Eide și Malinverni, sunt chestiuni care aparțin în exclusivitate competenței interne a statelor,

comunitatea internațională neavând și neputând avea, conform normelor actuale ale dreptului internațional, vreun rol în această privință. Practica de până în prezent a statelor confirmă pe deplin acest lucru. Ele nu au obligația de a urma un anumit model, de a institui anumite forme de organizare internă, descentralizare, autonomie, statute sau structuri speciale în favoarea unor grupuri sau categorii ale populației lor. Thomas Benedikter arată că, în prezent, potrivit dreptului internațional, nu există nici un drept și nici o obligație de a acorda un statut special sau autonomie minorităților⁷.

După cum s-a arătat mai sus, în discuțiile care au avut loc la puțin timp după crearea Organizației Națiunilor Unite, autonomia era văzută drept o



soluție posibilă pentru teritoriile aflate sub ocupație militară și pentru cele sub dominație colonială. În ceea ce privește teritoriile aflate sub ocupație militară, autonomia era luată în considerație doar ca o soluție temporară deoarece, potrivit Cartei ONU, anexarea unor teritorii prin forță este ilegală. Pentru teritoriile sub dominație colonială, autonomia a fost,

de asemenea, gândită ca o soluție tranzitorie și de scurtă durată, până la obținerea independenței depline.

În doctrină s-a pus, totodată, întrebarea dacă un statut de autonomie poate fi garantat internațional? Răspunsul la această chestiune este negativ datorită unor aspecte de fond care nu au fost abordate și clarificate de către dreptul internațional, și anume: Ce înseamnă, de fapt, garanții internaționale? Ce anume este de garantat? Cine sunt beneficiarii acestora? Cine ar trebui să le acorde? În ce constau ele?

Problema garanțiilor internaționale pentru autonomii, sublinia Malinverni⁸, nu a preocupat până în prezent nici unul dintre forurile internaționale.

În ceea ce privește poziția ONU, reamintim că, potrivit prevederilor Cartei, sarcina sa principală o reprezintă menținerea păcii și securității internaționale, respectul pentru integritatea teritorială a statelor. Autonomia nu a făcut și nu face parte din obiectivele urmărite de Organizație, nici prin activitatea sa normativă și nici prin cea practică. În aceste condiții, opinia generală este că ONU ar putea interveni doar în cazul în care încălcarea autonomiei teritoriale (legal constituită) a unei entități, ar constitui o amenințare gravă la adresa păcii și a securității internaționale sau o violare masivă și repetată a drepturilor omului, situații care, potrivit capitolului VII al Cartei ONU, antrenează în mod automat competența Consiliului de Securitate.

Așa numita „intervenție umanitară”, afirmă Eide⁹, este axată pe utilizarea forței, dar fără acordul Consiliului de Securitate al ONU. De aceea, ea este neconformă cu Carta Națiunilor Unite și, deci, ilegală.

Până în prezent, nu există nici un caz de autonomie teritorială negociat în cadrul și cu participarea Națiunilor Unite.

II. În plan european, se constată, de asemenea, că normele de drept privind autonomia teritorială lipsesc cu desăvârșire. Există idei și propuneri cu privire la această chestiune, rămase însă în stadiul de proiecte¹⁰.

Convenția-cadru privind protecția minorităților naționale a Consiliului Europei, care se inspiră, totuși, din proiectele Comisiei de la Veneția și din cele ale Adunării parlamentare a Consiliului Europei, se distanțează net de problemele autonomiei teritoriale și nu face vreo referire la aceasta. Dimpotrivă, Convenția-cadru consacră teza potrivit căreia exercițiul drepturilor persoanelor aparținând minorităților trebuie să se facă cu respectarea principiilor suveranității, independenței și integrității teritoriale a statelor (art.21).

Art. 15 al Convenției se limitează la garantarea

dreptului de participare efectivă a persoanelor aparținând minorităților la treburile publice care le privesc. În opinia lui Malinverni¹¹, această participare, este, mai degrabă, o chestiune de autonomie personală decât de autonomie locală.

Un alt instrument deosebit de important, „Carta europeană a autonomiei locale” (1985), nu face referire la minorități, în dispozițiile ei vorbindu-se doar de *colectivitățile locale*. Potrivit prevederilor Cartei, autonomia locală constă în dreptul și capacitatea efectivă pentru colectivitățile locale de a reglementa și gestiona în baza legii, pe propria răspundere și în profitul populației din zona respectivă, o parte importantă a treburilor publice. Autonomia și descentralizarea, evidențiază Carta, sunt fondate pe democrație și pluralism, nu pe trăsăturile etnice.

Doar simpla prezență a unei minorități într-o anumită regiune, subliniază Malinverni¹², nu constituie prin ea însăși un temei suficient pentru acordarea statutului de autonomie. Existența grupului minoritar este doar o circumstanță, importantă desigur, dar care face necesare numeroase alte elemente suplimentare pentru a o justifica. Nu trebuie neglijată, de asemenea, certitudinea atașamentului, a loialității față de țara în cauză, evitându-se în acest fel riscul apariției unor tendințe și acțiuni separatiste/secesioniste.

Pentru a răspunde preocupărilor legate de protecția persoanelor care aparțin minorităților, în cadrul Consiliului Europei a fost adoptat conceptul privind cooperarea transfrontalieră. Astfel, în Declarația șefilor de state și guverne de la Viena, din octombrie 1993, s-au stipulat următoarele: „*Crearea unei Europe tolerante și prospere nu depinde doar de cooperarea între state. Ea se fondează, de asemenea, pe cooperarea transfrontalieră între colectivitățile locale și regionale, cu respectarea Constituției și a integrității teritoriale a fiecărui stat*”.

Aceștia au afirmat utilitatea potențială a cooperării transfrontaliere pentru reglementarea pașnică a problemelor minorităților naționale care trăiesc în zonele frontaliere. În acest spirit, Consiliul Europei a adoptat Convenția-cadru asupra cooperării transfrontaliere potrivit căreia statele se angajează să faciliteze și să promoveze cooperarea transfrontalieră între colectivitățile și autoritățile teritoriale aflate sub jurisdicția lor cu colectivitățile și autoritățile teritoriale din celelalte state părți la Convenție, în conformitate cu dispozițiile constituționale ale fiecărui stat parte la Convenție.

Potrivit art. 2, Convenția consideră drept cooperare

transfrontalieră orice acțiune care vizează întărirea și dezvoltarea raporturilor de vecinătate între colectivitățile sau autoritățile teritoriale a două sau mai multe state părți la aceasta. Conform Protocolului adițional la Convenție, acordurile de cooperare transfrontalieră încheiate de colectivitățile sau autoritățile teritoriale pot crea organisme de cooperare transfrontalieră.

În absența unor norme de drept în această materie, Recomandarea 1201 a Consiliului Europei este invocată ca temei al revendicărilor de autonomie. În legătură cu această recomandare, trebuie subliniat faptul că nu conține norme de drept, prevederile ei nefiind obligatorii pentru statele membre ale Consiliului Europei. Pe de altă parte, recomandarea consacră mai degrabă tendința de promovare a segregacionismului decât dorința de conviețuire.

III. Dreptul la autodeterminare și autonomia teritorială. Trebuie specificat încă de la bun început că dreptul la autodeterminare este nerelevant pentru autonomia teritorială. Titulare ale dreptului la autodeterminare sunt popoarele și nu minoritățile. Potrivit art. 1 al Pactului internațional referitor la drepturile civile și politice, „toate popoarele au dreptul la autodeterminare. În virtutea acestui drept, ele își hotărăsc în mod liber statutul politic și își asigură în mod liber dezvoltarea economică, socială și culturală”.

Autodeterminarea¹³, subliniază Hannum¹⁴, conferă popoarelor dreptul de a hotărî în mod liber asupra statutului lor, de a decide constituirea sau nu a unui stat independent, renunțarea la acesta și asocierea cu un alt stat; în opinia autorului, o problemă delicată în ceea ce privește *autodeterminarea* constă în faptul că ea *poate deschide calea unei posibile secesiuni*.

Potrivit Declarației Conferinței ONU asupra drepturilor omului de la Viena din 1993¹⁵, dreptul popoarelor la autodeterminare constă în posibilitatea acestora de a decide în mod liber statutul lor politic și modalitățile de dezvoltare economică, socială și culturală.

Prin noțiunea de popor se înțelege ansamblul populației dintr-un anumit teritoriu, poporul fiind definit de teritoriul în care trăiește și nu de originea etnică, limba sau religia grupurilor care alcătuiesc populația. Astăzi există un consens general în privința dreptului la autodeterminare al popoarelor din teritoriile care nu se autoguvernează, precum și a celor aflate sub ocupație străină, beneficiarii acestui drept fiind populațiile respective în ansamblul lor.

Dreptul internațional nu recunoaște însă dreptul unui/unor grupuri din cadrul respectivelor populații de a decide singure, fără acordul tuturor locuitorilor, statutul juridic și politic al teritoriului. Orice decizie în privința teritoriilor în cauză trebuie luată pe baza consultării tuturor grupurilor care alcătuiesc populația lor.

Există, totodată, consens cu privire la faptul că popoarele statelor suverane și independente pot beneficia și ele de dreptul la autodeterminare (denumită autodeterminare internă). Conținutul acestui drept se referă la dreptul populației unui stat de a se pronunța și decide în privința instituțiilor sale, de a-și alege reprezentanții, de a stabili direcțiile de dezvoltare economică, socială și culturală a țării, de a trăi într-un stat de drept, în democrație și respect pentru drepturile omului, fără nici o distincție în privința rasei, etniei, religiei, limbii, sexului, opiniilor politice, apartenenței la un grup social sau la o minoritate națională.

Aceasta presupune existența unei guvernări democratice și reprezentative la care populația, inclusiv grupurile minoritare (etnice, lingvistice, religioase), să participe în mod efectiv. Titularul acestui drept este populația în ansamblul său (*demos*). Obiectivul urmărit îl reprezintă democrația și nu etnocrăția, emanciparea tuturor membrilor societății trebuind să fie fondată pe următoarele principii: universalitate, egalitate, drepturi individuale și libertate.

În temeiul dreptului internațional, al dreptului la autodeterminare, nu există, prin urmare, un drept la separare/secesiune, autodeterminarea popoarelor statelor suverane și independente având drept obiectiv libertatea și democrația pentru ca întreaga populație, inclusiv persoanele aparținând grupurilor minoritare, să beneficieze cât mai deplin de acestea. Democrația și echitatea solicită, în mod imperativ, ca întreaga populație, toate grupurile minoritare, să acționeze împreună pentru consolidarea și prosperitatea țării în care trăiesc, să o considere drept casa lor comună. Dreptul internațional nu sprijină și nu recunoaște acțiunile separatiste/secesioniste bazate pe criterii etnice, lingvistice și religioase care s-ar produce în cadrul statelor suverane și independente. Astfel de cereri sunt considerate ca lipsite de validitate.

Declarația de la Viena din 1993, art. 22, recunoaște și reafirmă dreptul popoarelor la autodeterminare dar, potrivit principiului integrității teritoriale și a unității politice a statelor, dreptul la separare/secesiune este exclus.

Chiar și în ceea ce privește populațiile indigene,

subliniază Eide¹⁶, suntem departe de a putea concluziona că în baza prevederilor Declarației ONU privind drepturile populațiilor respective acestea ar avea dreptul să se separe de statul în care trăiesc. Dreptul lor la autodeterminare trebuie mai degrabă înțeles ca un drept de a-și menține și consolida caracteristicile lor politice, economice și culturale, de a participa pe deplin la viața politică, economică, socială și culturală.

De exemplu, legislațiile SUA și Canada, în care trăiesc grupuri masive de populații indigene, reglementează dreptul acestora la autodeterminare în sensul prevederilor Declarației ONU menționată mai sus.

IV. În teritoriile care beneficiază de autonomie teritorială, minoritatea care a dobândit controlul asupra situației locale trebuie, în mod necesar, să împartă puterea astfel obținută cu membrii tuturor celorlalte grupuri etnice, lingvistice și religioase care trăiesc în zona respectivă. Ea trebuie fie sensibilă la problemele și interesele lor, să le respecte și să le promoveze activ drepturile, să pună în aplicare cele mai potrivite forme de conviețuire și de conlucrare cu celelalte grupuri din cadrul populației. Respectul pentru drepturile și libertățile tuturor cetățenilor, realizarea lor efectivă, trebuie să urmeze pe deplin normele existente, atât la nivel național, cât și internațional. Eide consideră că, doar în acest mod, se pot evita separarea, izolarea, transferurile dureroase de populație sau recursul la purificările etnice care sunt acțiuni criminale. Nesocotirea acestor cerințe majore poate avea serioase consecințe, inclusiv revocarea autonomiei obținute.

Potrivit lui Hannum, susținătorii cei mai aprigi ai autonomiei pun adeseori întrebarea de ce trebuie să ne angajăm ca frontierele existente la sfârșitul mileniului precedent să fie menținute și neschimbate pentru totdeauna?¹⁷

Nu sunt oare, afirmă ei, preservarea identității culturale și participarea efectivă tot atât de importante precum frontierele? În opinia lor, menținerea frontierelor actuale ignoră istoria Europei în care schimbări notabile ale frontierelor s-au produs până la mijlocul secolului al XX-lea. Continuarea proclamării suveranității statelor și a frontierelor statice ca unice scopuri, afirmă aceștia, reduce la simple sloganuri complexitatea politică și economică a secolului al XXI-lea. Această abordare ignoră, în mod deliberat, frontierele *soft* introduse de către Uniunea Europeană și de alte organisme supranationale, frontierele *soft* fiind apreciate de mulți drept cheia

rezolvării conflictelor, precum cele din Balcani, Caucaz ș.a.

Grupurile cu tendințe secesioniste văd autonomia doar ca pe o etapă, ținând seama de faptul că scopul lor ultim este independența. Este evident că pentru acestea autonomia este doar un instrument și nu un obiectiv final. Soluția menită să înlăture aceste posibile bulversări și pe care toți trebuie să o susținem, subliniază H. Hannum, este cea a realizării efective a drepturilor omului, inclusiv pentru cei care aparțin grupurilor minoritare, promovarea eficientă a democrației pentru toți¹⁸.

După cum s-a arătat mai sus, nu există modele universale sau regionale de autonomie, forma pe care aceasta ar putea să o îmbrace trebuind să țină seama de factorii interni, de legislația statului în cauză.

Modelul elvețian de organizare statală, atât de frecvent invocat de către reprezentanții unor minorități, bazat pe autonomia cantoanelor, dar și alte autonomii existente, subliniază Fernand de Varennes, **nu sunt exportabile**¹⁹.

Potrivit autorului finlandez Markku Suksi, **statutul de autonomie al insulelor Aland reprezintă un caz unic** și, de aceea, nu poate constitui un model de autonomie universal, relevant și aplicabil pentru alte situații.

Într-o societate democratică, persoanele aparținând grupurilor minoritare nu trebuie în nici un fel discriminate, dar nici cele aparținând populației majoritare nu trebuie discriminate în favoarea minorităților²⁰.

Toate instrumentele internaționale privind



drepturile omului dau prioritate absolută principiilor egalității și nediscriminării. Nici un segment al populației unui stat suveran, indiferent de ponderea sa, nu este, potrivit dreptului internațional, îndreptățit

să guverneze singur.

Statutul de autonomie sau descentralizare, arată Eide, nu conferă executivului local calitatea de unică și supremă autoritate. Deciziile care se iau în acest cadru trebuie să fie conforme cu legislația și cu reglementările statelor în care acestea se află, ele îi privesc pe toți locuitorii și se aplică doar în limitele lor teritoriale, neputând fi extinse în afara acestora. În caz contrar, autoritățile centrale au dreptul și datoria să procedeze la anularea lor.

„Omogenitatea demografică” căutată de unii a fost, după cum se știe, nu cu mult timp în urmă, cauza principală a unor sângeroase conflicte, soldate cu numeroase victime, familii destrămate și deplasări forțate de populație.

În opinia lui Eide, excesele în privința rezolvării pe cale etnică a unor astfel de situații, pot avea consecințe serioase și tragice, pe care cei care propovăduiesc asemenea soluții fie că nu le intuiesc, fie acționează în mod vădit arbitrar. Conflictele etnice și religioase pot duce cu ușurință la tensiuni regionale și internaționale, la acte de intervenție străină cu efecte destabilizatoare pentru pacea și securitatea internațională.

Hipernaționalismul și separatismul, potrivit lui Eide, sunt contrare și în conflict cu valorile consacrate prin democrație și drepturile omului. Naționalismul etnic, afirma scriitorul englez Ian Buruma, descătușează sentimente care nu sunt

aproape niciodată de dorit²¹. Declarația de la Viena din 1993 pune accentul, în ceea ce privește dreptul popoarelor din statele suverane și independente la autodeterminare, pe asigurarea unei guvernări democratice, autodeterminarea pentru acestea semnificând dreptul la democrație, la pluralism și respect pentru drepturile și libertățile omului.

Drepturile omului, subliniază Eide²², sunt de neconceput fără existența statelor și a democrației. Fără o ordine politică, juridică și administrativă corespunzătoare acestea sunt cuvinte goale și fără nici o perspectivă, căci ele se pot realiza în mod efectiv doar în cadrul unui stat capabil să asigure condițiile și mijloacele necesare. Tocmai de aceea, statele sunt direct răspunzătoare de modul în care asigură respectarea și protecția drepturilor și libertăților omului. Fiecare stat în parte este dator să acționeze astfel încât să facă societatea atractivă pentru toți cetățenii săi. Asigurarea cadrului adecvat de viață și de dezvoltare pentru întregul popor, inclusiv pentru toate grupurile minoritare, reprezintă, totodată, o chestiune de interes național.

Alternativa la accentul pus de Carta ONU pe integritatea teritorială a statelor este principiul suveranității populare care consacră dreptul fiecărui popor, al fiecărui cetățean, de a participa la exercitarea puterii politice și se traduce prin dreptul de a lua parte în mod efectiv la actul de guvernare.

*** Autorul, diplomat de carieră, a lucrat 10 ani la Secretariatul ONU din Geneva, a fost expert ONU în domeniul drepturilor omului, ambasador la Geneva și Berna. În prezent, Ioan Maxim este cercetător principal la Institutul Român pentru Drepturile Omului.**

¹ Ion Diaconu, *Minoritățile*, I.R.D.O., București, 1996.

² Gyula Csurgai, *Doc. ONU E/CN.4/Sub.2/AC.5/2000/CRP.2*.

³ Thomas Benedikter, *Territorial autonomy as a means of minority protection and conflict solution in the Europe experience*.

⁴ Asbjørn Eide, „Territorial Integrity of States, Minority Protection and Guaranties, for Autonomy Arrangements. Approaches and Roles of the UN”, studiu inclus în lucrarea *Autonomies locales, intégrité territoriale et protection des minorités*, rezultată în urma simpozionului de la Lausanne, 25 – 27 aprilie 1996, p.281 – 313.

⁵ Giorgio Malinverni, *Autonomies locales, intégrité territoriale et protection des minorités*, Raport final al simpozionului de la Lausanne, 25 – 27 aprilie 1996, p. 324-339.

⁶ Hurst Hannum, *Territorial Autonomy: Permanent solution or step toward secession ?*, http://www.indonesiamission-n-y.org/issuebaru/Mission/empwr/paper_hurst-Hannum_1.pdf

⁷ Thomas Benedikter, *Territorial Autonomy as a*

means of minority protection and conflict solution in the Europe Experience, <http://www.gfbv.it/3dossier/eu-min/autonomy.html#r1>.

⁸ Giorgio Malinverni, *op. cit.*, p. 324-339.

⁹ Asbjørn Eide, *op. cit.*, p. 281-313.

¹⁰ A se vedea art. 11 din Protocolul adițional la Convenția europeană a drepturilor omului față de care statele membre ale Consiliului Europei au o atitudine extrem de rezervată.

¹¹ Giorgio Malinverni, *op. cit.*, p. 324-339.

¹² *Ibidem*.

¹³ O serie de autori clasifică autodeterminarea în externă și internă.

¹⁴ Hurst Hannum, *op. cit.*

¹⁵ Art. 2, par.1.

¹⁶ Asbjørn Eide, *op. cit.*, p. 281-313.

¹⁷ Hurst Hannum, *op. cit.*

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Fernand de Varennes, *Autonomie, droits de l'Homme et protection des minorités en Europe Centrale et de l'Est*.

²⁰ Markku Suksi, „The Aland Islands in Finland” studiu inclus în lucrarea *„Autonomies locales, intégrité territoriale et protection des minorités”*, rezultată în urma simpozionului de la Lausanne, 25 – 27 aprilie 1996.

²¹ Asbjørn Eide, *op. cit.*, p. 281-313.

²² *Ibidem*.

ROLUL SCENARIULUI ÎN CONSTRUIREA POLITICILOR ENERGETICE

Prof. univ. dr. Constantin HLIHOR*

La începutul deceniului opt al secolului trecut, după primul șoc petrolier, constatând că metoda clasică de analiză a evoluțiilor imprevizibile de pe piața energetică nu mai este adecvată împrejurărilor generate de criza petrolieră¹, compania Shell International a adoptat un nou mod de cercetare și analiză: **scenariul**. În acest scop, s-a recurs la aplicarea pe scară largă a rezultatelor cercetărilor efectuate, încă de la începutul anilor '50, de Herman Kahn de la RAND Corporation. Acesta și-a fundamentat cercetarea pe analiza și înțelegerea rolului pe care îl are **factorul neprevăzut în planificarea luptei**, observând că, de cele mai multe ori, strategul militar trebuie să planifice, în desfășurarea luptei, și neprevăzutul². Ulterior a înființat un institut de cercetări științifice în care deviza era *thinking the unthinkable*³.

Studiile și metoda sa au cucerit astăzi nu numai mediile de afaceri, dar și cercetarea științifică din cele mai diverse domenii. Într-un articol din "San Francisco Chronicle", publicat în septembrie 2005, Eamon Kelly, analizând surpriza autorităților americane față de intensitatea uraganului Katrina, concluzionează că și o putere globală precum SUA trebuie să învețe că formula *thinking the unthinkable* trebuie aplicată nu numai în domeniul economic sau al apărării, ci și al securității⁴.

Creșterea în complexitate a vieții internaționale va determina și creșterea gradului de incertitudine pentru actorii care acționează în mediul internațional. Din acest punct de vedere, preocuparea pentru identificarea unor soluții prin care să se diminueze, cât mai mult posibil, zona de incertitudine a crescut în toate domeniile de activitate, și implicit în domeniul geopoliticii și geostrategiei.

Scenariul, alături de alte instrumente, poate spori șansele de reușită ale unui actor antrenat într-o rivalitate geopolitică, oferind totodată și un mod creativ de rezolvare a unei situații care poate părea fără soluții la un moment dat. Scenariul poate fi abordat, de asemenea, și ca o modalitate de a ne educa și instrui, ajutându-ne să acționăm folosind spiritul intuitiv și imaginația.

La întrebarea ce este un scenariu, răspunsurile au fost variate și diversificate în funcție de specializarea și domeniul de cercetare în care și-au desfășurat activitatea un autor sau altul. Unii au

afirmat că scenariul este „o poveste despre ce-ar trebui să fie o proiecție a acțiunii umane”⁵. Alții îl consideră un „instrument cu care să ne eficientizăm acțiunile în viitor”⁶. Potrivit lui Michael Priestley de la IBM Toronto Lab, scenariul reprezintă o cale de a ajunge la un rezultat⁷. Peter Schwartz, analist specializat în prognoze, consideră că scenariile sunt „vectori puternici care ne zdruncină propriile modele mentale despre lume” (*the powerful vehicles for challenging our mental models about the world*). De asemenea, scenariile pot reprezenta și instrumente care să ne ajute la o mai bună înțelegere a lumii, în viitorul mai apropiat sau mai îndepărtat⁸. În acest fel, afirmă reputatul specialist, „se suspendă neîncrederea noastră în multiplele forme pe care le poate îmbrăca viitorul: permițându-ne să gândim că oricare dintre ele se poate realiza”⁹.

În lucrarea „Competitive Advantage”, M. Porter definește scenariul drept „o reprezentare coerentă a ceea ce viitorul ar putea deveni”¹⁰. Profesorul David Stout, de la Centrul britanic Foresight, afirmă tranșant că scenariul este un viitor imaginat și nicidecum o prevedere a sa¹¹.

Unul dintre pionierii care au militat pentru introducerea scenariului în sistemul de decizie, Arie P. de Geus, afirma în „Harvard Business Review” că acestea „sunt mai degrabă produse ale artei decât analize științifice”¹², însă extrem de utile pentru cei care acționează într-un mediu cu un nivel ridicat de incertitudine.

Aceste definiții au în comun nevoia de a evalua șansele de câștig/pierdere, riscurile pe care trebuie să și le asume un actor atunci când întreprinde o acțiune. Previziunea este activitatea prin care se imaginează un eveniment viitor, probabilitatea ca el să se „întâmplă”. A prevedea înseamnă a decide ceea ce se va întâmpla, însă oamenii nu pot fi stăpâni evenimentelor în momentul luării deciziei¹³.

Scenariul nu reprezintă o simplă prognoză sau planificare a unei activități pentru că nu ne oferă doar o singură imagine care să întruchieze „viitorul”, ci propune să „scrutăm” mai multe posibile fațete ale viitorului și să optăm pentru una dintre posibilele evoluții care, la rândul ei, poate să sufere corecții dacă situația o impune¹⁴. Fiecare dintre aceste evoluții către un „viitor” poate să necesite o anumită strategie, anumite mijloace și resurse. Analistii

militari americani P. H. Liotta și Thimoty E. Somes apreciază că, atunci când operăm cu scenariile, în fapt ne confruntăm cu două tipuri de realitate. În opinia lor, „scenariul operează cu două lumi: o lume a faptelor și o lume a percepțiilor. Explorăm fapte care se vor petrece în viitor și acestea sunt la momentul acela doar în mințile noastre”¹⁵.

Scenariul se constituie într-un instrument util atunci când¹⁶: decidenții se confruntă cu o diversitate mare de opinii; nu se întrevăd prea multe oportunități de realizare a scopurilor propuse; nu există o viziune/politică pe termen lung sau foarte lung; se simte nevoia unui „limbaj” comun și a unui consens de acțiune; organizația este deschisă spre inovare și schimbare; sunt suficiente resurse pentru a atinge scopurile urmărite etc.

Unul dintre cei mai cunoscuți specialiști în elaborarea scenariilor, Ged Davis, care a lucrat la Shell International în anii '70, alături de cel care avea să devină pentru această companie părintele scenariilor, Pierre Wack, remarcă faptul că scenariul a devenit un instrument de lucru util pentru situația în care decizia trebuie luată în momente de mare incertitudine¹⁷. Reputatul specialist observă că această practică nu a cucerit încă pe toată lumea și nu este cazul să spunem că este o metodă cu un grad mare de generalizare. Există o lungă listă de organizații care resping asemenea instrumente de lucru, zicând că „nu funcționează în cazul nostru”¹⁸.

În opinia unor specialiști, există diferențe între *scenario building* și *scenario planning*¹⁹. În primul caz avem de-a face cu „speculații în legătură cu incertitudinile cu privire la viitor”²⁰. *Scenario planning* presupune antrenarea managerilor să „opereze” cu „incertitudinea”²¹, în mecanismul de elaborare a deciziilor. Din această perspectivă, scenariul poate să se constituie într-un instrument de analiză și decizie. Astfel, John S. Ratcliffe consideră că un bun scenariu ne permite să „vedem” mai multe „fațete” ale viitorului, să percepem liniile de discontinuitate în evoluțiile prezentului și ne învață să „lucrăm” cu incertitudinile²².

Un scenariu bun va fi întotdeauna o provocare și va lua prin surprindere pe cel care l-a comandat. **Un scenariu modest/mediocru** îi va confirma întotdeauna așteptările, îi va întări concepțiile și ideile foarte cunoscute, perpetuând prejudecăți și stereotipuri din activitatea umană, indiferent de domeniul în care se acționează.

Având în vedere că scenariile și-au dovedit eficiența în ultimii ani, în diverse domenii de activitate, ele pot fi instrumente utile și pentru o mai

bună înțelegere a evoluțiilor din domeniul energiei atât pentru oamenii politici care trebuie să ia decizii foarte rapid într-o lume cu o dinamică tot mai accelerată, cât și pentru cei care lucrează în acest sector sau sunt implicați în securizarea sa. Astfel, în situații de urgență, factorii de decizie nu se vor mai putea eschiva și vor acționa prin confruntarea cu incertitudinea. Scenariile nu sunt recomandări pentru factorii de decizie politică care elaborează politicile energetice și strategiile de securitate energetică și nici pentru consiliile de administrație/managerii marilor companii petroliere sau pentru alți actori care activează în acest sector²³. Ele reprezintă instrumente de cunoaștere, în sensul că îi ajută pe beneficiari să înțeleagă mai bine evoluțiile din domeniul energetic și provocările cărora societatea va fi constrânsă să le facă față.

Activitatea de proiectare a unui scenariu în domeniul politicilor de securitate energetică nu se deosebește de cea care se desfășoară pentru construirea unuia din domeniul politicii militare a unui stat. Deși elaborarea unui scenariu s-ar putea încadra în ceea ce specialiștii numesc activitate practică, ea reprezintă, în fond, una intelectuală și, de aceea, trebuie să se fundamenteze pe o foarte bună cunoaștere a realității, pe metode și instrumente de analiză adecvate domeniului de cercetare ales și, nu în ultimul rând, pe o sinergie superioară în cadrul grupului de elaborare.

Indiferent de domeniul pentru care se proiectează un scenariu, construirea acestuia presupune urmarea mai multor etape. Numărul acestora diferă de la un autor la altul. Astfel, Sellamna Nour identifică șase etape²⁴: definirea problemei; stabilirea priorităților privind forțele motrice; discutarea trendurilor posibile de evoluție; creionarea scenariului; redactarea conținutului; formularea principalelor linii de evoluție.

În opinia lui John S. Ratcliffe, specialist în metoda scenariilor la Institutul Tehnologiei din Dublin, elaborarea unui bun scenariu presupune parcurgerea a cel puțin șapte asemenea etape²⁵: identificarea și analiza temei de analiză; aprecierea factorului cheie în decizie; stabilirea forțelor motrice; ierahizarea; proiectări alternative ale soluțiilor; dezvoltarea scenariului; interpretarea scenariului. Pe de altă parte, Ratcliffe consideră că respectarea și parcurgerea acestor etape nu conduc automat și la elaborarea unui scenariu de succes. De asemenea, el atrage atenția asupra selectării riguroase a specialiștilor care trebuie cooptați în echipa de bază atunci când situația o impune. Diversitatea de opinii este obligatorie și ideal ar fi ca însăși scrierea



scenariului să nu fie lăsată pe seama unui singur om sau a unei echipe reduse.

În opinia profesorului David Stout, elaborarea unui scenariu bun presupune parcurgerea a șapte etape²⁶: revizuirea situației descrise; identificarea trendurilor economice, sociale, politice și tehnologice care ar putea influența orizontul de așteptare al scenariului; identificarea, pentru grupul de lucru, a problemei esențiale – „Big Idea”; construirea scenariului; revizuirea unor trenduri de evoluție pe măsură ce se descoperă noi amenințări și riscuri suplimentare; alegerea variantei de acțiune; evaluarea. Scenariile sunt deci, și pentru Stout, instrumente excelente de lucru doar atunci când oferă o diversitate de soluții care „să graviteze în jurul forței care determină schimbarea într-un câmp acțional”²⁷.

O întrebare la care specialiști în teoria și practica scenariilor n-au dat un răspuns exact și unanim acceptat este cea legată de **orizontul de timp pentru care ele se proiectează și în cât timp trebuie realizate** pentru a fi cu adevărat instrumente utile în luarea deciziilor.

Majoritatea specialiștilor apreciază că scenariul trebuie să cuprindă în analiză o perioadă de cel puțin 10 ani²⁸. Sunt și opinii în care plaja merge de la minim cinci ani până la o jumătate de secol²⁹. Nebojsa Nakicenivic apreciază că un bun scenariu în domeniul energiei trebuie să acopere o perioadă de cel puțin o sută de ani și uneori chiar mai mult. Se poate opera astfel cu „imagini” ale raportului energie - dezvoltare sustenabilă, care pentru perioada actuală ar fi greu de acceptat³⁰. Perioada optimă pentru construirea unui bun scenariu este greu de definit, însă cei care prevăd un orizont de timp între cinci și zece ani, credem noi, sunt mai aproape de realitatea zilelor noastre³¹. Cu un secol în urmă, lucrurile evoluau destul de încet în toate domeniile. Viteza cu

care acestea se petrec astăzi, de la domeniul cunoașterii fundamentale la cel al praxis-ului uman, era de neimaginat pentru înaintașii noștri de acum o sută de ani și poate chiar și pentru cei de acum 50 de ani! Fie și numai din această perspectivă, a elabora un scenariu pentru următorii 100 de ani, cu pretenția de a fi un util instrument de cunoaștere, incumbă și acceptarea unei mari doze de hazard, dar poate aici stă tot „farmecul” său³².

Și în ceea ce privește timpul necesar întocmirii unui scenariu lucrurile nu sunt mai clare³³. Se apreciază că de la primirea comenzii pentru elaborarea unui scenariu de către o echipă bine alcătuită în ceea ce privește specialitatea membrilor săi și cu o oarecare experiență și până la predarea sa beneficiarului, perioada de timp nu trebuie să fie mai mică de câteva luni și nu mai mare de un an de zile³⁴.

Această succintă incursiune în teoria și practica scenariilor ne arată că acestea îmbracă o gamă largă și diversificată de aspecte, că scopul pentru care sunt elaborate este la fel de diversificat și că este foarte greu de realizat o clasificare a lor³⁴. Unul dintre cunoscuții specialiști în teoria scenariilor, I. J. Shooneboom, arată că acestea pot fi clasificate în două tipuri: **proiective** și **prospective**³⁶. Nu ne propunem o analiză a scenariilor din acest punct de vedere, însă o clasificare cât mai completă presupune identificarea tuturor criteriilor/referențialilor posibili.

Analistul german K. Steinmüller a identificat **patru criterii de clasificare a scenariilor**³⁷. Astfel, după amploarea activității/domeniului în care este implicat un actor în mediul în care este obligat să acționeze, scenariile pot fi sectoriale/multisectoriale. După gradul de agregare, acestea pot fi clasificate în micro, mezo și macroscenarii. Un alt criteriu identificat de Steinmüller este direcția evoluțiilor. Din această perspectivă, scenariile pot fi *proiective* și *prospective*. După amploarea explorării, scenariile pot fi *dominant*, *limitat* și *înalt explorative*.

Alți doi analiști care s-au ocupat de problema scenariilor - Fahey și Randell - consideră că acestea pot fi împărțite în globale/*Global scenarios*, industriale/*Industry scenarios*, tehnologice/*Technology scenarios*³⁸ etc.

După amploarea spațiului în care își desfășoară activitatea actorii, scenariile energetice pot fi construite pentru evaluarea unor evoluții globale, regionale, zonale sau chiar pentru cunoașterea evoluțiilor dintr-o ramură energetică, cum ar fi industria petrolului sau a transportului de produse energetice³⁹. După natura cercetării, ele pot fi explorative sau prospective. După obiectul explorării, ele pot să

vizeze evoluțiile din industria extractivă/a prelucrării, evoluțiile din domeniul transportului și ale pieței și evoluția prețurilor la diferite tipuri de energie, emisiile de noxe și impactul acestora asupra mediului înconjurător etc.

Prin urmare, **scenariile din domeniul securității energetice acoperă o arie largă**, de la evoluțiile producției și a tipului de energie care va domina viața unei societăți până la modificările de climă și posibilele dezvoltări economice ale planetei. Nici un actor nu poate să-și elaboreze politica de securitate energetică bazându-se doar pe scenarii care vizează spațiul energetic național sau regional. Este suficient, credem noi, să arătăm faptul că astăzi nimeni nu își poate asigura energia doar din propriul spațiu de suveranitate, ca acum o sută de ani!

Scenariile elaborate pentru sectorul energetic au un caracter integrat, de mare generalitate și sunt interdisciplinare⁴⁰ pentru că evoluțiile din acest sector au impact asupra întregii societăți. Scenariile, spre deosebire de analizele de securitate energetică, nu focalizează cercetarea doar asupra evoluțiilor care sunt în curs de desfășurare într-un câmp energetic/geopolitic, ci oferă variante posibile ale acestor confruntări/cooperări pe termen mediu și lung, în legătură cu accesul și consumul de energie, dar și cu impactul pe care aceasta ar putea să îl aibă asupra societății⁴¹.

Scenariile construite pentru sectorul energetic pot avea și funcții educative. În primul rând, opinia publică poate fi conștientizată asupra nevoii de a se schimba comportamentul în legătură cu consumul de surse energetice și, nu în ultimul rând, în educarea managerilor. Considerăm că aserțiunile analiștilor Diana Searce și Katherine Fulton, care arată că, în principal, scenariile sunt folosite în educarea și instruirea celor care conduc diferite instituții și organizații pentru a le schimba mentalitatea pe care o au în operarea cu reprezentările despre viitor, pe care cele două specialiste le numesc „Mental Map”, sunt valabile și în cazul celor energetice⁴².

În literatura de specialitate există variate metode și căi specifice de construire a scenariilor⁴³. Majoritatea specialiștilor apreciază că nu există o metodă universală și unanim acceptată. Art Kleiner, în studiul său publicat, în 1999, în revista *Whole Earth Quarterly*, aprecia că elaborarea acestora este o artă și o știință în același timp⁴⁴. Realizarea acestora nu este la îndemâna unui om oricât de bun specialist ar fi, ci presupune lucrul într-o echipă cu un pronunțat caracter interdisciplinar. În opinia reputatului specialist în teoria și practica scenariilor,

Ged Davis, o astfel de echipă poate fi alcătuită din 50-60 de persoane⁴⁵, cu specializări în domeniul politicii și diplomației internaționale, economiști, strategii și teoreticieni militari, sociologi și specialiști în domeniul energiei, dar și în psihologie socială, antropologie, mass-media etc. Construirea unui scenariu energetic nu poate să difere mult în raport cu modalitățile generale de elaborare a unui scenariu.

Scenariile energetice pot să aibă caracter explorativ când actorul care comandă un asemenea produs este interesat doar de cunoașterea evoluțiilor posibile în ecuația dezvoltare economică - consum de energie - creștere a populației la nivel regional sau global. Provocarea este deosebită dacă ne gândim că populația lumii în 2100 poate ajunge la 8-10 miliarde de oameni, practic dublu față de cea de astăzi. Toți acești oameni vor avea nevoie de o cantitate mai mare de energie, sub toate formele pe care astăzi le consumăm, dar aceasta nu este regenerabilă decât în mici cantități⁴⁶.

Scenariul energetic poate îmbrăca și o formă operațională dacă actorul care îl comandă este unul implicat, în mod direct, în producția, transportul sau distribuția de energie. Cu atât mai mult acesta are nevoie de un scenariu atunci când are intenția să intre în competiție pe o altă piață sau într-un alt câmp petrolier⁴⁷. Considerăm că trebuie făcută distincție între un scenariu cu caracter operațional și prognoză, cu care nu trebuie să se confunde în nici un caz. Aceasta din urmă are drept scop să identifice trendurile posibile de evoluție a unor procese și fenomene din varii domenii ale acțiunii umane supuse analizei⁴⁸.

În ultimii ani, tot mai multe state au elaborat scenarii cu caracter oficial sau oficial. În Franța se vorbește de existența a cel puțin trei tipuri de asemenea scenarii - S1, S2, S3, cu impact asupra politicii sale energetice⁴⁹. În prima variantă, politica sa este elaborată pornind de la ipoteza că evoluțiile energetice ale viitorului vor fi în logica economiei de piață sau a ceea ce Agenția Internațională de Energie numește *«business as usual»*. Al doilea scenariu are ca ipoteză existența unui *«État industriel»* care intervine în economie și prin urmare poate să reglementeze disfuncționalitățile care pot apărea în economia de piață, iar al treilea se bazează pe ipoteza că în viitor statul va fi *«État protecteur de l'environnement»*⁵⁰. Asemenea scenarii sunt elaborate și în mari state consumatoare de energie - SUA, China sau India, dar și în state mai mici, cum ar fi Irlanda sau chiar Bangladesh, care are un consum modic în raport cu populația sa. Potrivit unei estimări

făcute de vicepreședintele Consiliului Mondial al Energiei, Pierre Gadonneix, cu ocazia Conferinței Internaționale a energiei nucleare de la Paris, din martie 2005, în lume erau până la acea dată elaborate nu mai puțin de 500 de scenarii diferite pe probleme vizând viitorul în energie⁵¹. Tot cu acest prilej, vicepreședintele Consiliului Mondial al Energiei anunța că însăși instituția pe care o reprezenta a hotărât, în septembrie 2004, să elaboreze un asemenea scenariu care să fie făcut public cu ocazia Congresului din 2007⁵².

Procesul de elaborare a scenariilor energetice este, ca și în cazul altor domenii, de durată și cuprinde mai multe faze/etape în funcție de natura lor, dar și de experiența acumulată în diferite țări sau în cadrul unor institute de cercetare. Astfel că numărul fazelor/etapelor diferă de la un autor la altul și variază între trei-patru faze/etape⁵³ și șapte⁵⁴.

Activitatea de elaborare a unui scenariu poate să înceapă doar în momentul în care s-a identificat o problemă/temă de interes pe agenda unui actor clasic sau nonclasic și s-a constituit o echipă pentru a o rezolva⁵⁵. Art Kleiner consideră că dacă problema nu este identificată corect, echipa riscă „să-și piardă timpul degeaba”⁵⁶. Termenul „corect”, în acest caz, nu presupune interpretarea datelor și informațiilor care generează o astfel de problemă, deoarece rezolvarea ei prin realizarea unui scenariu presupune „a se opera cu imaginea pe care noi o avem despre acea realitate”⁵⁷.

Modul de alcătuire a unei astfel de echipe poate să difere de la un domeniu la altul. Ea poate să aibă un caracter formal sau informal sau poate fi și o structură de tip *think-tank*. Echipa este condusă de un director care mai degrabă o orientează decât o conduce⁵⁸. Membrii echipei trebuie să înțeleagă cerințele impuse de cel ce comandă scenariul, pentru a putea formula corect problema/*key issues*⁵⁹ și a contura un plan de acțiune (*clear road map*)⁶⁰. Nu în ultimul rând, echipei trebuie să i se asigure condițiile de cercetare și resursele necesare.

În opinia analistului francez Bernard Laponche, un bun scenariu în domeniul cererii de energie, de exemplu, trebuie să se bazeze pe un set de ipoteze care să privească evoluțiile în domeniul producerii și al cererii de energie, în ceea ce privește creșterea populației, indicii de creștere economică, pe scurt, ceea ce el numește „*déterminants de la demande*”⁶¹.

Prima fază a elaborării unui scenariu energetic începe cu **operaționalizarea cererii** formulate de actorul care a făcut comanda și cu evaluarea mediului politic internațional. Echipa trebuie să

înțeleagă foarte clar natura interesului urmărit de actorul pentru care se elaborează scenariul. Trebuie să poată formula răspunsuri pertinente la întrebări de genul⁶²: „Care este interesul fundamental pe care actorul respectiv îl are în raport cu propria sa politică energetică, dar și cu a celorlalți actori”? „Este acest interes formulat în termeni publici”? „Dacă nu, atunci care sunt scopurile formulate în termenii intereselor care au fost comunicate opiniei publice”? „Este actorul respectiv, la momentul proiectării scenariului geopolitic, capabil să influențeze sensul evoluțiilor în câmpul geopolitic”?

A doua fază este reprezentată de activitatea de colectare a informațiilor atât de ordin tehnic, cât și statistic referitoare la evoluțiile din sectoarele energetic, economic, demografic etc. Nu în ultimul rând, se colectează informațiile legate de mutațiile din mediul internațional de securitate, cu precădere cele din regiunile bogate în resurse, dar cu „probleme”. Se identifică tipul de amenințări care se manifestă în câmpul geopolitic respectiv și natura riscurilor pe care actorul trebuie să le înfrunte, dar și stereotipurile, prejudecățile care pot fi identificate în mentalul colectiv din ariile supuse analizei⁶³. Sunt tentați actorii care se confruntă sau cooperează în domeniul energetic să folosească metode aparținând hard/softpower? Se creionează orizontul de timp pentru care se va proiecta scenariul geopolitic. Acesta depinde de o serie de factori atât de natură obiectivă, cât și subiectivă.

Explorarea este o fază care presupune nu numai o foarte bună cunoaștere a câmpului geopolitic supus analizei, ci și folosirea din plin a imaginației și a intuiției, concomitent cu utilizarea instrumentelor și tehnicilor științifice de analiză⁶⁴. Activitatea în acest moment este focalizată pe **identificarea factorilor cheie**. În opinia unor specialiști, factorul cheie/forța motrice este un instrument conceptual care ne permite să anticipăm evoluțiile ulterioare în domeniul energetic⁶⁵. Ei pot influența sau schimba decisiv caracteristicile inițiale ale evoluțiilor identificate de către membrii echipei prin punerea problemei. Odată identificați, factorii cheie sunt selectați după relevanță, semnificație și capacitatea de a influența evenimentele din câmpul energetic. În majoritatea metodologiilor de construire a scenariilor energetice⁶⁵ sunt identificate **două tipuri de forțe motrice**: predeterminate, dar și incerte. Forțele motrice predeterminate sunt acele elemente anticipate prin prognoză și care au un grad de realizare destul de ridicat, cum ar fi, de exemplu, creșterea producției de energie, consumul de

carburanți etc. Acestea sunt, în general, ușor identificabile în domeniul economic, demografic, social, tehnologic, militar etc. În domeniul economic, factorii cruciali pot fi sesizați din analiza:

- resurselor naturale, în special a celor legate de apă, hrană și energie;
- indicatorilor de dezvoltare economică la nivel macro și microeconomic;
- vitezei de circulație și a securității capitalului financiar;
- legăturilor economice și a partenerilor tradiționali în comerțul internațional;
- dezvoltării economice de la o etapă la alta și a identificării cauzelor care au provocat regresul economic/creșterea economică⁶⁷.

În domeniul demo-social, forțele motrice pot fi identificate prin analiza:

- dinamicii demografice;
- schimbărilor din structura socială (raportul dintre sexe, raportul dintre populația activă economic și pensionari, ce rol va juca tineretul în următorii zece ani etc.);
- creșterii / scăderii cheltuielilor publice;
- bunăstării sociale etc.

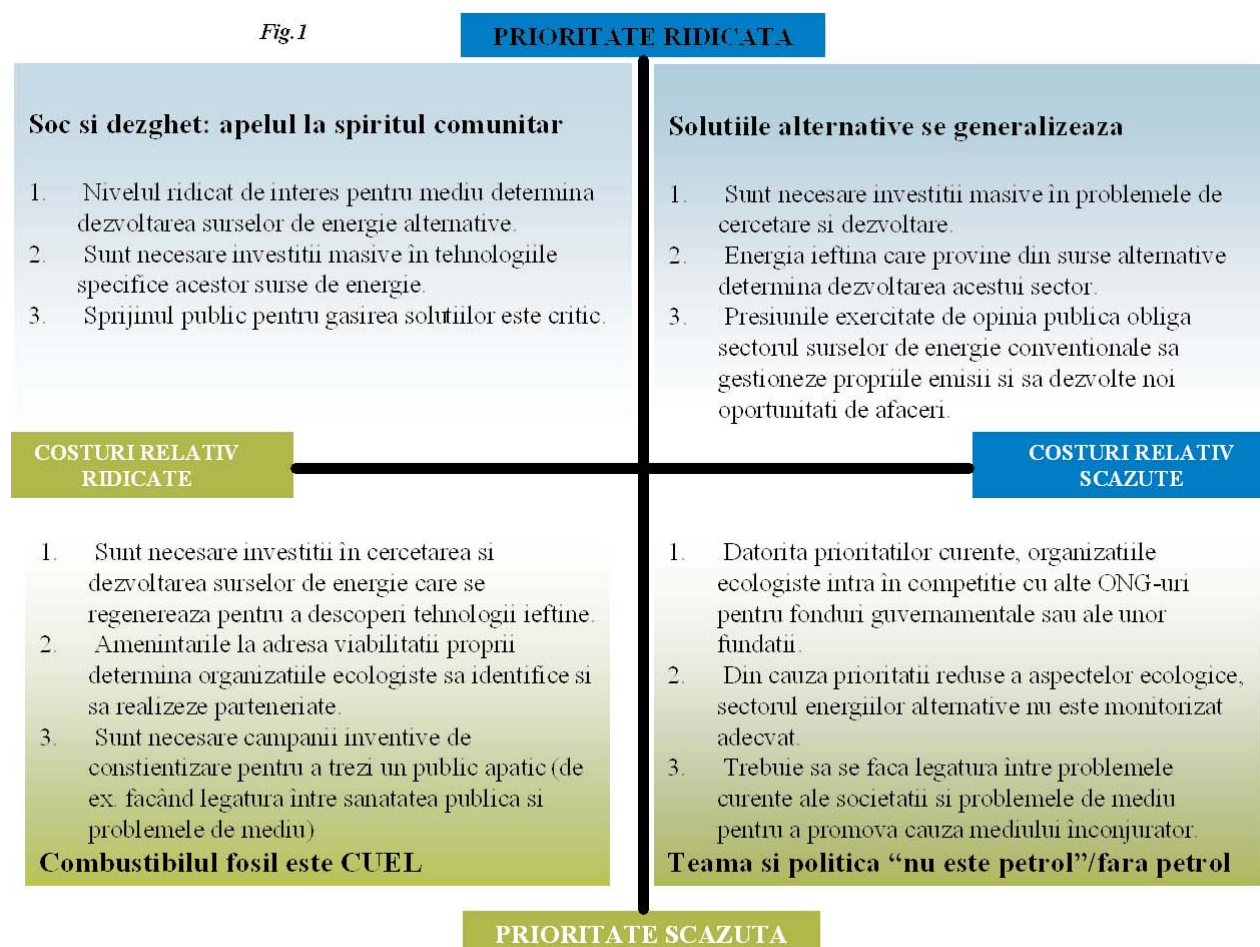
Identificarea „forțelor motrice” incerte presupune

analiza factorilor care conduc la schimbări majore în: aprovizionarea cu energie a populației și a consumatorilor industriali; comportamentul consumatorilor de energie în sensul economisirii/risipei de energie; evoluțiile prețului sau apariția unor crize și conflicte majore între consumatorii globali de energie etc.

A treia fază în construirea unui scenariu o constituie sinteza. Aceasta presupune analiza forțelor motrice identificate și ierarhizarea lor în funcție de șansele ca ele să apară și să modifice esențial fizionomia câmpului geopolitic în diferite intervale de timp ale perioadei analizate. Aprecierea se va face pe o scală/matrice în care se va merge de la forțele motrice cu cel mai mare grad de certitudine de realizare (cum ar fi cele din domeniul statisticii demografice) până la cele cu șanse nule de realizare (cum ar fi cele din domeniul opiniei publice)⁶⁸. Pentru exemplificare, redăm o posibilă așezare în matrice a forțelor motrice, în opinia specialiștilor de la The Pembina Institute⁶⁹(fig. 1).

În această fază se identifică amenințările de orice natură din câmpul geopolitic, care ar putea periclita interesele actorului în acel spațiu. Evaluarea raportului dintre șansa de a reuși, materializarea

Fig.1



interesului și eșec ne dă și gradul de risc pe care actorul trebuie să îl ia în calcul atunci când ia decizia de a fi sau a nu fi prezent în câmpul geopolitic respectiv. Analiza multivectorială a forțelor motrice predictibile și incerte conduce la ierarhizarea factorilor care pot modifica fizionomia energetică a unei societăți, a unei regiuni sau, care pot avea un impact chiar la nivel global. Sunt autori care consideră că, în această fază, munca de realizare a scenariului nu trebuie să se bazeze numai pe raționament științific, ci și pe „intuiții, credințe care nu sunt neapărat rezultatul cunoașterii științifice. Pot să aibă rădăcini în cultura populară sau chiar în religie”⁷⁰.

exemplificare, la specialiștii din cadrul Institutului Pembina⁷², care ne propun o variantă care, în opinia lor, este una optimă.

În opinia noastră, nu numărul variantelor este foarte important, deși nu trebuie neglijat, ci modul de a prezenta imaginile posibile asupra cum va arăta lumea al cărei grad de civilizație depinde, în mod esențial, de cantitatea de energie pe care o consumă zilnic, imagini care pot fi descrise în funcție de combinațiile pe care le obținem prin evaluarea interacțiunilor dintre diferite tipuri de forțe motrice. Aceste fotografii trebuie să se încadreze pe o axă care să se deplaseze de la catastrofic la optim, iar pe o alta de la credibil la incredibil⁷³, rezultând o

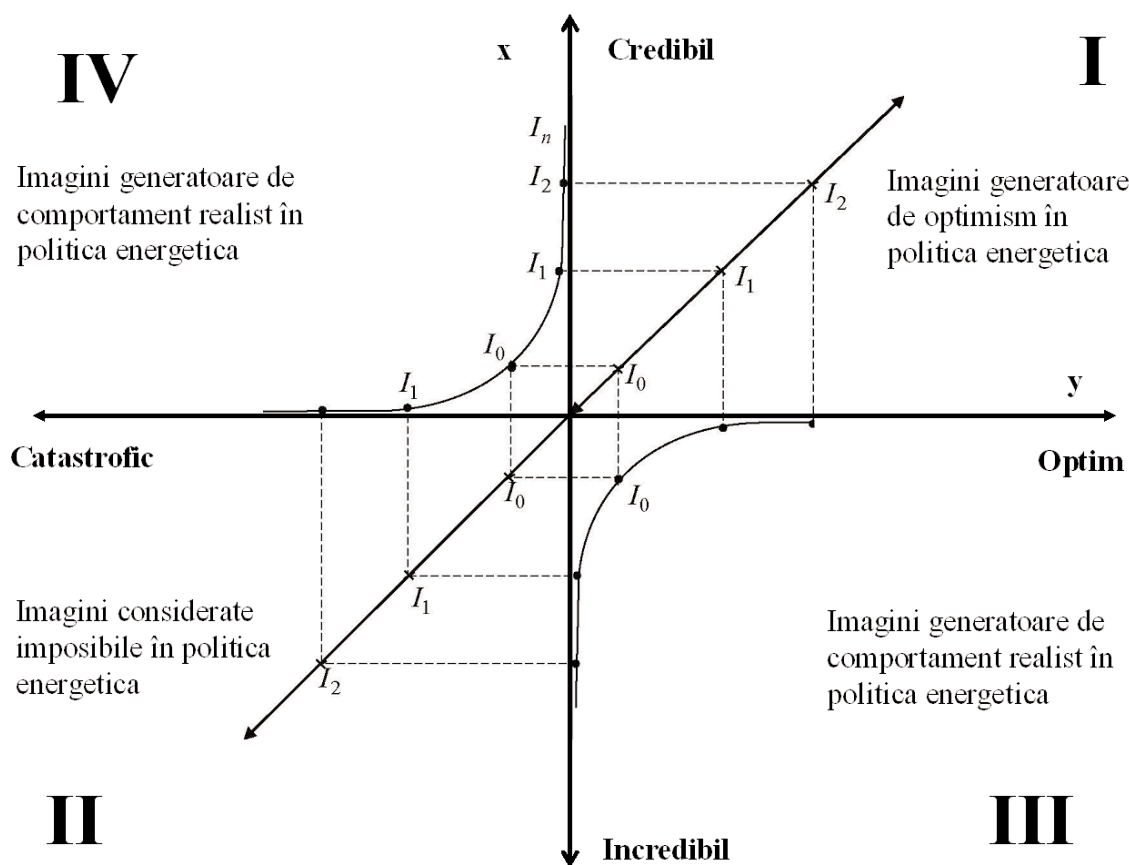


Figura 2

Următoarea fază presupune construirea scenariului, adică anticiparea acelor posibile trenduri de evoluții geopolitice într-un spațiu. Rezultatul se va concretiza în acele „multiple” evoluții posibile. Numărul variantelor construite pentru a „desena” posibilele evoluții din spațiul analizat diferă de la un autor la altul. Deși, după unii autori, ar trebui proiectate 2-3 variante⁷¹, cele mai multe opinii converg către o cifră care se încadrează între 5 și 10 asemenea produse. Apelăm din nou, pentru

infinitate de combinații aleatorii cu cel puțin patru caracteristici fundamentale (fig. 2):

Așa cum rezultă și din figura de mai sus, discuțiile care au loc în cadrul echipei de realizare a scenariilor trebuie să nu fie grevate de comportamente care să conducă la alegerea variantelor care se încadrează fie pe ceea ce este la modă, fie pe ceea ce ar fi pe placul celor care au comandat scenariile. Specialiștii L. Fahey și P. Randall apreciază că această dezbatere trebuie să fie guvernată de

următoarele tipuri de conflictualitate de idei în ceea ce privește dezvoltarea evoluțiilor viitoare în construirea scenariilor⁷⁴: prezent versus viitor; final așteptat contra final imprevizibil; științific contra imaginativ; intelectual-rațional versus emoțional; probabilitate versus posibilitate; constrângere versus dialog; cantitativ contra calitativ; optimism contra scepticism etc.

Scrierea și codificarea scenariilor este faza în care acestea capătă conținut și expresie grafică. Scenariile astfel pregătite pot să se constituie în utile instrumente de cercetare și analiză a șanselor de

reușită, dar și de evaluare a riscurilor pe care un actor și le asumă în momentul în care își construiește politica energetică. O bună politică energetică trebuie să fie construită pe expertiza furnizată de o excelentă activitate de prognoză, dar și pe provocările generate de scenariile energetice sau globale.

Indiferent de schema grafică în care se realizează un asemenea scenariu dar și de raporturile care se pot stabili între acesta și alte elemente ale conducerii și managementului în domeniul securității energetice, nimeni nu mai poate face astăzi abstracție de aceste instrumente de cunoaștere și de lucru.

* **Constantin HLIHOR este profesor la Facultatea de Comunicare și Relații Publice din cadrul Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative și membru în Consiliul de Conducere al Centrului de Studii Euroatlantice din cadrul Universității București.**

¹ Tom Leney, Mike Coles, Philipp Grollman, Raivo Vilu, *Trousse d'outils pour la construction de scenarios*, Cedefop Dossier series; 10, Luxembourg, 2004, p. 11.

² Herman Kahn, *Thinking About the Unthinkable in the 1980s*, New York: Simon and Schuster, 1984, p. 11, 55, 58.

³ John S. Ratcliffe, *Scenario Building: A Suitable Method for Strategic Construction Industry Planning*, www.buildnet.co.za/cdcproc/docs/1st/ratcliffe_js.pdf;

⁴ Eamon Kelly, *US Must Learn to Think the Unthinkable*. Storm Damage Shouldn't Have Been a Surprise, <http://www.gbn.com/ArticleDisplayServlet.srv?aid=32142>

⁵ Eva Wollenburg, David Edmunds, Louise Buck, *Anticipating Change: Scenarios as Tool for Adaptive Forest Management*. A Guide, Center for International for Forestry Research, Bogor, Indonesia, 2000 p. 2.

⁶ Diana Searce, Katherine Fulton, *What If? The Art of Scenarios*, Global Business Network, 2004, p. 11.

⁷ Michael Priestley, *Scenario-Based and Model-Driven Information*, xml.coverpages.org/PriestleyACM-SIGDOC-2003-DITA.pdf.

⁸ Apud Ivan Klinec, *Strategic Thinking in the Information Age and the Art of Scenario Designing*, Conference at The First Prague Workshop On Futures Studies Methodology CESES, Charles University, Prague September 16-18, 2004.

⁹ Apud Dragoș Paul Aligică, Marian Zulean, *Deciziile strategice în condiții de incertitudine*, în vol. *Politica de securitate națională*, Ed. Polirom, 2007 (Luciana Alexandra Ghica, Marian Zulean coord.), p. 138.

¹⁰ Apud Tom Leney, Mike Coles, Philipp Grollman, Raivo Vilu, *op. cit.*, p. 21.

¹¹ David Stout, *The use of Scenarios in Foresight*, în http://www.foresight.gov.uk/Previous_Rounds/Foresight_19941999/General_Publications/The%20Use%20Of%20Scenarios%20In%20Foresight/

¹² Arie P. de Geus, „*Planning as Learning*”, în Har-

vard Business Review, March-April, 1988; apud Diana Searce, Katherine Fulton, *op. cit.*, p. 38.

¹³ Constantin Opran (ed.), *Managementul proiectelor*, Editura Comunicare.ro, p. 27.

¹⁴ Sellamna Nour, *Scenarios and Strategies - Key Concepts*, în <http://www.icra-edu.org>.

¹⁵ P.H. Liotta și Thimoty E. Somes, „*The Art of Reperceiving Scenarios and the Future*”, în *Naval War College Review*, Autumn 2003, Vol. LVI, No. 4.

¹⁶ *Ibidem*; Diana Searce, Katherine Fulton, *op. cit.*, p. 23.

¹⁷ Pierre Wack, *Scenarios Thinking: Concepts and Approaches*, Global Business Network, Emmeryville, 1996, p. 94.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Dana Mietzner, Guido Reger, *Scenario Approaches - History, Differences, Advantages and Disadvantages*, <http://www.jrc.es/projects/fta/papers/Session%201%20Methodological%20Selection/Scenario%20Approaches.pdf>.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

²² John S. Ratcliffe, *Scenario Planning: An Evaluation of Practice*, School of Construction & Property Management, University of Salford, October 2002, p. 4.

²³ Interlaboratory Working Group on Energy Efficient and Clean Energy Technologies, *Scenarios for a Clean Energy Future*, US Department of Energy, November 2000, online, <http://www.nrel.gov/docs/fy01osti/29379.pdf>, p. 28.

²⁴ Sellamna Nour, *op. cit.*, în *loc. cit.*

²⁵ John S. Ratcliffe, *op. cit.*, p. 12.

²⁶ David Stout, *op. cit.*, în *loc. cit.*

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Sellamna Nour, *op. cit.*, în *loc. cit.*

³⁰ Nebojsa Nakinovicec, *op. cit.*, p. 335.

³¹ Constantin Hlihor, *op. cit.*, p. 315.

³² *Ibidem*, p. 316.

³³ Diana Searce, Katherine Fulton, *op. cit.*, p. 64.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Kalev Sepp, Olavi Hiiemäe, *Land Use and Land-use Scenario*, Estonian Agricultural University, 2004, p. 35.

- ³⁶ I. J. Shoonboom, Overview and state of the art of scenario studies in J. F. Th. Schoute et al. (eds.), "Scenario Studies for the Rural Environment", Kluwer Academic Publishers, 1995, pp. 15-24.
- ³⁷ K. Steinmüller, *Grundlagen und Methoden der Zukunftsforschung Szenarien, Delphie, Technikvorschau, Werkstattbericht 21, Sekretariat für Zukunftsforschung, Gelsenkirchen*, 1997, pp. 54-56.
- ³⁸ Apud K. Steinmüller, *op. cit.*, p. 5.
- ³⁹ John S. Ratcliffe, *op. cit.*, *passim*.
- ⁴⁰ Constantin Hlihor, *Geopolitica și geostrategia în analiza relațiilor internaționale contemporane*, Editura U.N.Ap., București, 2005, p. 314.
- ⁴¹ Joop de Vries (eds.), "Geopolitics: The next Wave", in The Challenge! Forum; www.chforum.org.
- ⁴² Diana Searce, Katherine Fulton, *op. cit.*, p. 34.
- ⁴³ W.R. Huss, "A Move Toward scenario analysis", in International Journal of Forecasting, no.4, 1988, pp. 377-388.
- ⁴⁴ David Lehrer, *Scenarios and the Scenario Management Tool*, <http://systemsresearch.ac.at/projects/dead-sea/downloads/whatAreScenarios.pdf>.
- ⁴⁵ Peter Leyden, A GBN Conversation with Ged Davis, in http://66.249.93.104/search?q=cache:aF3bSJbtmNoJ:www.weforum.org/pdf/CSI/GBN_Davis_interview.pdf+building+geopolitics+scenarios&hl=ro.
- ⁴⁶ Nebojsa Nakinocevic, *op. cit.*, p. 334.
- ⁴⁷ Joop de Vries (eds), *op. cit.*, in loc. cit; "The use of Scenarios in Long Term Defence Planning 2002-11-11", in Plausible Futures Newsletter; <http://www.plausiblefutures.com/cparticle55074-6691.html>
- ⁴⁸ A se vedea și Harry G. Summers, Jr., *The New World Strategy: A Military Policy for America's Future*, New York: Simon and Schuster, 1995, p. 61 și urm.
- ⁴⁹ Jacques Weber, *Énergie: quelles alternatives?* Table-ronde a L'Université d'Été d'Attac, Arles, 25-29 août 2004, online, <http://www.local.attac.org/attac38/tele/nrj/>
- ⁵⁰ *Ibidem*.
- ⁵¹ Pierre Gadonneix, Intervention a la Conférence internationale L'énergie nucléaire pour le 21ème siècle Paris, 21 mars 2005. on line <http://www.parisnuclear2005.org/tabround/tr1-gadonneix-texte.pdf>.
- ⁵² *Ibidem*.
- ⁵³ W.R. Huss, *op. cit.*, p. 381.
- ⁵⁴ Diana Searce, Katherine Fulton, *op. cit.*, p. 34
- ⁵⁵ Exploring the Future, Scenarios: *An Explorer's Guide, Global Business Environment*, Shell International, 2003, p. 42.
- ⁵⁶ Art Kleiner, "Scenarios are imaginative pictures of futures, but the picture is just a means to an end", in Whole Earth, Spring, 1999, <http://www.wholeearth-mag.com/ArticleBin/224.html>
- ⁵⁷ Pierre Wack, *op. cit.*, p. 59.
- ⁵⁸ J. Rojot, A. Bergmann, *Comportement et organisation*, Vuibert, Paris, 1989, p. 27.
- ⁵⁹ Eva Wollenburg, David Edmunds, Louise Buck, *op. cit.*, p. 3.
- ⁶⁰ John S. Ratcliffe, *op. cit.*, in loc. cit.
- ⁶¹ Bernard Laponche, "Énergie et développement durable: l'avenir est ouvert", in Temps Reels <http://www.temps-reels.net/article1301.html>
- ⁶² A se vedea și cum acționează o echipă care construiește un scenariu economic în această fază la Juergen H. Daum, "How Scenario Planning Can Significantly Reduce Strategic Risks and Boost Value in the Innovation Chain", in New Economy Analyst Report, September 08, 2001, http://www.juergendaum.com/news/09_08_2001.htm
- ⁶³ Dana Mietzner, Guido Reger, *op. cit.*, in loc. cit.
- ⁶⁴ David Stout, *op. cit.*, in loc. cit.
- ⁶⁵ http://scenariothinking.org/wiki/index.php/Driving_Forces
- ⁶⁶ Margaret Chandler, *Long Term Strategic Thinking Placing the Pembina Institute in Divergent Scenarios of the World*, 2005 The Pembina Institute for 2025, Drayton Valley, Alberta T7A 1S7 Canada, p. 4.
- ⁶⁷ John S. Ratcliffe, *op. cit.*, in loc. cit.
- ⁶⁸ *Ibidem*, p. 29.
- ⁶⁹ Margaret Chandler, *op. cit.*, p. 6.
- ⁷⁰ Paul Erickson, Clark Miller, *op. cit.*, in loc. cit.
- ⁷¹ Gary D. Peterson, "Scenario Planning: A Tool for Conservation in an Uncertain World", in Conservation Biology, Volume 17, No.2, April 2003, p. 361.
- ⁷² Margaret Chandler, *op.cit.*, p. 9.
- ⁷³ Ox – axa consecințelor, Oy – axa șanselor de reușită, I - imaginea
- ⁷⁴ Apud. John S. Ratcliffe, *op.cit.*, in loc. cit.

MODELAREA OPȚIUNILOR DE SECURITATE ALE REPUBLICII MOLDOVA

*Conf. univ. dr. Iulian CHIFU**

În acest studiu, ne propunem să evaluăm în ce măsură principiile clamate de către oficialitățile din Republica Moldova – apărarea statalității, independenței, suveranității și, implicit, a integrității teritoriale – se pot reflecta într-o formulă de securitate solidă. Avem în vedere faptul că politica de apropiere față de Uniunea Europeană întâmpină dificultăți, în contextul evaluărilor privind reforma sectorului de securitate și a tentativelor unor soluții de securitate care implică Federația Rusă drept garant. În același timp, pornind de la analiza situației economice reale, considerăm că actuala criză financiară globală va avea implicații majore asupra R. Moldova.

În acest context, demersul se concretizează într-o analiză minuțioasă a validității opțiunilor de securitate ale R. Moldova pornind de la evaluarea, în funcție de anumite criterii (credibilitate, sustenabilitate, opțiunea/dorința entităților implicate, fezabilitate și negociabilitate), a următoarelor aspecte:

- opțiunile politice (declarată / consacrate, posibile și teoretice);
- gradul de aplicabilitate a fiecărei soluții din perspectivă legală, politică și tehnică, precum și din punctul de vedere al actorilor chemați / implicați în asigurarea soluției respective;
- capabilitățile / costurile de aplicare a soluției teoretice, conforme cu opțiunile politice anunțate și consacrate în documente.

În final, nereușind să identificăm o soluție coerentă viabilă, am recurs la evaluarea soluțiilor mixte care pot răspunde criteriilor în condițiile opțiunilor politice amendate. De asemenea, am analizat și formula tranzitorie, de asigurare a securității R. Moldova până la intrarea în vigoare a soluțiilor de securitate identificate ca viabile.

Astfel, opțiunile politice anunțate și consacrate, inclusiv prin documente adoptate prin consens și consemnate în legi și norme aprobate de către Parlamentul de la Chișinău cu majoritate de voturi, sunt: integrarea în Uniunea Europeană; neutralitatea; integritatea teritorială (reintegrarea Transnistriei); desființarea trupelor militare (cu excepția unui contingent destinat operațiunilor externe); retragerea / menținerea trupelor ruse timp de doi ani după soluționarea conflictului.

Opțiunile de securitate teoretice (evaluate prin nominalizarea formală a actorului implicat și a

prezentării elementelor esențiale de securitate) se înscriu în următoarele categorii: soluții care implică actori de securitate activi în regiune; soluții care implică organizații de securitate din care R. Moldova face parte; soluții care implică organizații de securitate cărora statul moldovean nu le aparține încă sau cărora nu dorește să le aparțină; soluții de securitate care pun în discuție statalitatea R. Moldova..

În ceea ce privește opțiunile posibile, putem afirma că R. Moldova nu poate să-și asume singură propria securitate, din mai multe motive: a) absența capabilităților mature de securitate din cauza nașterii târzii a statului și, implicit, a forțelor de securitate / apărare proprii, precum și din cauza dimensiunii reduse în raport cu vecinii și actorii interesați; b) situația contemporană care exclude posibilitatea asigurării securității unui stat de sine stătător, cu excepția marilor puteri geopolitice, cu capabilități militare și de securitate majore¹; c) poziția de frontieră geopolitică a R. Moldova; d) existența pe teritoriul țării a trupelor militare ruse², toate soluțiile negociate și convenite³ privind retragerea acestora dovedindu-se ineficiente.

Această realitate este reflectată în Concepția de Securitate Națională a R. Moldova⁴, potrivit căreia o posibilitate pentru consolidarea securității o constituie aranjamentele de securitate bilaterale, multilaterale etc. Consiliul Europei și OSCE nu garantează acestui stat gradul necesar de securitate. Exemplul georgian a arătat, în mod evident, faptul că principiile suveranității și integrității teritoriale pot fi sfidate cu ușurință. Celelalte aranjamente regionale (ICE, OCEMN etc.) sunt favorabile dezvoltării stării de securitate, dar nu o garantează.

Aici e cazul să luăm în discuție și o posibilă variantă, denumită de noi „a treia cale”, un fel de soluție mixtă reprezentată de un compromis „călduț” între cele două orientări geopolitice fundamentale ale cărei elemente pot fi identificate la o atentă citire a Concepției de Securitate Națională. Soluția, interesantă mai ales din punct de vedere teoretic, ar fi viabilă în condițiile acceptării unui model al unei zone „tampon” între cele două blocuri geopolitice. Evaluările la nivel academic arată că formula unei zone tampon este valabilă și agreată de către cele două părți aflate în competiție (sau în confruntare), în general, dar este complet contraindicată în cazul statelor

din zona respectivă. Motivul principal al neaplicabilității acestui model îl constituie presiunea constantă exercitată asupra acestor state din partea competitorilor. Fără a face trimiteri istorice directe, apreciem că ar fi utile consultări cu Polonia sau Țările Baltice pentru a prelua din experiența acestor state, care s-au aflat, într-un moment sau altul, într-o zonă tampon.

În continuare, vom analiza gradul de corespondență dintre opțiunea politică consensuală de la Chișinău privind aderarea la UE și o soluție de securitate de tip tampon („a treia cale”). Apreciam că soluția alternativă este relativ simplu de evaluat, demonstrând practic convergența dintre soluțiile de securitate ale UE și apartenența la NATO, în special în regiunea de confluență răsăriteană. Acest lucru este dat de precedentul procesului de extindere a UE și NATO în perioada de după încheierea Războiului Rece.

În consecință, am identificat următoarele **soluții teoretice de securitate pentru R. Moldova**, având în prim plan menținerea statalității și integrității teritoriale a statului:

1. Neutralitate și F. Rusă garant al securității. În acest caz, neutralitatea statului moldovean nu exclude prezența militară rusă. Deși pare a fi una dintre soluțiile teoretice fezabile, ea intră în contradicție cu opțiunea politică privind o posibilă viitoare aderare la Uniunea Europeană. Un stat care să aparțină pieței comune europene și instituțiilor Uniunii, dar care să-și asigure, în același timp, securitatea pe baza garanțiilor militare și de securitate furnizate de F. Rusă, este o contradicție fundamentală deoarece acordurile din cadrul PESC și PESA sunt incompatibile cu aceste garanții. În consecință, se impune fie reevaluarea opțiunii politice consensuale de aderare la UE și păstrarea unor elemente de apartenență la piața comună europeană, fie reevaluarea opțiunii politice privind retragerea trupelor ruse.

2. Integrarea în NATO. Și aceasta pare a fi o variantă viabilă și, considerăm noi, unica aplicabilă efectiv, fiind compatibilă cu majoritatea opțiunilor politice anunțate, cu excepția neutralității permanente. Dacă acceptăm neutralitatea constituțională drept o soluție tranzitorie, integrarea în NATO – cu suma de reforme, pași și decizii a membrilor Alianței – ar putea fi o opțiune realizabilă în perspectivă.

3. Aderarea la UE. O astfel de soluție ar fi și posibilă și compatibilă cu apartenența la NATO⁵, dar nu este fezabilă în contextul în care, în prezent, Uniunea nu beneficiază de o dimensiune de securitate autonomă care să acopere necesitățile în această zonă

a Europei. UE și NATO au principii, norme și capacități convergente, iar perspectiva realizării unei soluții de securitate independente de NATO nu se întrevește.

4. Aderarea la UE și menținerea trupelor ruse. După cum am arătat mai sus, această opțiune de compromis („a treia cale” sau „zonă tampon”) este imposibilă din punct de vedere al aplicabilității. În primul rând, opțiunea apartenenței la UE, care implică susținerea politicii externe convenite și a principiilor Uniunii, este incompatibilă cu menținerea trupelor ruse sau cu asigurarea securității de către F. Rusă. În al doilea rând, integrarea europeană fără pachetul referitor la Politica Externă și de Securitate Comună nu este posibilă.



5. Neutralitatea cu garanții internaționale de securitate. O astfel de soluție a fost propusă, în anumite momente, de către autoritățile de la Chișinău drept condiție inițială în abordarea formulei de reunificare a statului. În timp, această idee a fost abandonată din cauza reacției categorice de respingere a actorilor implicați. Apreciam faptul că neutralitatea în sine, chiar consacrată internațional, și nu doar declarată constituțional, nu este o soluție de securitate, ci doar un surogat. De fapt, tot garanțiile viabile sunt cele care asigură o soluție solidă de securitate, în timp ce „garantarea neutralității” reprezintă doar o formulă inconsistentă care nu poate fi asimilată unei soluții reale de securitate.

6. Neutralitate cu prezență militară NATO/SUA și reforma sistemului de securitate (reguli IPAP/NATO). Deși este mai radicală decât soluția

care presupune apartenența la NATO, teoretic, poate fi considerată o formulă de securitate viabilă, dar, cu certitudine, este o soluție inacceptabilă pentru F. Rusă. O astfel de abordare implică înlocuirea prezenței militare ruse cu cea NATO/SUA. Această soluție presupune „pasarea” responsabilității către un alt stat și nu știm nici în ce măsură interesul american ar fi atât de mare în R. Moldova – lucru neprobat până în prezent –, nici dacă R. Moldova poate asuma costurile aferente unei asemenea soluții. O formulă firească presupune un efort propriu pentru propria securitate, precum și împărțirea costurilor cu aliații.

7. Capabilități internaționale de securitate ONU, fără forțe de menținere a păcii. Este puțin probabil ca ONU să aibă capabilitățile necesare asigurării securității unui stat. Mai mult, formula este inaplicabilă ca soluție de securitate, fapt demonstrat recent în cazul provinciei Kosovo, unde problema asigurării securității a revenit NATO prin operațiunea KFOR, și nu UNMIK/ONU. În plus, eșecul soluției adoptate pentru conflictul din Abhazia și incapacitatea de a adopta o rezoluție în cadrul Consiliului de Securitate

rat și eșecul în gestionarea mecanismului de menținere a păcii în Osetia de Sud. Primul test pe care trebuie să-l treacă opțiunile teoretice în cazul securității R. Moldova este cel al validității. De aceea, am propus cinci criterii pe baza cărora să fie evaluată validitatea opțiunilor, respectiv în ce măsură o opțiune teoretică ar putea fi și una realistă:

- credibilitatea (C) – măsura în care, în actualul context, soluția de securitate este percepută ca fiind capabilă de a asigura securitatea R. Moldova;
- sustenabilitatea (S) – în ce măsură opțiunea de securitate, odată realizată, este durabilă în timp, pe termen mediu și lung;
- reciprocitatea (R) – în ce măsură soluția este acceptabilă și pentru ceilalți actori implicați;
- fezabilitatea (F) – în ce măsură opțiunea respectivă este realizabilă în practică;
- negociabilitatea (N) – măsura în care o opțiune fezabilă, sustenabilă și acceptată reciproc este negociabilă, în limitele unei soluții acceptate, de către partenerii implicați și interesați în acest proces.

În urma analizei criteriilor și indicatorilor specificați, a rezultat o diagramă a validității opțiunilor.

OPȚIUNEA DE SECURITATE	CRITERII DE EVALUARE				
	(C)	(S)	(R)	(F)	(N)
Opțiunea 1	DA	DA	DA	DA	DA
Opțiunea 2	DA	DA	Probabil	DA	DA
Opțiunea 3	?	?	Probabil	Probabil	Probabil
Opțiunea 4	NU	NU	NU	NU	NU
Opțiunea 5	DA	DA	???	NU	NU
Opțiunea 6	DA	DA	NU	NU	NU
Opțiunea 7	NU	NU	NU	NU	NU
Opțiunea 8	NU	NU	NU	NU	NU

Diagrama validității opțiunilor de securitate

în chestiunea războiului ruso-georgian arată posibilitățile limitate ale ONU de a adopta măsuri de securitate, dacă în cauză este implicat un stat membru al Consiliului de Securitate. O logică similară este aplicabilă și în cazul R. Moldova pe al cărei teritoriu există trupe ruse și un număr mare de cetățeni ruși cantonați în raioanele din zona de est, iar F. Rusă și-a exprimat în mod explicit interesele în acest stat.

8. Capabilități internaționale de securitate OSCE, cu forțe de menținere a păcii. Și în acest caz, ne aflăm în fața unei situații aproape similare celei descrise mai sus, în condițiile în care, spre deosebire de ONU, OSCE nu dispune de capabilități de menținere a păcii. Mai mult, F. Rusă are drept de veto în organele decizionale ale OSCE, aspect care a gene-

Din cele prezentate în diagramă rezultă foarte clar limitele practice și aplicabile ale opțiunilor.

Cea mai mare dificultate se constată în cazul celei de a treia variante (aderarea la UE), deoarece Uniunea ar trebui să beneficieze de capabilități de securitate proprii. În actualul context, o astfel de variantă este apreciată ca având o probabilitate mică de realizare pe termen mediu și lung. În orice caz, intervalul de apariție a unor asemenea capabilități depășește nevoia R. Moldova de a face o opțiune de securitate.

De asemenea, este interesantă opțiunea nr. 5 (neutralitatea cu garanții internaționale de securitate), în contextul în care este din ce în ce mai evident că niciuna dintre instituțiile internaționale (occidentale) nu va acorda garanții de securitate R. Moldova, în

condiții de neutralitate. Într-o astfel de situație, trebuie evaluat în ce măsură opțiunea pro-occidentală sau pro-NATO ar permite asigurarea unui sistem de garanții de securitate pentru perioada până la realizarea condițiilor necesare integrării în Alianță. Acest subiect va fi dezvoltat la final, atunci când vom aborda perioada de tranziție. Apreciem că este evident, în condițiile unei sincronicități a reformelor, instituțiilor și, mai ales, a orientării strategice pro-occidentale, faptul că o asemenea perioadă de tranziție poate fi acoperită de înțelegeri / acorduri / garanții de securitate intermediare, negociabile, pe o perioadă determinată.

Opțiunea nr. 6 (neutralitate cu prezență militară NATO/SUA și reforma sistemului de securitate) ar fi avut toate șansele de a fi o alternativă, însă aici problema esențială este cea a fezabilității și reciprocității opțiunii. Nu se poate aprecia dacă SUA are interesele, capacitățile, dorința și voința politică de a face un asemenea pas, având în vedere complexitatea situației și a regiunilor în care SUA are interese și zone de interferență și implicare militară.

Ultimele două variante (7 și 8), care presupun asigurarea securității de către ONU/OSCE, cu sau fără forțe de menținere a păcii, nu pot fi luate în calcul din cauza problemelor și crizelor cu care se confruntă cele două organizații în zonele unde F. Rusă are drept de veto. Mai mult, ambele organizații au eșuat în gestionarea conflictelor înghețate din Abhazia și Osetia de Sud, demonstrând astfel incapacitatea de a se implica în cazuri în care există interese divergente, competitive sau chiar conflictuale între marii actori – F. Rusă, SUA, UE.

În continuare, ne propunem să evaluăm modul în care opțiunile teoretice sunt în concordanță cu cele politice anunțate și consacrate:

- 1) integrarea în UE;
- 2) neutralitatea;
- 3) integritatea teritorială (reintegrarea Transnistriei);

4) demilitarizarea (cu păstrarea unui contingent în scopul participării la misiunile internaționale de menținere a păcii);

5) retragerea trupelor ruse (o opțiune anunțată în repetate rânduri drept condiție sine qua non a stării de securitate, dar respinsă și de Moscova și de separatiștii transnistreni ca posibilitate, în viitorul apropiat).

În cazul singurelor două opțiuni de securitate valide (neutralitate cu F. Rusă drept garant și integrarea în NATO), putem observa că se impun o serie de reevaluări ale opțiunilor politice. Cazul garanțiilor acordate de către Rusia este incompatibil cu opțiunea de integrare în Uniunea Europeană – care are propria strategie de securitate și propriile obiective, opțiunea privind neutralitatea fiind improbabilă. În cazul celei de a doua opțiuni valide, integrarea în NATO, nu mai pot fi menținute opțiunea de neutralitate și cea de desființare a trupelor militare, prima presupunând chiar modificarea Constituției.

Trebuie să specificăm faptul că, în demersul nostru, am luat în calcul doar variantele în care este menținută integritatea teritorială a R. Moldova. Vom observa, în cele ce urmează, că optarea pentru una din variante alterează celelalte două valori recunoscute de dreptul internațional – „suveranitatea” și „independența” – valori garantate de NATO, potrivit declarațiilor finale ale reuniunilor de la Riga și de la București.

Din analiza celor două diagrame rezultă că nu există nici o soluție de securitate compatibilă cu toate criteriile și cu toate opțiunile politice ale R. Moldova. Singurele soluții admisibile se pot realiza cu modificarea opțiunilor politice anunțate și consacrate, astfel:

- opțiunea 1': anularea opțiunilor de integrare în UE și a celei de retragere a trupelor ruse din R. Moldova pentru o soluție de securitate generată de F. Rusă (obținerea de garanții și baze permanente

OPȚIUNEA DE SECURITATE	OPȚIUNI POLITICE DECLARATE/CONSACRATE				
	Integrarea în UE	Neutralitate	Integritate	Demilitarizare	Retragerea trupelor ruse
Opțiunea 1	NU	Improbabil	Probabil	DA	NU
Opțiunea 2	DA	NU	Posibil	NU	DA
Opțiunea 3	DA	NU	Posibil	NU	DA
Opțiunea 4	DA	NU	NU ⁶	NU	NU
Opțiunea 5	DA	DA	Posibil	DA	NU
Opțiunea 6	DA	DA	NU	NU	NU
Opțiunea 7	DA	DA	?	DA	NU
Opțiunea 8	DA	DA	?	DA	NU

Diagrama conformității opțiunilor teoretice de securitate cu opțiunile politice

ruse);

- opțiunea 2': renunțarea la neutralitate și demilitarizarea pentru o soluție de securitate generată de NATO.

În continuare, vom încerca să demonstrăm că opțiunea 1', deși, teoretic, ar putea asigura statalitatea și integritatea teritorială, ar aduce limitări importante suveranității și independenței R. Moldova. Vom folosi în acest scop drept argumente unele dintre principiile conținute de noua strategie de politică externă⁷ și noua doctrină a apărării⁸ a F. Ruse. La sfârșitul lunii august 2008, președintele rus, D. Medvedev, a anunțat cele cinci priorități de politică externă ale F. Ruse care alcătuiesc noua strategie de politică externă a țării sale: Rusia va „recunoaște principiile fundamentale ale dreptului internațional”, Rusia „nu dorește confruntarea cu nici o altă țară” și nici nu dorește să se izoleze de comunitatea internațională; nu acceptă actuala ordine mondială, unipolară, deoarece este „instabilă și amenințată de conflicte”, exprimându-și preferința pentru o lume multipolară; Rusia consideră „o prioritate dincolo de orice contestare” protejarea propriilor interese și a vieților și demnității cetățenilor săi, oriunde s-ar afla aceștia; „există regiuni în care Rusia are interese privilegiate”, cu referire directă la o regiune geografică nespecificată ca sferă de interese, care include însă cu certitudine Georgia, Ucraina, R. Moldova, precum și alte state vecine din Europa și Asia, dar și regiuni în care are dreptul de a sancționa orice modificare de securitate sau de a sancționa schimbările ce-i afectează interesele; iar aici pot fi incluse și state din NATO și UE, precum Țările Baltice, Polonia, Cehia, Slovacia, Ungaria, Bulgaria sau România, potrivit reacțiilor la instalarea scutului antirachetă sau a celor referitoare la instalarea bazelor militare americane. F. Rusă apreciază că „viitorul relațiilor internaționale ar depinde de partenerii și prietenii noștri” care „au de ales în a-i recunoaște Rusiei drepturile și privilegiile”.

Aceste principii de politică externă așează R. Moldova într-o „sferă de interese privilegiate” a F. Ruse atât prin prisma poziției geografice, cât și a numărului de cetățeni ruși aflați pe teritoriul său. Varianta propusă de Moscova este cea a unei suveranități limitate („Doctrina Brejnev”) și a unei independențe controlate (dependență de fosta metropolă), ceea ce reprezintă o redimensionare a soluției de securitate pentru care poate opta în mod real Republica Moldova. În ceea ce privește doctrina apărării, lansată de Medvedev, și aceasta conține, similar strategiei de politică externă, cinci teme prin-

cipale: întărirea forțelor armate și creșterea capacității de desfășurare a trupelor, astfel încât toate trupele combatante să ajungă la gradul de „pregătire permanentă”⁹ până în anul 2020; sporirea eficienței sistemelor de comandă și control ale Forțelor Armate specificându-se faptul că, fără o astfel de abordare, „este imposibilă anticiparea succeselor în actualele războaie și în alte categorii de conflicte armate”; modernizarea sistemului de educație și instruire militară; procurarea celor mai moderne arme constituie „una dintre cele mai mari priorități”, specificându-se faptul că „Rusia are nevoie de arme fundamentale noi, beneficiind de tehnologia de vârf”; creșterea veniturilor militarilor și soluționarea problemele sociale ale Forțelor Armate.

Lansarea unor astfel de principii semnifică o relansare a cursei înarmării și a intensificării spionajului militar/ tehnologic, precum și dezvoltarea accelerată a unor capabilități militare cu grad înalt de competitivitate (mobilitate ridicată și capacitatea de a executa lovituri de mare precizie de pe platforme aeriene). Deși obiectivele trasate pot rămâne doar la stadiul de doleanțe, pentru R. Moldova aceste modificări de strategie de politică externă și doctrină militară pot avea două implicații importante: 1. limitarea suveranității și a independenței, în condițiile consimțirii la o variantă de securitate cu F. Rusă drept garant al securității; 2. o perioadă de competiție / confruntare între F. Rusă și Occident (SUA, NATO, UE) care va dura atât timp cât F. Rusă va avea resurse să o susțină. Într-o astfel de perioadă, situația ar putea degenera în confruntări armate în zona de frontieră a NATO/UE și frontiera Rusiei, în special în Ucraina, R. Moldova, Georgia, Azerbaidjan.

În concluzie, putem considera că R. Moldova are de ales între două opțiuni de securitate, fiecare cu costuri și beneficii specifice, pentru realizarea cărora este necesară modificarea unora dintre opțiunile politice anunțate și consacrate.

În cazul primei variante (F. RUSĂ – garant al securității) se impune modificarea opțiunilor cu privire la retragerea trupelor ruse și a menținerii suveranității/independenței statului. În schimb, o astfel de opțiune nu presupune costuri suplimentare pentru extinderea capacităților militare, și, din punct de vedere politico-militar, o astfel de situație ar fi agreată de autoritățile de la Moscova.

În cazul celei de-a doua variante (integrarea în NATO), se impune modificarea condiției neutralității constituționale, iar costurile privind reformarea forțelor armate pentru compatibilizarea cu cele ale Alianței impun eforturi la nivelul întregii societăți.

În concluzie, R. Moldova poate opta fie pentru neutralitatea afirmată constituțional cu garanții ruse și limitarea suveranității/independenței de stat, fie

pentru aderarea la NATO, cu modificarea Constituției și realizarea reformelor necesare.

*** Iulian CHIFU este director al Centrului pentru Prevenirea Conflictelor și Early Warning**

¹ Pentru statele mici, soluția de securitate poate însemna fie apărarea comună (împreună cu state de același „calibru”), fie apartenența la o arhitectură de securitate comună (aspect care permite împărțirea și, implicit, diminuarea costurilor).

² Trupe ruse au fost amplasate pe teritoriul R. Moldova din 1991, anul proclamării independenței.

³ Acordul Snegur – Elțin din 1994 și rezultatul rundelor de negociere pentru retragerea trupelor ruse; tratatul revizuit al Forțelor Convenționale în Europa; documentul final al Summit-ului OSCE din 1999, de la

Istanbul.

⁴ Document votat în Parlament (22.05.2008) și promulgat de președintele Voronin (26.05.2008).

⁵ Majoritatea statelor membre ale UE sunt fie membre ale NATO, fie au relații și garanții de securitate validate în raport cu Alianța.

⁶ După modelul statului Cipru.

⁷ iulie 2008.

⁸ În proiect.

⁹ Desfășurarea întregii armate ruse în teren în 24-48 ore de la data emiterii ordinului, oriunde în lume.

MANAGERI ȘI LIDERI ÎN INTELLIGENCE: SUNT EI DIFERIȚI?*

Drd. Constantin IFRIM**

„Previziunea este avansul pe care îl are liderul. Odată pierdut acest avans și fiind constrâns de împrejurări, el rămâne lider doar cu numele. Nu mai conduce, doar reacționează la întâmplări imediate.”

Robert K. Greenleaf

„Viitorul aparține celor care văd posibilitățile înainte ca acestea să devină clare.”

John Sculley

Articolul constituie o incursiune teoretică cu aplicații practice în conducerea unui serviciu de intelligence pentru apărare, deoarece, în opinia noastră, domeniului îi este alocat în literatura de specialitate un spațiu mult prea restrâns în raport cu importanța sa reală¹. Desigur, tratarea unui subiect relativ „ne-ortodox” ridică un număr de întrebări, justificate de altfel, privind necesitatea, relevanța, oportunitatea, utilitatea și chiar eficiența demersului. Răspunsurile și concluziile la care vom ajunge în urma examinării aspectelor implicate de această chestiune justifică, pe deplin, la rândul lor, această inițiativă.

Ca orice tip de organizație, serviciul de intelligence pentru apărare se supune legiților consacrate de teoria organizațiilor. Deși acestea au caracter general, impactul lor asupra conducerii se manifestă diferențiat în raport cu particularitățile specifice serviciului de intelligence pentru apărare. Un alt set de criterii de performanță în conducere decurge din modelul adoptat în rezolvarea sarcinilor acesteia. Se poate spera astfel la conturarea, în mare, a unei conduite performante în conducerea serviciului de intelligence pentru apărare, urmând ca, într-o etapă ulterioară, să se procedeze la o mai mare detaliere, necesară fundamentării științifice a procesului în ansamblul său.

Din perspectiva teoriei organizațiilor, un serviciu de intelligence pentru apărare este el însuși o organizație structurată pe funcțiuni și guvernată de legiți specifici, rezultat al procesului de organizare sistematică a componentelor pentru îndeplinirea scopului organizațional, în cazul nostru misiunea încredințată serviciului. Am apelat, pentru o mai bună ilustrare a rolului conducerii în cadrul unui serviciu de intelligence pentru apărare, ca organizație, la o metaforă „anatomică”. Vom încerca, astfel, să ne imaginăm organizația ca pe o un corp (întregul) care are cap (conducerea), trunchi (organizația în sine) și membre (membrii/lucrătorii/resursele umane). Am recurs la această „similitudine” în scopul evidențierii implicațiilor asupra conducerii organizației, astfel:

- exercitarea conducerii pe nivele ierarhice; liderului îi revine în sarcină administrarea /funcționarea/gestionarea corpului (întregului). Putem afirma, din acest punct de vedere, că, în cazul unui serviciu de intelligence pentru apărare, liderul strategic este, de regulă, directorul (sau un echivalent al acestuia)²;

- eficiența conducerii depinde de modul în care aceasta reușește să gestioneze personalitatea organizației; fiecare organizație își cristalizează acea cultură specifică (personalitatea organizațională) care are implicații asupra activității liderului strategic, în sensul că aceasta poate fi cu greu modelată/dezvoltată/înlocuită acolo unde situația o impune. În cazul serviciului de intelligence, acțiunea eficientă a liderului asupra culturii organizaționale se poate face numai pe termen lung (8 – 10 ani), perioadele comprimate (2 – 3 ani) denotând mai degrabă ambiție decât șanse reale de succes;

- conducerea trebuie să asigure îndeplinirea a trei tipuri de nevoi, aflate în interdependență: nevoia îndeplinirii funcțiilor specifice (pe care doar un individ nu le poate îndeplini), nevoia de preservare a existenței (ca entitate funcțională) și nevoile individuale³. Primele două tipuri de nevoi nu presupun prea multe particularități, deși într-o societate aflată sub asediul factorilor de schimbare surprizele nu pot fi excluse. În ceea ce privește cel de-al treilea tip de nevoi, cele individuale, dintre care doar două au legătură cu munca, acestea au un impact covârșitor asupra activității liderului, în sensul că aceasta trebuie să facă apel la inteligența emoțională pentru a obține maximum de performanță din partea personalului;

- activitatea liderului depinde de gestionarea relației dintre întreg și părți (centru – periferie); în cazul serviciului de intelligence pentru apărare, unde trebuie să avem în vedere rolul de comandă – control și asigurarea disciplinei operative, se pare că nu mai rămâne loc pentru dezbateri. Cu toate acestea, ca în orice altă organizație, mai rămâne de rezolvat problema

asigurării unor relații armonioase și a stabilirii unui echilibru real între responsabilitățile și coeficientul de autoritate ale părților sau, altfel spus, dintre ordine și libertate. Abordările moderne demonstrează cu prisosință că, în fapt, rolul ordinii este să creeze libertatea, iar un conducător abil trebuie să acționeze întocmai unui dirijor⁴ al unei orchestre simfonice, care ține părțile componente ale orchestrei (corzi, alămuri, percuție și suflătoare) împreună, într-o exprimare artistică elocventă a partiturii compozitorului.

Concluzionând, caracteristicile organizaționale ale unui serviciu de intelligence pentru apărare impun realizarea unei conduceri de nivel strategic, care să țină seama de cultura organizațională specifică, de necesitatea armonizării relațiilor cu componentele sale și care să asigure următoarele funcții generale: îndeplinirea obiectivului comun; instituirea și menținerea unui puternic spirit de echipă; motivarea și creșterea profesională individuală.

Din perspectiva diferenței dintre lideri și manageri, se naște o serie de întrebări: Sunt managerii cu adevărat diferiți de lideri și dacă da, cât de mare poate fi această diferență, încât să alimenteze o dezbatere cu adevărat serioasă? Mai mult decât atât, câtă relevanță poate avea impactul acestei diferențieri asupra conducerii unui serviciu de intelligence? Până la a intra în miezul problemei, considerăm că se impune o definiție a conceptelor în sine. Astfel, potrivit unuia din dicționarele Oxford⁵, liderul este „o persoană care conduce un grup de oameni, în special șeful unui stat, al unei organizații, etc.”, în timp ce managerul este „o persoană care este însărcinată cu derularea (administrarea)⁶ unei afaceri, a unui magazin/depozit sau a unei organizații similare ori numai a unei părți a acesteia”. În același mod, managementul este definit ca „actul/acțiunea de a derula/administra și controla o afacere sau o organizație similară”, iar leadership-ul ca „starea sau poziția de a fi lider”. Deși parțial suprapuse, definițiile prefigurează totuși anumite tendințe de diferențiere, cel puțin referitoare la nivelul, importanța și conținutul actului de conducere. În plus, trebuie menționat faptul că literatura de specialitate consemnează câteva mii de tentative de definire a leadership-ului.

Referitor la definirea activității de intelligence, lucrurile sunt chiar mai complicate, întrucât nu există o definiție general acceptată, iar multe dintre variantele propuse surprind unilateral unele aspecte definitorii⁷. În esență, termenul de „intelligence” se referă atât la organizație (agenție), cât și la activități (ciclul informațional) și la produsele acestora. Sub acest aspect, relevantă pentru impactul asupra con-



ducerii unui serviciu de intelligence pentru apărare o reprezintă abordarea în oglindă în primul rând a modurilor specifice în care cele două tipuri de conducători se achită de sarcinile cu cel mai mare grad de generalitate ale conducerii și anume: decizia asupra a ceea ce trebuie făcut, crearea organizației adecvate scopului propus și asigurarea funcționării acestuia către scopul stabilit.⁸ O latură care trebuie urmărită permanent pe parcursul analizei propuse este determinarea necesității de a aplica fie o singură variantă (lider sau manager) și care ar fi aceea, fie de a îmbina într-o anumită proporție cele două alternative (lider și manager) și care ar fi proporția optimă.

În lumea afacerilor, managerul întocmește o planificare a activităților și a modului de finanțare a acestora, prin stabilirea unor seturi de ținte sau de obiective pentru perioada următoare (de regulă, o lună sau un an), a pașilor detaiați pentru îndeplinirea lor și alocarea resurselor necesare. Prin contrast, liderul stabilește o direcție generală, prin fundamentarea unei viziuni asupra viitorului (de regulă, mai îndepărtat) și a strategiilor de generare a schimbărilor necesare pentru îndeplinirea acelei viziuni.

Referindu-ne la particularitățile unui serviciu de intelligence pentru apărare, putem conveni, încă de la început, asupra faptului că niciunul din cele două sisteme de acțiune nu poate fi eliminat total, impunându-se realizarea unui echilibru optim între acestea. În contextul în care sistemul din care face parte serviciul de intelligence pentru apărare este unul pur de comandă și control și în cadrul căruia comanda centralizată impune limitări rigide referitoare la o multitudine de aspecte ale planificării (în rândul cărora modul de alocare a resurselor bugetare joacă un rol esențial), poate exista tendința din partea celui însărcinat cu conducerea serviciului de a se rezuma doar la punerea în aplicare a directivelor, ordinelor și precizărilor eșalonului superior, ceea ce s-ar traduce în asumarea unui rol pur managerial (administrativ). Într-un astfel de context, își mai găsește loc viziunea

în activitatea de conducere, mai este necesară proiecția asupra viitorului (din perspectiva locului, rolului și structurii) în proiectarea evoluției pe termen mediu și lung? Este oare suficient să ne limităm la planificarea, eventual viziunea, eșalonului superior?

Devine astfel limpede că, în contextul evoluțiilor internaționale complexe, al diversificării uriașe a paletei activităților forțelor armate, al participării active la alianțe și coaliții împotriva unor adversari/in-amici atipici și neconvenționali, nevoia de informații oportune, cuprinzătoare și precise crește exponențial, iar singura modalitate de a-i face față este previziunea și anticipația. Planificarea lucrează bine nu ca un substitut al stabilirii direcției, ci ca un complement al acesteia.

Unele voci ar putea argumenta că problema poate fi rezolvată simplu printr-o planificare pe termen lung. Organizațiile supra-administrate și sub-conduse (over-managed & under-led) folosesc, de regulă, această formulă pentru a ascunde lipsa unei direcții și incapacitatea de a se adapta unui mediu din ce în ce mai competitiv și mai dinamic. Întrebarea care se naște este în ce idee trebuie realizată această planificare, pentru că simpla extindere a planificării anuale asupra mai multor ani nu înseamnă decât o abordare managerială total dependentă de parametrii stabiliți de eșalonul superior, pe baza realităților. Și atunci, cum rămâne cu schimbarea?

În accepția unor autori, viziunea furnizează o direcție prin intermediul unei imagini a viitorului potențial, implică o înflăcărare și încurajează noi căi de muncă și de asumare a riscurilor. Principalele sale caracteristici sunt: claritatea, simplitatea și concizia; legătura cu auditoriul; emanația personală; imaginea convingătoare prin prezentarea ca o poveste sau înțelegerea unei metafore; provocarea, excitarea și energizarea; atingerea energiei emoționale, a pasiunii și a angajamentului. Un model foarte pragmatic (și, totodată, foarte simplist) al generării unei viziuni include două etape, a circa 30 de minute fiecare, astfel: gândind la organizația în cauză, se proiectează mintal o imagine asupra configurației ei peste minim cinci ani (cum se va transforma din ceea ce este acum, cum ar trebui să fie pentru a place la vedere, auz, alte simțuri sau la încercări diverse, care va fi rolul personal de jucat în organizație, ce metaforă sau ce poveste ar putea da viață acestei imagini și ce limbaj descriptiv ar putea să o implementeze mai bine în toate simțurile); se prezintă unui partener din grup, se recepționează feedback-ul acestuia referitor la emoțiile provocate de viziune și la sugestiile de îmbunătățire, se operează modificările de rigoare și se

face prezentarea către întregul grup⁹.

Pentru a sublinia, încă odată, rolul viziunii, John Maxwell distinge trei niveluri de acțiune a unui lider în raport de viziunea sa: nivelul perceptibil (ceea ce se vede acum, cu ochii realității), la care liderul ascultă, nivelul probabilului (ceea ce se va vedea, cu ochii discernământului), la care liderul conduce și nivelul posibilului (ceea ce efectiv se poate), la care liderul trăiește¹⁰.

A doua componentă a direcției de urmat stabilite de un lider o reprezintă strategia de îndeplinire a imaginii proiective adoptate. În lumea informațiilor strategia poate fi definită ca un set integrat de opțiuni care identifică nevoile beneficiarilor și selecționează atât poziționarea esențială, cât și avantajele competitive în domeniul specific de responsabilitate. Cu alte cuvinte, „conducerea strategică înseamnă să încerci să înțelegi unde te vei poziționa cu adevărat în lumea de mâine, nu unde speră tu; să evaluezi unde te poți afla și unde vrei tu să fii”¹¹. Pentru o mai bună înțelegere, poziționarea strategică se diferențiază de eficacitatea operațională prin aceea că aceasta din urmă se referă la a face lucruri similare cu alți operatori, dar mai bine decât aceștia, în vreme ce poziționarea strategică înseamnă fie să faci lucruri diferite de ceilalți, fie să faci aceleași lucruri într-un mod diferit¹². În cazul serviciilor de intelligence membre ale aceleiași comunități, se impune respectarea cu strictețe a delimitărilor stabilite prin lege și a celor convenite prin documente specifice de cooperare.

Avantajul competitiv se referă la politica raportului dintre consumurile generale asociate producției de intelligence și produsele finite (diseminarea unor produse corespunzătoare cu bugete relativ mici și structurarea activităților serviciului pentru a crea un avantaj sustenabil și semnificativ) și la realizarea diferențierilor (selectarea unui set de nevoi de informații foarte prețuite de beneficiari, obținerea și menținerea unei performanțe superioare prin rearanjarea activităților în scopul satisfacerii eficiente a acestor nevoi, adăugarea selectivă a unor componente pentru realizarea unicității ofertei de produse)¹³. Această definiție adaptată particularităților unui serviciu de intelligence face trimitere la faptul că, în pofida delimitării formale a ariei de acțiune și a responsabilităților tuturor componentelor comunității de informații la nivel național, liderul trebuie permanent să regândească poziționarea esențială a serviciului pe care îl conduce și avantajele competitive pe care să le conceapă împreună cu echipa sa referitor la costuri și diferențieri în domeniul de responsabilitate.

În esență, este vorba de realizarea balanței între acoperirea de calitate a nevoilor de informații ale beneficiarilor și costurile asociate satisfacerii acestora, dar și de luarea în calcul a potențialității de competiție (coexistența mai multor agenți pe o piață unică a informațiilor la nivel național creează premisele unei competiții, în esență păguboasă pentru toată lumea, pentru a cărei evitare nu este întotdeauna suficientă reglementarea formală).

În concluzie, lumea se schimbă rapid, cerințele se înmulțesc și se adâncesc, iar resursele nu urmează nici pe departe această curbă ascendentă. Soluția este, fără îndoială, o abordare pro-activă, fundamentarea acelei imagini proiective (viziunea) și a strategiilor de punere a ei în aplicare. Viziunea nu are nimic magic sau mistic în ea, nu aparține sferelor înalte, nu este de neatins pentru un om normal și nici nu este obligatoriu să fie de cea mai mare originalitate. Ce este cu adevărat crucial este ca ea să servească interesele părților implicate (beneficiari, forțele armate, eșalonul superior, conducerea și personalul serviciului) și să poată fi tradusă cu relativă ușurință într-o strategie competitivă realistă. În fine, ar mai fi de menționat faptul că viziunea se referă la serviciul de intelligence pentru apărare văzut ca o organizație în întregul ei, ceea ce îi conferă statutul de viziune strategică, emanație a unui lider de nivel strategic. La rândul ei, strategia trebuie să conducă la satisfacerea corespunzătoare a nevoilor de informații ale beneficiarilor, respectând cerințele de poziționare și avantaj competitiv. Totodată, trebuie reținut aspectul că, în orice organizație, lipsa viziunii, a unei direcții și a unei strategii adecvate transformă activitatea (inclusiv planificarea pe termen scurt), într-o gaură neagră în care se scurg permanent mari cantități de energie și de timp, unde planificarea de urgență devine regulă și unde își fac loc jocurile de putere intens politizate (nu neapărat în sens partinic, dar cel puțin în cel al politicilor personale).

O caracteristică de bază a organizațiilor moderne este gradul ridicat de interdependență. Managerii organizează oamenii pentru a crea sisteme umane capabile să implementeze cât se poate de eficient planuri. Aceasta presupune luarea unor decizii complexe privind structura de funcții și relațiile de subordonare, selecționarea celui mai bun personal pentru îndeplinirea acelor funcții, pregătirea acestuia, comunicarea planului către executanți, decizia asupra a câtă autoritate se va delega și cui, ce stimulente economice se vor folosi și ce sisteme de monitorizare se vor implementa. În esență, este vorba de decizii de natură arhitecturală, strict în interiorul or-

ganizației. Liderul alinie oamenii, vorbind mult mai multora dintre ei (inclusiv șefilor, reprezentanților altor organizații, oficialilor guvernamentali, beneficiarilor, etc.), încercând să-i convingă asupra viziunii despre un viitor alternativ și împuternicind pe subordonați să aducă la îndeplinire părți din aceasta. Împuternicirea prezintă avantajele scăderii gradului de vulnerabilitate al celor de la nivele mai mici care inițiază acțiuni și al scăderii probabilității de conflict între diverse inițiative. În esența ei, această abordare este o provocare în domeniul comunicării întrucât, de multe ori, mesajele nu sunt acceptate doar pentru că sunt înțelese. O altă provocare este cea a credibilității (istoricul personal, reputația de integritate și încredere, corespondența dintre vorbe și fapte, etc.).

Autorul american Guy Ferguson făcea următoarele afirmații: „Să știi cum să faci o treabă este idealul muncii. Să fii dispus să le arăți altora este idealul profesorului. Să-i inspire pe alții să-și facă munca mai bine este idealul managerului. Să fii capabil să faci toate aceste trei lucruri este idealul adevăraților lideri”. De asemenea, acesta sublinia că: „Persoana care lucrează mai bine cu oamenii este un adept (discipol). Persoana care îi ajută pe oameni să lucreze mai bine este un manager. Persoana care formează oameni mai buni, învățându-i cum să lucreze, este un lider”¹⁴.

Pornind de la cele două tipuri de abordări, în cazul unui serviciu de intelligence pentru apărare, se poate constata că, în vreme ce nu se poate renunța la atributele manageriale ale construcției organizaționale (structură, relații, etc.), acestea sunt de departe insuficiente în raport cu cerințele care stau în fața unui astfel de serviciu. Relaționarea organizațională cu eșalonul superior, cu celelalte componente ale forțelor armate, cu beneficiarii și chiar poziționarea în societate în general sunt aspecte cruciale ale activității unui conducător al unui asemenea serviciu. În aceeași manieră trebuie văzută și implicarea în relațiile cu personalul din subordine. Alinierea înseamnă convingere, deci persuasiune. Pentru un manager, oamenii sunt doar o categorie de resurse, interschimbabile de altfel, în vreme ce pentru lider, ei sunt avutul cel mai de preț, individualități ce trebuie puse în valoare. Punerea lor în valoare se poate face numai prin crearea și menținerea spiritului de echipă. Echipa este singura modalitate eficientă de obținere a efectului sinergic între eforturile individuale, atunci când liderul are abilitatea să facă din scopurile echipei obiectivele fiecărui membru al ei. În cazul serviciului de intelligence pentru apărare, compararea echipelor cu un mecanism ale cărui rotițe sunt

bine unse sau chiar cu o echipă de sport este insuficientă, întrucât o echipă de acest gen nu trebuie să-și satisfacă numai nevoile de supraviețuire și pe cele de combustibil pentru sarcini și pentru comunicarea internă, ci și pe cele de creștere (îmbunătățirea capacităților sale printr-un proces continuu de învățare) și de destindere (atmosfera destinsă favorizează interacțiunea pozitivă). De aceea, atribuirea unor sarcini potrivite (posibil de îndeplinit, dar numai prin efort), asigurarea facilităților optime de comunicare internă, perfecționarea capacităților echipei prin cursuri și antrenamente și folosirea ocaziilor pentru interacțiuni sociale, alături de un climat destins de lucru sunt griji permanente ale conducerii. Acestora li se adaugă buna înțelegere a rolurilor (indivizi diferiți, cu profiluri psihologice diferite, care joacă roluri diferite), simplificarea înțelegerii scopurilor (vizibile, înțelese și repetate), convingerea în a sprijini realizarea scopurilor și testarea convingerii, toate fiind atribute ale conducerii, care intră în sfera de acțiune a liderului¹⁵.

Ca și în cazul primelor două funcții majore, stabilirea obiectivelor și alcătuirea organizației, abordarea asigurării funcționării acesteia relevă diferențe majore între cele două tipuri de conducători. Conform logicii unui manager, sistemele de monitorizare și mecanismele de control instituite compară permanent comportamentul organizației cu indicii planului, iar în situația detectării vreunei devieri acționează în sensul corecției prevăzute prin programare. Scopul întregului sistem este de a ajuta oamenii normali, cu un comportament obișnuit, să-și îndeplinească cu succes funcțiile de rutină, zi după zi. Răspunsul liderului pentru îndeplinirea acestei funcții se bazează pe motivarea și inspirarea oamenilor prin satisfacerea nevoilor umane fundamentale de realizare, recunoaștere, respect de sine, sentimentul de a avea controlul asupra propriei vieți și de a se ridica la nivelul propriilor aspirații sau idealuri. Este forma superioară de motivare a personalului, de punere în valoare a potențialului individual și, în combinație cu crearea și menținerea unui puternic spirit de echipă, a întregului potențial al organizației. Principalele căi folosite de lideri pentru motivarea personalului sunt: formularea viziunii organizației în maniera în care sunt subliniate valorile pe care auditoriul le apreciază cel mai mult, implicarea frecventă a personalului în luarea deciziilor referitoare la modul de îndeplinire a viziunii organizației (sau a părții cele mai relevante pentru individul respectiv), sprijinirea eforturilor angajaților de îndeplinire a viziunii prin asigurarea antrenamentului, a feed-back-ului și modelării de



roluri, precum și recunoașterea și recompensarea succeselor acestora. Cu cât mediul de acțiune e mai fluid, cu atât liderii trebuie să îndemne oamenii să devină la rândul lor lideri, pentru a reproduce (multiplica) acest tip de conducere în întreaga organizație, pe toate treptele de conducere. Aceasta nu mai este de mult doar una din opțiunile la îndemâna liderului, ci a devenit singura opțiune pentru a face față schimbărilor din ce în ce mai numeroase și mai ample ale mediului de acțiune, schimbări care reclamă adaptare rapidă, inițiativă, motivație, lucru în echipă. Nimic altceva nu va funcționa.

Acest ultim aspect este în mod particular valabil în cazul serviciului de intelligence pentru apărare, confruntat cu necesitatea unor adevărate rețele de relații de tip informal, de tipul acelor existente în organizațiile cu o cultură sănătoasă. Rețelele de acest fel permit coordonarea activităților de conducere de tipul leadership-ului în același mod în care structurile formale coordonează activitățile de tip managerial, principala diferență constând în aceea că rețelele informale pot face față unor nevoi de coordonare mult mai mari, asociate cu activitățile care nu implică rutina și cu schimbarea. Se ridică aici cel puțin două probleme esențiale. În primul rând, este posibil ca această idee să nu câștige prea ușor teren, dată fiind compartimentarea și conspirativitatea ca principii de bază în munca de informații. În noile condiții se impune revederea aplicării celor două principii în măsura în care să nu compromită obiectivele operaționale, dar să permită exact atâta flexibilitate câtă

este nevoie pentru sporirea corespunzătoare a capacității de reacție a organizației la situații de urgență. Principiul „nevoii de a cunoaște” trebuie aplicat în conjuncție cu cel al „nevoii de a împărtăși” și în concordanță cu interesele reale ale serviciului și nu prin exagerarea nejustificată a laturilor restrictive. O a doua chestiune de discutat ar fi dacă este posibil de realizat un asemenea sistem al legăturilor informale,

un clasic al leadership-ului, vedea îndeplinirea de către liderii strategici a funcțiilor lor majore decelate din cele trei funcții generale (îndeplinirea obiectivului comun, instituirea și menținerea unui puternic spirit de echipă, motivarea și creșterea profesională individuală)¹⁶, la condițiile unui serviciu de intelligence pentru apărare, am putea obține următorul tablou acțional:

Scop/Viziune	Asigurarea direcției pentru organizație ca întreg	Crearea imaginii viitorului
Planificare și Gândire strategică	Elaborarea Strategiei și Politicii adecvate	Organizarea fluxului resurselor și structura adecvată a acestora, corespunzător scopului și viziunii
Operațional/Administrație	Responsabilitatea aplicării strategiei	Cine, ce, când, cum, cu ce
Ajustarea organizației la cerințele situației	Asigurarea echilibrului dintre Întreg și Părți	Organizare și reorganizare
Energie, Morală, Încredere, Spirit de corp	Cultura organizațională	Educație, comunicare, permanentizarea procesului de creare a liderilor pe toate treptele, propagarea componentelor spiritului organizațional
Aliați, Parteneri, Beneficiari, Factorii politici	Relaționarea organizației cu alte organizații și cu societatea în ansamblul ei	Dialog, cooperare, abordare proactivă, contribuție de valoare la eforturile comune, asumarea adecvată a responsabilităților
Predând și Conducând învățarea prin exemplul propriu	Selecționarea liderilor de astăzi și formarea liderilor de mâine	Fiecare activitate să devină o „mini-școală” a leadership-ului

în condițiile în care companii cu mare tradiție în domeniul cultivării acestui gen de relații n-au depășit, în fapt, faza la care un număr restrâns de angajați, aflați de regulă pe trepte de conducere, s-au conectat foarte bine, iar ceilalți aproape deloc. În plus, acolo unde s-a realizat ceva mai mult decât atât, sistemul dorit de relații s-a dovedit foarte fragmentat, în sensul că s-a manifestat doar în interiorul unor departamente, fără a se realiza și între departamente. În realitate, acolo unde nu există rețele extinse de relații informale în cadrul organizației, liderii ar trebui să plaseze crearea lor pe una din pozițiile înalte ale listei priorităților.

Dacă ar fi să adaptăm felul în care John Adair,

Categoric, ar mai fi multe de adăugat. Esențial însă este ca, aruncând o privire mai atentă la problematica asociată conducerii unui serviciu de intelligence pentru apărare, să putem sesiza oportunitățile potențiale ale abordării curajoase a instrumentelor moderne de conducere.

Este primul pas în dezvoltarea unei școli de leadership de intelligence, o preocupare majoră a tuturor serviciilor de acest tip, singura modalitate, dealtfel, de adaptare la complexitatea și fluiditatea lumii de astăzi.

* Parafrizare a titlului articolului „Managers and Leaders: Are They Different?”, publicat în numărul din mai-iunie 1977 al revistei Harvard Business Review sub semnătura profesorului Abraham Zaleznik și considerat de mulți specialiști ca momentul de separație intervenit în evoluția conceptelor management și leadership

** **Drd. Constantin IFRIM este comandor în**

cadrul Direcției Generale de Informații a Apărării/M.Ap.N.

¹ Situația se datorează în principal faptului că majoritatea lucrărilor se concentrează pe diferitele faze ale ciclului de intelligence: direcționare, culegere, procesare și diseminare, în vreme ce conducerea se regăsește în mod diferențiat în cadrul fiecăreia dintre aceste etape.

² Amintim și practicile existente în trecut, când, în scop de protecție, adevăratul lider strategic era unul dintre directorii adjuncți, cu identitate conspirată.

³ Conform piramidei lui A. Maslow, cele cinci nevoi individuale sunt: nevoi fiziologice, nevoi de siguranță, nevoi de dragoste și apartenență, nevoia de auto-respect și nevoia de auto-realizare.

⁴ În latină *conductore*, persoană care conduce împreună (unitar) sau întrunit.

⁵ Oxford Advanced Learner's Dictionary, Ediția a 6-a, Oxford University Press, 2003, p. 728 și 758.

⁶ În original: "a person who is in charge of running a business...".

⁷ Câteva exemple: „produsul rezultat din culegerea, procesarea, integrarea, analiza, evaluarea și interpretarea informațiilor disponibile despre țări sau regiuni străine”; „informații și cunoștințe despre un inamic obținute prin observare, investigare, analiză sau înțelegere”; „un proces care utilizează în primul rând informații nestructurate din toate sursele și orientat spre exterior, care este destinat să reducă gradul de incertitudine al unui factor de decizie”

⁸ John P. Kotter, *What Leaders Really Do*, Harvard Business Review, 2001, p. 85-99. Aceste funcțiuni generale corespund celor trei nevoi primordiale ale unei organizații: îndeplinirea unei funcțiuni specifice, preservarea existenței ca o unitate lucrătoare și nevoile aduse de fiecare individ.

⁹ Vic Luck, IBM Business Consulting Services, *Strategic Leadership. Context and Characteristics*, prezentare la Colegiul Regal de Studii de Apărare, Londra, 2002.

¹⁰ John C. Maxwell, *Dezvoltă liderul din tine*, Editura Amaltea, București, 1999, p. 168.

¹¹ Parafrizare a lui John F. Welch Jr., managerul The General Electric Co. în Igor Asnoff, *The New Corporate Strategy*, Editura Willey & Sons, New York, 2001, p. 101.

¹² Originile poziționării strategice se găsesc în dezvoltarea unei sub-set de produse și servicii ale industriei (variety-based positioning, poziționare bazată pe varietate), majorității sau a totalității nevoilor unui grup particular de clienți (needs-based positioning, poziționare bazată pe nevoi) și fragmentarea clientelei pe baza accesibilității (access-based positioning, poziționarea bazată pe acces). Vezi Michael Porter, „What is Strategy”, *Harvard Business Review*, Noiembrie-Decembrie 1996, p. 61-78.

¹³ În politica raportului consumuri-produse, cealaltă față a monedei este necesitatea de a menține paritatea sau proximitatea în satisfacerea nevoilor beneficiarilor împreună cu necesitatea de a evita sau diminua activități care contribuie la valoarea produselor. În ceea ce privește diferențierea, limitările vin de la necesitatea selecționării diferențelor pe care organizația le poate realiza cu costuri mici, precum și cea de a menține strict sub control consumurile pentru activitățile neimplicate în diferențiere.

¹⁴ Ambele în John C. Maxwell, *op. cit.*, p. 123-124.

¹⁵ Vezi și Brian Clegg și Paul Birch, *Arta de a-i conduce pe ceilalți*, Editura Polirom, 2003, p. 21-22.

¹⁶ John Adair, *Effective Strategic Leadership*, Londra, 2002, p. 95.

ANALIZA DE INTELLIGENCE - INCERTITUDINE ȘI CREDIBILITATE -

Cătălin ANDRONIC*

Procesul de analiză a informațiilor relevante pentru securitatea națională constituie o etapă esențială în îndeplinirea misiunii oricărui serviciu de informații. Din această perspectivă, în cadrul acestui articol ne propunem să abordăm trei aspecte care au revenit, în ultimii ani, în dezbaterile privind analiza de intelligence: raportul dintre „știință” și „artă” în acest tip de analiză, posibile cauze ale eșecului în activitatea de intelligence și rolul gândirii critice în procesul de analiză.

În general, specialiștii din acest domeniu sunt de acord cu ideea că activitatea de intelligence este imperfectă prin însăși natura sa. Pornind de la această constatare, un expert american aprecia, referindu-se la rolul și locul activității de analiză, că aceasta „este cea mai fascinantă și, totodată, cea mai puțin înțeleasă sau recunoscută parte a procesului de intelligence”¹.

O primă dificultate în încercarea de a înțelege rolul analizei derivă din faptul că nu există o definiție general acceptată a noțiunii de „intelligence”. Fără a insista asupra diferitelor definiții existente în literatura de specialitate², se evidențiază faptul că sensurile atribuite variază de la un înțeles mai restrâns (de exemplu, „informații secrete obținute prin mijloace specifice”³ sau „activitatea unui stat sau grup în scopul înțelegerii sau influențării unei entități externe sau interne”⁴), până la interpretările care tind să-i acorde acestei noțiuni un caracter mai cuprinzător, tridimensional:

- **formă specială de cunoaștere:** produsele oferite de către serviciile de informații decidenților/liderilor în scopul sprijinirii procesului decizional;

- **activitate (proces):** mijloacele de culegere a datelor și informațiilor, stabilirea relevanței acestora, interpretarea datelor și informațiilor în scopul identificării unor posibile evoluții și diseminarea produselor către beneficiari, precum și modalitățile în care anumite tipuri de acțiuni sub acoperire sunt concepute și conduse;

- **organizație:** structura care, într-un cadru instituțional, conduce și gestionează aceste activități specifice, în scopul furnizării „cunoașterii” într-un mod cât mai eficient posibil.

Interpretarea tridimensională a noțiunii de

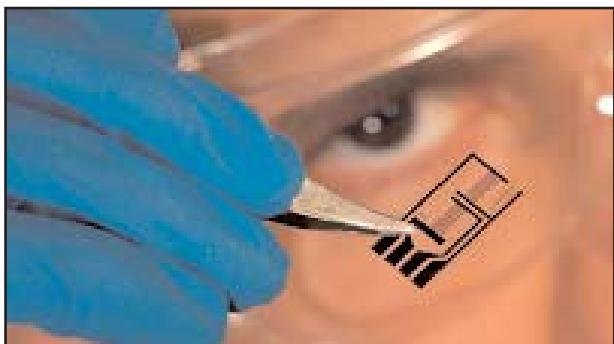
intelligence tinde să fie acceptată tot mai mult de către serviciile de informații, fiind prezentă inclusiv în abordarea acestui domeniu de către NATO. Astfel, potrivit Glosarului de termeni și definiții NATO (AAP-6/2008)⁵, „intelligence” reprezintă, în primul rând, produsul rezultat din procesarea informațiilor referitoare la alte state, la forțe și elemente ostile sau potențial ostile sau la zone actuale sau potențiale de operații; potrivit aceluiași document, termenul este folosit, de asemenea, pentru a desemna activitatea de elaborare a acestui produs, precum și organizațiile implicate în această activitate.

În ceea ce privește înțelesul acordat noțiunii de „intelligence” în limba română, un studiu recent releva faptul că aceasta nu are încă un echivalent consacrat⁶.

În același timp, considerăm că se impune realizarea distincției între conceptele de „intelligence extern” și „intelligence strategic”. Astfel, dacă intelligence-ul extern reprezintă acele informații și evaluări referitoare la capacitățile, intențiile și acțiunile altor state, organizații și/sau personalități internaționale, intelligence-ul strategic este parte componentă a proceselor, produselor și structurilor destinate a fi utilizate de către decidenții politici și politico-militari în cadrul proceselor de elaborare și implementare a politicii externe și de securitate⁷. Prin urmare, intelligence-ul strategic reprezintă acele informații și evaluări solicitate de către decidenții politico-militari pentru formularea, la nivel național sau de alianță, a strategiilor, politicilor și planurilor de acțiune pe termen mediu și lung.

O problemă legată de interpretarea analizei de intelligence derivă din dificultatea identificării unui răspuns la întrebarea dacă acest tip de analiză este o „știință” sau o „artă”⁸. Problema, deși nu constituie o noutate pentru specialiștii în intelligence, a revenit în atenție în ultimii ani, în contextul procesului de transformare a serviciilor de informații, și a evidențiat existența a două curente de gândire.

O primă tendință, care sprijină ideea că analiza de intelligence trebuie considerată o „știință”, favorizează o perspectivă mai „rațională” și mai puțin individualistă asupra procesului de analiză. Reprezentativ pentru acest curent de gândire poate fi considerat un studiu elaborat de către specialiști



din cadrul CIA în anul 2005⁹ și în care se aprecia că analiza este (sau cel puțin ar trebui să fie) parte a unui proces științific, deoarece „există metode generale care ar putea fi formalizate, iar acest proces ar putea conduce la dezvoltarea analizei de intelligence ca o disciplină științifică”. Pe de altă parte, studiul recunoștea că ideea potrivit căreia analiza de intelligence este o „colecție” de metode științifice întâmpină rezistență la nivelul analiștilor din cadrul serviciilor de informații americane.

Adepii teoriei conform căreia analiza de intelligence trebuie interpretată ca o „artă” se pronunță pentru o viziune analitică care pune un accent mai mare pe experiența, intuiția și „flerul” analistului. În aprecierea acestora, urmare a unui efort excesiv direcționat spre demonstrarea caracterului științific al procesului de analiză, există riscul ca analiza de intelligence să atingă un nivel prea ridicat și, în același timp, inutil de scientizare (acest proces de scientizare ar fi expresia unui curent de gândire post-Război Rece, potrivit căruia „afacerile umane” ar putea fi înțelese în mod științific, iar științele sociale ar trebui să copieze științele exacte). Astfel, tendința de scientizare a procesului de analiză ar

apreciindu-se că fundamentarea științifică a activității de informații rămâne să fie inventată, deoarece în prezent aceasta lipsește¹¹. În opinia reprezentanților acestui curent de gândire, rigoarea, acuratețea, claritatea și precizia sunt esențiale în analiza de intelligence, dar o metodologie prea centrată pe solicitarea unor dovezi demonstrabile (palpabile) este puțin probabil să contribuie la îmbunătățirea calității analizei (un asemenea demers conduce la ignorarea unor importante judecăți de valoare de tip inferențial). Prin urmare, activitatea de intelligence nu poate fi abordată numai din perspectiva metodelor științelor exacte și a utilizării tehnologiei, în condițiile în care există permanent factori care nu pot fi controlați.

Din acest motiv, numai analiștii sunt considerați creatori de intelligence deoarece în ciuda sprijinului oferit de tehnologie (prin noi modalități de prelucrare a datelor și informațiilor), aceasta din urmă nu ar fi capabilă să producă „cunoaștere” (în comparație cu gândirea intuitivă a analistului).

Având în vedere scopul analizei de intelligence și anume de a prezenta factorilor de decizie (în special prin materiale sub formă de sinteze și estimări) semnificația principală a informațiilor despre o „întă” vizată, perspectiva privind raportul dintre „știință” și „artă” impune și luarea în calcul a relației dintre metodele cantitative și cele calitative în procesul de elaborare a analizei. Cu atât mai mult cu cât diferențele de perspectivă rezultate în urma utilizării separate a celor două tipuri de metode pot conduce la apariția unor deosebiri la nivelul concluziilor și, implicit, a eventualelor recomandări pentru decidenții politico-militari.

<i>Analiza cantitativă</i>	<i>Analiza calitativă</i>
Numărare	Interpretare
Măsurare	Intuiție
Confirmare	Înțelegere
Determinare	Argumentare
Testare	Explorare
Observare	Experiență
Identificare a ceea ce este real	Evaluare realități multiple

conduce, pe de o parte, la diminuarea/eliminarea judecăților profunde, care sunt rezultatul intuiției și imaginației proprii ale analistului, iar pe de altă parte, ar ignora faptul că analiza de intelligence este un exercițiu complex de interpretare a datelor și informațiilor, de recunoaștere a unor *pattern*-uri și de intuiție¹⁰. Pornind de la aceste considerații, se manifestă o rețineră față de „mitul” existenței metodologiei științifice în analiza de acest tip,

Diferențele dintre metodele de analiză cantitativă și calitativă sunt prezentate în tabelul următor:

Considerăm că procesul de analiză presupune combinarea celor două tipuri de metode, cu atât mai mult cu cât instrumentele de analiză cantitativă au o valoare limitată în acele domenii care sunt caracterizate de existența elementelor intangibile (nemăsurabile) și în care factorul uman joacă un rol decisiv. De exemplu, în opinia lui Walter Laqueur,

analiza de intelligence este o „știință” a incertitudinii și o „artă” a probabilității. Din acest punct de vedere, metodele cantitative (analiza statistică, analiza bayesiană, modelul teoriei jocurilor, modelul diagramelor etc.) nu pot da rezultatele scontate, deoarece nu pot explica evenimente specifice.

Analistul interpretează realitatea prin prisma propriilor sale modele de gândire, percepții și valori. În opinia noastră, pregătirea unui analist de intelligence trebuie să urmărească dezvoltarea abilităților acestuia de a utiliza în procesul de analiză, „metode” de gândire care să includă atât elemente de „artă”, cât și de „știință”, dar apreciem că deși „știința” este parte a analizei de intelligence, „arta” (judecățile individuale ale analistului) constituie componenta principală care asigură plus valoare produsului de intelligence.

Înțelegerea cauzelor și implicațiilor unei erori în analiza de intelligence presupune, mai întâi, abordarea dintr-o perspectivă mai largă a problemei eșecului în activitatea de intelligence. Având în vedere faptul că principala misiune a oricărui serviciu de informații constă în prevenirea surprinderii strategice, eșecul poate fi considerat un aspect inerent al activității de intelligence.

La nivelul dezbaterii teoretice, există puncte de vedere diferite în ceea ce privește cauzele eșecului în activitatea de intelligence. Dacă pentru unii experți, eșecul activității de intelligence poate deriva chiar din caracteristicile intrinseci, ca urmare a inadecvării procesului de intelligence (Mark Lowenthal, Michael Herman, Michael Handel, Abram N. Shulsky, David Steele), pentru alții eșecul poate fi rezultatul unei reacții nepotrivite a beneficiarilor față de cunoștințele furnizate de către serviciile de informații (Richard K. Betts, Robert Jervis).

La nivelul procesului de intelligence pot fi identificate următoarele posibile surse generatoare de eșec:

- inabilitatea uneia sau a mai multor componente ale ciclului de intelligence de a produce, într-un anumit cadru de timp, o evaluare precisă asupra unui proces/fenomen/eveniment de importanță pentru interesul național¹²;
- ineficiența activității de culegere a informațiilor;
- lipsa de acces la informații în timp util, (strictețea unor reguli privind securitatea informațiilor, compartimentarea excesivă, mecanisme birocratice și de influență sau incapacitatea analistului de a valorifica instrumentele/sursele avute la dispoziție¹³);

- neadecvarea metodologiilor de analiză și incapacitatea analiștilor de a oferi explicații alternative;

- aspecte legate de structura de intelligence (rigiditate organizațională, planificare inadecvată, lipsa capacităților de analiză multi-sursă sau prin relația de izolare dintre furnizorii și beneficiarii produselor de intelligence¹⁴).

Pe de altă parte, eșecul ca efect al atitudinii factorilor de decizie poate fi rezultatul unor procese și fenomene, precum:

- lipsa de voință a liderilor de a accepta evaluările;
- ignorarea sau interpretarea eronată a concluziilor analizei de către beneficiari (*paradoxurile percepției* - existența unui produs perfect de intelligence nu implică utilizarea sa de către beneficiari în cel mai adecvat mod cu putință);
- incapacitatea serviciilor de informații de a-i convinge pe decidenți că informația se referă la o problemă importantă pentru securitatea națională (*patologiile comunicării*);
- subiectivitatea proceselor cognitive și ambivalența interpretării informației la nivelul decidenților;
- lipsa cunoștințelor referitoare la modul de acțiune al serviciilor de informații și la rolul acestora de a reduce starea de incertitudine¹⁵.

În opinia lui Abram N. Shulsky, cu toate că procesul analitic reprezintă o activitate intelectuală individuală, rezultatul final este mai mult produsul unui sistem decât al unui singur individ, deoarece se desfășoară într-un cadru instituțional și urmând proceduri standard. Din perspectivă instituțională, eșecul în activitatea de intelligence ar putea fi generat de următoarele situații:

- lipsa de direcționare și/sau coordonare a activității de intelligence;
- nivelul redus al schimbului de informații între serviciile din cadrul comunității naționale de intelligence;
- existența unei competiții, generate de priorități divergente, între serviciile de informații;
- confuzii între atribuțiile serviciilor de informații la nivel național.

Prin urmare, ar fi utilă evaluarea dintr-o perspectivă integrată a cauzelor eșecului în activitatea de intelligence, în condițiile în care această activitate este imperfectă prin însăși natura sa.

Pornind de la faptul că analiza de intelligence poate fi interpretată drept aplicarea metodelor cognitive individuale sau colective în scopul

evaluării datelor și a testării ipotezelor într-un context socio-cultural secret¹⁶, în derularea procesului de analiză este necesar să se aibă în vedere următorii posibili factori generatori de eroare:

- tendința analistului de a prezenta decidenților cunoștințe pe care acesta le consideră ca fiind conforme cu dorințele acestora din urmă (sindromul *intelligence-to-please*)¹⁷;
- centrarea atenției pe informațiile de natură tactică în dauna celor de nivel strategic (expertiză scăzută în domeniul analizei strategice);
- acceptarea cu ușurință a regulilor convenționale – lipsa de voință a analistului de a gândi în afara acestor reguli de teama afectării ierarhiilor stabilite;
- limitările psihologice ale naturii umane – este cazul analiștilor care refuză sau au dificultăți în a-și adapta ideile/conceptele la noile informații/realități (rigiditatea cognitivă și tendința umană de a interpreta orice evidență prin prisma prejudecăților)¹⁸;
- efectul *imaginii în oglindă* - interpretarea comportamentelor și proceselor decizionale ale altora, la nivel național sau individual, prin prisma celor proprii;
- efectul gândirii de grup asupra analistului (implicit prin fenomenul disonanței cognitive).

În același timp, unele studii evidențiază și faptul că eficiența activității analistului poate fi afectată de existența următoarelor fenomene: atitudinea de tip „așteaptă și vezi” (*wait and see*) a acestuia și evitarea implicării în realizarea de analize cu un grad ridicat de dificultate; concentrarea pe analiza faptelor curente (zilnice); slaba capacitate de a face distincția între faptele relevante și cele nerelevante; existența unor probleme în coordonarea, comunicarea și schimbul de informații¹⁹.

Un aspect important al analizei de intelligence îl reprezintă caracterul său prospectiv, element esențial pentru utilitatea produsului specific de către beneficiarii politico-militari deoarece, prin însăși natura sa, acțiunea politică presupune abilitatea de a prevedea evoluțiile posibile ale unor evenimente sau fenomene actuale. Din acest punct de vedere, unele erori în activitatea de analiză pot fi cauzate atât de lipsa „imaginației strategice” (incapacitatea analistului/echipei de analiști de a proiecta scenarii strategice relevante)²⁰, cât și de lipsa unor instrumente de elaborare a unor ipoteze alternative (inadecvarea modelelor de analiză).

Prin urmare, creșterea eficienței în activitatea de analiză presupune utilizarea unor tehnici și metode care să ofere decidenților politico-militari



soluții alternative (prin interpretări alternative ale informației analizate, crearea de scenarii de evoluție pentru obiective diferite, identificarea de ipoteze alternative prin metode calitative).

Caracterul predictiv al analizei de intelligence se fundamentează pe raționamente de tip inductiv, deductiv sau intuitiv. Majoritatea estimărilor de intelligence reprezintă rezultatul raționamentelor de tip inductiv (capacitatea analistului de a stabili relații cauzale și de a realiza generalizări pornind de la propriile observații sau alte evidențe referitoare la cazuri particulare), în timp ce raționamentele de tip deductiv sau intuitiv ar trebui utilizate cu precauție (acestea sunt viabile numai în situații specifice).

În acest sens, se impune ca analistul să-și dezvolte capacitatea de a opera cu diferite tehnici și metode de analiză, precum analiza de trend, analiza istorică comparativă, analiza bazată pe metoda Delphi, analiza contra-factuală, analiza bayesiană, analiza ipotezelor concurente, analiza psiholingvistică, analiza centrată pe tehnici de elaborare a scenariilor strategice și a jocurilor politico-militare, etc.

În ceea ce privește utilizarea informațiilor disponibile, una dintre ideile de bază referitoare la minimizarea riscului de apariție a erorilor în analiza de intelligence constă în evitarea gândirii liniare în anticiparea/identificarea evoluțiilor viitoare ale temei/subiectului analizat; astfel, este necesar ca analiștii să fie capabili să producă judecăți de valoare din perspectiva gândirii non-liniare (să fie pregătiți pentru „confruntarea cu neprevăzutul” și interpretarea discontinuității). Avându-se în vedere și necesara distincție dintre nivelurile de posibilitate și de probabilitate, este recomandat ca accentul să fie pus pe identificarea, la nivel teoretic, a întregii game de evoluții posibile.

Totodată, adaptarea activității de informații la provocările mediului de securitate actual presupune o reevaluare a rolului fiecărei etape din ciclul de intelligence și, în special, a relației dintre culegerea de informații și analiza acestora. În condițiile în care, în lipsa existenței unor informații credibile, analistul

este nevoit să lucreze cu supoziții care pot conduce la concluzii eronate, calitatea analizei depinde de realizarea distincției clare între „informații” și „supoziții”²¹.

Având în vedere faptul că între tehnicile utilizate de analistul de intelligence și cele specifice științelor sociale (istorie, sociologie, științe politice etc.) există multe asemănări, analiza multidisciplinară este unul dintre instrumentele de bază ale analistului. În același timp, diversificarea perspectivei presupune existența unui schimb constant de informații și cunoștințe cu experții din mediul academic, mediul de afaceri, centrele de cercetare și think-tank-uri. Există opinii potrivit cărora necesitatea acestui tip de schimb de informații va crește în importanță în următorii 10 ani²².

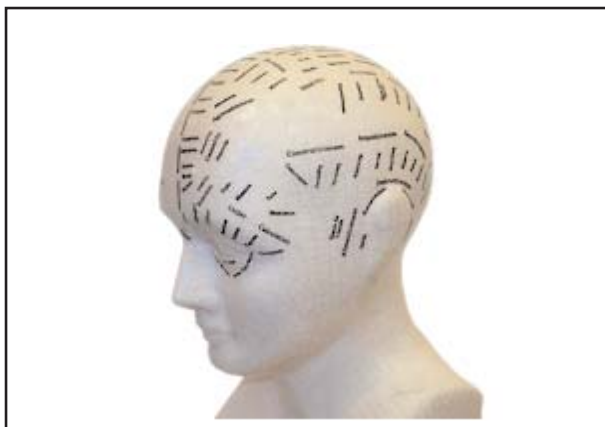
La nivelul produselor de intelligence, poate fi remarcat faptul că, în prezent, serviciile de intelligence sunt mai puțin predispuse să realizeze documente de mare întindere și fundamentate pe metodologii complexe, o mare parte a activității acestora concentrându-se pe producția de intelligence curent.

Centrarea cu preponderență pe activitatea de intelligence curent și atenția redusă acordată analizei strategice și a pregătirii specialiștilor în acest domeniu este considerată drept una dintre principalele cauze ale eșecurilor serviciilor de informații (aceasta este una dintre acuzațiile aduse, începând cu anul 2001, serviciilor americane de informații, CIA în special, care, după încheierea Războiului Rece, au ignorat importanța acestui tip de analiză).

Pe de altă parte, serviciile de informații ar trebui să exceleze, în eforturile de sprijinire a decidenților politico-militari, prin deținerea de capacități destinate atât identificării situațiilor noi sau neclare, la un nivel pe care analiza din surse deschise nu îl poate atinge, cât și evaluării importanței și a implicațiilor acestor noi evoluții pentru securitatea națională/internațională.

În ceea ce privește rolul analistului de intelligence, se impune a fi remarcat faptul că acesta nu încearcă și nici nu poate să prevadă, în mod cert, evoluția viitoare a unui eveniment, fenomen sau proces analizat. În acest context, sarcina analistului constă, mai mult, în evaluarea, prin aproximare, a posibilelor cursuri de evoluție ale subiectului analizat (de exemplu: cel mai defavorabil, cel mai probabil și cel mai puțin probabil)²³.

Majoritatea specialiștilor din domeniul intelligence-ului sunt de acord cu ideea că interpretarea este funcția principală a analistului. Din acest punct de vedere, calitatea analizei este determinată, în mod



hotărâtor, de bagajul conceptual al acestuia. Astfel, esențială este nu numai calitatea informațiilor colectate, cât mai ales valoarea adăugată acestor informații prin procesul de interpretare, ca urmare a utilizării modelelor conceptuale pe care analistul le folosește.

O caracteristică principală a analizei de intelligence constă în *confruntarea analistului cu incertitudinea*. Incertitudinea este un aspect des întâlnit în acest tip de analiză și poate fi determinată de lipsa unor informații credibile, de posibila inducere în eroare sau de contextul unic al subiectului analizat. Din această perspectivă, se consideră că, în procesul de analiză, gradul de incertitudine poate fi redus prin utilizarea unor metodologii și a unor tehnici de analiză logice, fapt care necesită întreținerea permanentă a flexibilității intelectuale a analistului prin pregătire universitară și cursuri profesionale de perfecționare, prin participarea la conferințe și prin păstrarea legăturilor cu mediul academic.

Astfel, analiștii ar trebui pregătiți și încurajați să-și dezvolte gândirea critică și inovatoare. În acest sens, o serie de studii din ultimii ani subliniază faptul că gândirea critică trebuie să devină una dintre principalele însușiri ale analistului de intelligence²⁴.

Obiectivul central al gândirii critice constă în îmbunătățirea calității raționamentului prin abordarea, în mod conștient, a proceselor de gândire. În general, gândirea critică este definită atât ca un act meta-cognitiv (gândirea gândirii), cât și cognitiv (gândirea), prin intermediul căruia o persoană reflectează, în mod simultan, la calitatea raționamentelor sale și la identificarea unei concluzii pe un anumit subiect²⁵. Din perspectiva analizei de intelligence, gândirea critică poate fi interpretată ca utilizarea intenționată a procedurilor analitice riguroase la nivelul problemelor considerate relevante pentru decidenți, în scopul realizării unor produse valide.

Se apreciază că orice abordare a fenomenului gândirii critice presupune luarea în considerare a trei dimensiuni²⁶: probleme (provocările la care procedurile trebuie să răspundă), tehnici de raționament (metodele de raționament pe care le implică gândirea critică), și produse (rezultatele aplicării tehnicilor și metodelor de raționament la problemele identificate).

Problemele de judecată (raționament) în analiza de intelligence se referă la provocările cognitive cu care se confruntă analistul în încercarea de identificare a unor concluzii valide.

În procesul de analiză se poate vorbi, în fapt, de o „rețea de analiză” cu patru „noduri” majore: date, informații, cunoaștere și înțelegere, metodele cognitive utilizate de către analist fiind cele mai importante pentru transformarea datelor și informațiilor în cunoaștere²⁷. Din acest punct de vedere, se consideră că patru probleme de judecată (raționament) derivă din locul pe care „nodul” cunoașterii îl joacă în procesul de analiză:

a) Insuficiența datelor disponibile la un moment dat (relația dintre date și cunoaștere) – într-un astfel de caz, analistul este nevoit să-și fundamenteze raționamentul pe date incomplete și, adesea, inexacte; deși analistul nu poate porni de la ideea că dispune de toate datele relevante sau că acestea sunt certe, el trebuie să formuleze cele mai corecte concluzii posibile, pornind de la datele disponibile.

b) Irelevanța informațiilor (relația dintre informații și cunoaștere) – cunoașterea la care ajunge analistul este determinată de informațiile la care are acces, iar acesta nu poate susține niciodată, cu certitudine, că informația de care dispune este relevantă pentru subiectul său de analiză; astfel, este nevoit să discearnă permanent între informațiile care sunt utile și cele nerelevante pentru tema analizată.

c) Utilitatea (relația dintre înțelegere și cunoaștere) – analistul realizează cunoașterea nu pentru sine, ci pentru a răspunde provocărilor cu care se confruntă beneficiarii produselor de intelligence (decidenții); în aceste condiții, analistul, care nu dispune de o perioadă nedefinită de timp pentru elaborarea produsului, trebuie să aibă în vedere obiectivele beneficiarului (analiza trebuie realizată astfel încât beneficiarul să poată lua decizii în timp util și în conformitate cu obiectivele stabilite).

d) Neliniaritatea evoluțiilor (relația dintre întreaga „rețea” și mediul extern) – multe din evenimentele pe care analistul încearcă să le anticipeze sunt greu predictibile, în condițiile în care acestea sunt rezultatul interacțiunii dintre decizi-

ile/acțiunile umane, pe de o parte, și hazard, pe de altă parte; din acest motiv, ar fi util ca analistul să ia în considerare faptul că subiectul analizat poate avea diferite evoluții în viitor (necesitatea de a prezenta posibile evoluții pentru fiecare din alternativele identificate).

Din perspectiva tehnicilor de raționament, există două aspecte care necesită a fi luate în discuție: logica informală deductivă și deprinderile mentale pozitive²⁸. În ceea ce privește paradigma logicii informale deductive, aceasta se fundamentează pe ideea potrivit căreia standardele aplicate în gândirea critică sunt caracteristice pentru argumentația rațională (identificarea inferențelor, identificarea structurii argumentelor, reconstrucția argumentelor, crearea contra-exemplelor, evaluarea validității argumentelor, evaluarea profunzimii argumentelor). La rândul ei, abordarea deprinderilor mentale pozitive are la bază faptul că standardele aplicate în gândirea critică se referă la trăsături raționale de caracter: auto-controlul, auto-evaluarea, imparțialitatea, claritatea, acuratețea.

În scopul creșterii rigurozității în analiza de intelligence se apreciază că ar fi util un model care ar include atât tehnici de gândire, cât și elemente legate de trăsăturile de caracter: testarea ipotezelor (răspunsul la întrebarea „*ce s-a întâmplat?*”); analiza cauzală (răspunsul la întrebarea „*de ce s-a întâmplat?*”); raționamentul contra-factual (răspunsul la întrebarea „*ce s-ar fi întâmplat dacă ...?*”); evaluarea strategiei (răspunsul la întrebarea „*ce se poate face?*”)²⁹

Astfel, „*harta mentală*” a analistului (determinată, în primul rând, de formația intelectuală a acestuia) joacă un rol cheie în elaborarea de evaluări cu valoare strategică pentru decidenți. Din acest punct de vedere, ar fi necesar ca analistul de intelligence să întrunească următoarele abilități:

- să fie capabil să sintetizeze o mare varietate de informații și să extragă elementele esențiale;
- să clasifice și să integreze informații disparate din toate tipurile de surse avute la dispoziție și să le compare cu informațiile deținute anterior;
- să formuleze concluziile cele mai relevante;
- să fie capabil să utilizeze diferite tehnici de analiză pentru a evita erorile în procesul de analiză.

În ceea ce privește produsele de intelligence, se apreciază că acestea reprezintă, de fapt, rezultatul utilizării elementelor gândirii critice în procesul de analiză. Produsele sunt percepute a fi efectul aplicării tehnicilor de raționament, fapt care s-ar reflecta în producerea celor mai bune explicații, identificarea

cauzelor relevante, realizarea celor mai plauzibile scenarii de evoluție și sprijinirea procesului decizional prin identificarea oportună a celor mai relevante concluzii atât pe termen scurt, cât și pe termen mediu și lung.

În concluzie, adaptarea activității de analiză la noul mediu de securitate, caracterizat atât prin multiplicarea „țintelor” (în special, prin creșterea numărului entităților non-statale, caracterizate de

comportamente non-liniare), cât și prin creșterea cantității de date și informații (ca urmare a revoluției informaționale) implică, la nivelul serviciilor de informații, identificarea unui nou profil-model pentru analistul de intelligence, a factorilor care influențează activitatea acestuia, precum și a măsurilor necesare pentru creșterea gradului de profesionalism al analistului.

*** Cătălin ANDRONIC este expert în Relații Internaționale / studii de securitate și redactor la revista INFOSFERA.**

¹ A. S. Hulnik, *Fixing the Spy Machine: Preparing American Intelligence for the Twenty-First Century*, Praeger, Westport, Connecticut, 1999, p. 13.

² Michael Warner, „Wanted: A Definition of Intelligence. Understanding Our Craft”, *Studies in Intelligence*, vol. 46, nr. 3, Central Intelligence Agency, Center for the Study of Intelligence, 2002; Thomas C. Bruneau, „Democracy and Effectiveness: Adapting Intelligence for the Fight Against Terrorism”, *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, vol. 21, nr. 3, 2008, p. 448-460; A. N. Shulsky, G.J. Schmitt, *Silent Warfare: Understanding the World of Intelligence*, Brassey's Inc., Washington D.C., 2002 (vezi și traducerea în limba română: *Războiul tăcut. Introducere în universul informațiilor secrete*, Editura Polirom, 2008)

³ James Bruce, „Intelligence for the XXI Century: A Key Security Challenge”, prezentare în cadrul seminarului *New Security Challenges*, Washington D.C., octombrie 2006.

⁴ Rob Johnston, *Analytic Culture in the US Intelligence Community. An Ethnographic Study*, Central Intelligence Agency, Center for the Study of Intelligence, 2005, p. 4.

⁵ *NATO Glossary of Terms and Definitions* (AAP-6/2008), NATO Standardization Agency, p. 2-I-6 (www.nato.int/docu/stanag/aap006/aap-6-2008.pdf).

⁶ Hans Born, „Controlul democratic al serviciilor de informații”, în vol. *Politica de securitate națională. Concepte, instituții, procese* (Luciana Alexandra Ghica, Marian Zulean coord.), Editura Polirom, 2007, p. 191 (nota traducătorului).

⁷ John G. Heinderich, „The State of Strategic Intelligence. The Intelligence Community's Neglect of Strategic Intelligence”, Central Intelligence Agency, Center for the Study of Intelligence, *Studies in Intelligence*, vol. 51, nr. 2, 2007.

⁸ Walter Laqueur, *The Uses and Limits of Intelligence*, Transactions Publisher, New Brunswick, New Jersey, cap. Craft or Science, p. 293-310; Marrin Stephen, „Intelligence Analysis: Structured Methods or Intuition”, *American Intelligence Journal*, vol. 25, nr. 1, 2007, p. 7-16; Rob Johnston, „Developing a Taxonomy of Intelli-

gence Analysis Variables. Foundation for Meta-Analysis”, CIA, Center for the Study of Intelligence, *Studies in Intelligence*, vol. 47, nr. 3, 2003; Josh Kerbel, „Lost for Words: The Intelligence Community's Struggle to Find its Voice”, *Parameters*, US Army War College Quarterly, vol. 38, nr. 2, 2008, p. 102-112.

⁹ Rob Johnston, *Analytic Culture in the US Intelligence Community. An Ethnographic Study*, Central Intelligence Agency, Center for the Study of Intelligence, 2005.

¹⁰ Josh Kerbel, *op.cit.*, p. 104; apud. Austin Bay, „Fixing Intelligence”, *The Washington Times*, 9 decembrie 2005.

¹¹ Jeffrey R. Cooper, *Curing Analytic Pathologies: Pathways to Improved Intelligence Analysis*, Cap. 2 – Assessing Critical Analytical Shortfalls, Center for the Study of Intelligence, Central Intelligence Agency, Washington DC, 2005, p. 23-28.

¹² Gustavo Diaz, *Methodological Approaches to the Concept of Intelligence Failure*, UNISCI Discussion Papers, ianuarie 2005; apud. Mark Lowenthal, „The Bundersome Concept of Failure”, în vol. *Intelligence: Policy and Process*, Boulder, Westview Press, p.51.

¹³ Stephane Lefebvre, „A Look at Intelligence Analysis”, *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, vol. 17, nr. 2, 2004, p. 231-264.

¹⁴ *Ibidem*; Michael Herman, *Intelligence Power in Peace and War*, The Royal Institute of International Affairs, Cambridge University Press, 1996, cap. Failure and Remedies, p.221-239; a se vedea și Robert Jervis, „Reports, Politics and Intelligence Failure: The Case of Iraq”, *The Journal of Strategic Studies*, vol. 29, nr.1, 2006, p. 9.

¹⁵ Richard K. Betts, „Analysis, War and Decision. Why Intelligence Failures Are Inevitable”, *World Politics*, vol. 31, nr. 1, 1978, p. 61-81; *Idem*, *Surprise Attack: Lessons for Defense Planning*, Brookings Institution, Washington D.C., 1982, p. 16.

¹⁶ Rob Johnston, *op.cit.*, p.4.

¹⁷ Stephane Lefebvre, *op.cit.*; a se vedea și A. N. Shulsky, G.J. Schmitt, *Silent Warfare: Understanding the World of Intelligence*, Brassey's Inc., Washington D.C., 2002, p. 64-67.

¹⁸ Richards J. Heuer Jr., *Psychology of Intelligence Analysis*, Center for the Study of Intelligence, Central Intelligence Agency, 1999, p. 111-114; potrivit lui

Richard Heuer, prejudecata este o eroare mentală individuală, de obicei predictibilă, generată de propriile mecanisme simplificate de procesare a informației; (...) eroarea cognitivă nu este rezultatul unei anumite predispoziții emoționale sau intelectuale față de un anumit tip de judecată, ci este rezultatul procedurilor mentale subconștiente legate de prelucrarea informațiilor.

¹⁹ Stephane Lefebvre, *op.cit.*

²⁰ James Bruce, *op.cit.*

²¹ *Ibidem.*

²² William J. Lahneman, *The Future of Intelligence Analysis*, CISSM, Final report, University of Maryland, 2006, p. 12-14.

²³ Stephane Lefebvre, *op.cit.*

²⁴ Noel Hendrickson, „Critical Thinking in Intelligence Analysis”, *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, vol. 21, nr. 4, 2008, p. 679-693.

²⁵ David T. Moore, *Critical Thinking and Intelligence*

Analysis, Occasional Paper, Center for Strategic Intelligence Research, National Defense Intelligence College, Washington DC, martie 2007, p.8; pentru o viziune asupra conceptului de „gândire critică” a se vedea Richard Paul și Linda Elder, *Critical Thinking. Concepts and Tools*, The Foundation for Critical Thinking, 2006; *Idem*, *The Thinker's Guide to Analytic Thinking. The Elements of Thinking and the Standards They Must Meet*, The Foundation for Critical Thinking, 2007.

²⁶ Noel Hendrickson, *op.cit.*, p. 680.

²⁷ *Ibidem*, p.681

²⁸ *Ibidem*, p.687

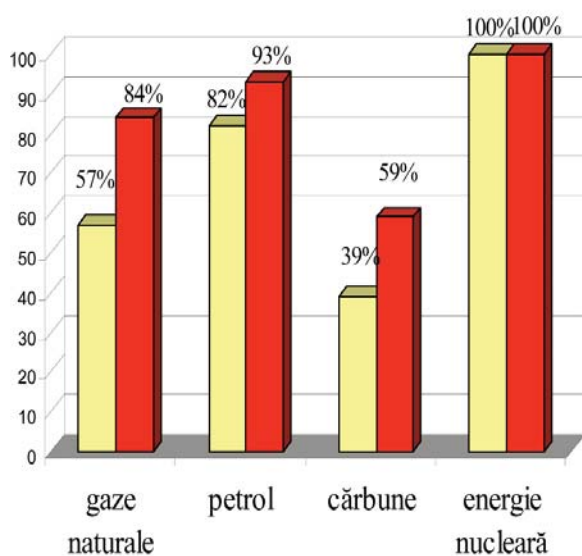
CRIZA ENERGETICĂ ȘI SOLUȚIILE EUROPEI: GAZUL NATURAL LICHEFIAT. O ALTERNATIVĂ VIABILĂ ȘI PENTRU ROMÂNIA?

Dr. Alina IONIȚĂ*

Anca POPA**

În contextul previziunilor privind creșterea cererii de gaze naturale¹ și a dependenței statelor europene² față de importurile din F. Rusă, pe fondul crizelor recurente între furnizorul rus și unele state de tranzit al conductelor către Europa Centrală și de Vest - Belarus (în decembrie 2006/ianuarie 2007), Ucraina (în ianuarie 2006 și ianuarie 2009) - guvernele occidentale au conștientizat faptul că se confruntă cu vulnerabilități majore, care impun găsirea unor soluții pe termen mediu și lung pentru a asigura securitatea energetică a Uniunii Europene.

Potrivit prognozelor privind situația energetică europeană, în intervalul 2005-2030, dependența UE față de importurile de gaze naturale se va accentua pe fondul scăderii producției interne și a sporirii consumului, ajungând la aproximativ 84% în preajma anului 2030³ (fig. 1).



Aproximativ 90% din rezervele mondiale dovedite de gaze naturale se află în afara Europei, iar cea mai mare parte a acestora nu poate fi accesată de statele europene prin conducte⁴. Din acest motiv, proiectele privind construirea infrastructurii necesare utilizării gazului natural lichefiat (GNL⁵) transportat pe cale maritimă de la furnizori din afara regiunii au devenit tot mai atractive. Piața mondială a gazelor

naturale lichefiate înregistrează un ritm accelerat de creștere (fig. 2), anticipându-se o extindere a sa cu peste 100% până în 2020, ceea ce va reprezenta aproximativ 40% din exportul mondial de gaze naturale.

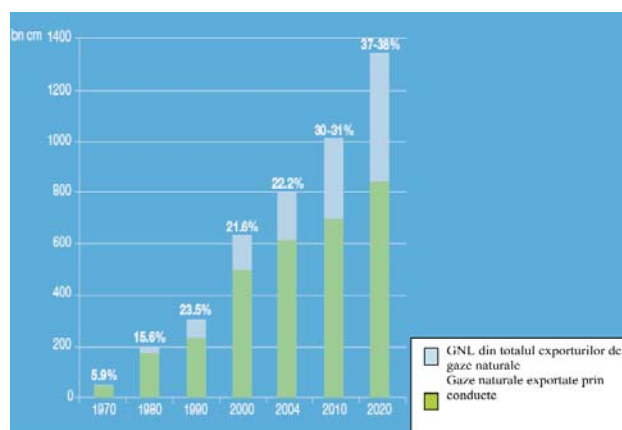


Fig. 2 - Extinderea pieței comerciale mondiale de GNL (în miliarde m³)

Sursa: Price Water House Coopers, Value and Growth in the liquefied natural gas market, 2007, p. 3

Aceste aspecte au determinat unele state europene care posedă avantajul geografic al ieșirii la mare (fig. 3) să ia în calcul posibilitatea dezvoltării facilităților de import, stocare, utilizare și distribuție a GNL către alți beneficiari⁶, ca o modalitate complementară de asigurare a necesarului energetic intern și ca o măsură pentru diminuarea dependenței față de resursele rusești⁷.

Chiar dacă importurile europene de GNL reprezentau, în 2007⁸, doar aproximativ 9,7% din totalul importurilor de gaze naturale la nivel european⁹, existența a 14 terminale active, 7 terminale în construcție și a 39 de terminale în stadiul de proiect indică uriașul potențial de dezvoltare al pieței GNL din Europa.

Faptul că majoritatea statelor Europei de Vest care au dezvoltat terminale de GNL nu au fost afectate semnificativ de recenta criză a gazelor, cu excepția Italiei, oferă speranța că această modalitate de transport a gazelor naturale ar putea fi o soluție viabilă pentru Europa de diversificare a furnizorilor. Corelativ, zona Balcanilor, una dintre regiunile cele mai afectate de criza energetică din ianuarie 2009, nu posedă la ora actuală niciun terminal activ de GNL. Cele două proiecte regionale în domeniu - terminalul

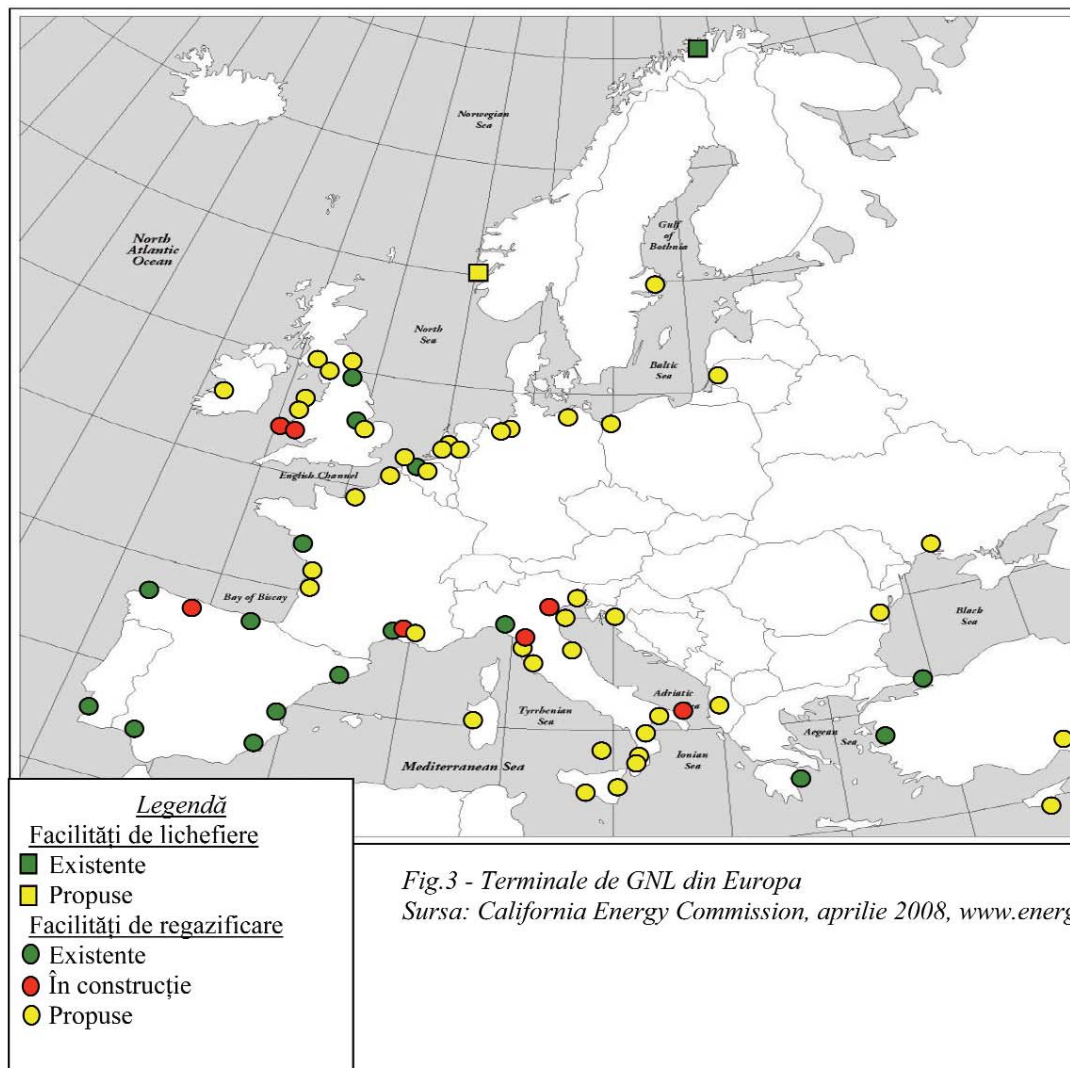


Fig.3 - Terminale de GNL din Europa

Sursa: California Energy Commission, aprilie 2008, www.energy.ca.gov

„Adria” din Croația, prevăzut să intre în funcțiune în anul 2014¹⁰, și cel situat în Albania, în regiunea Levan¹¹ - capătă, în acest context, o importanță majoră, putând asigura, în viitor, o parte din necesarul de gaze al regiunii (vezi fig. 3).

F. Rusă, furnizor recent de combustibil sub această formă, are un ritm accelerat de dezvoltare a infrastructurii în domeniu, Gazprom intenționând ca, până în 2030, să dețină circa 25% din piața mondială de GNL. Compania are în vedere exploatarea zăcămintelor din Insula Sahalin, unde, în februarie 2009, s-a inaugurat prima facilități de GNL din cadrul proiectului Sahalin II¹² care, la capacitate maximă, va asigura 5% din producția mondială de GNL și, începând cu anul 2012, a zăcămintelor din Marea Barents (câmpul gazifer Stockman) care va „concura”¹³ cu terminalul de lichefiere Snohvit, existent în Norvegia¹⁴.

În acest context, care sunt perspectivele României? Sectorul energetic românesc se confruntă, la fel ca și cel din alte state membre ale Uniunii, cu

aceleași vulnerabilități majore: diminuarea resurselor interne de gaze, creșterea cererii interne, utilizarea preponderentă a gazului în raport cu alte resurse primare de energie (fig. 4) și dependența de un unic furnizor de gaz pentru import: F. Rusă¹⁵.

Camera de Industrie și Comerț a României arată, într-un raport emis în 2006, că, dacă la vremea respectivă, dependența României față de importurile de gaze naturale se situa în jurul valorii de 25-30%, în jurul anului 2025, necesarul din import va crește până la aproximativ 70%¹⁶. În România nu s-a dezvoltat o piață de GNL, fiind încă în lucru un studiu de fezabilitate privind raportul cost / beneficiu pentru construirea unui terminal de regazificare la Constanța.

În privința potențialilor furnizori, în 2006, Egiptul s-a arătat interesat de colaborarea cu România în domeniul energetic: statul egiptean ar deveni furnizor de GNL pentru România, urmând ca aceasta să acorde asistență în proiectele de interconectare a sistemului energetic egiptean cu cele ale țărilor din regiune.

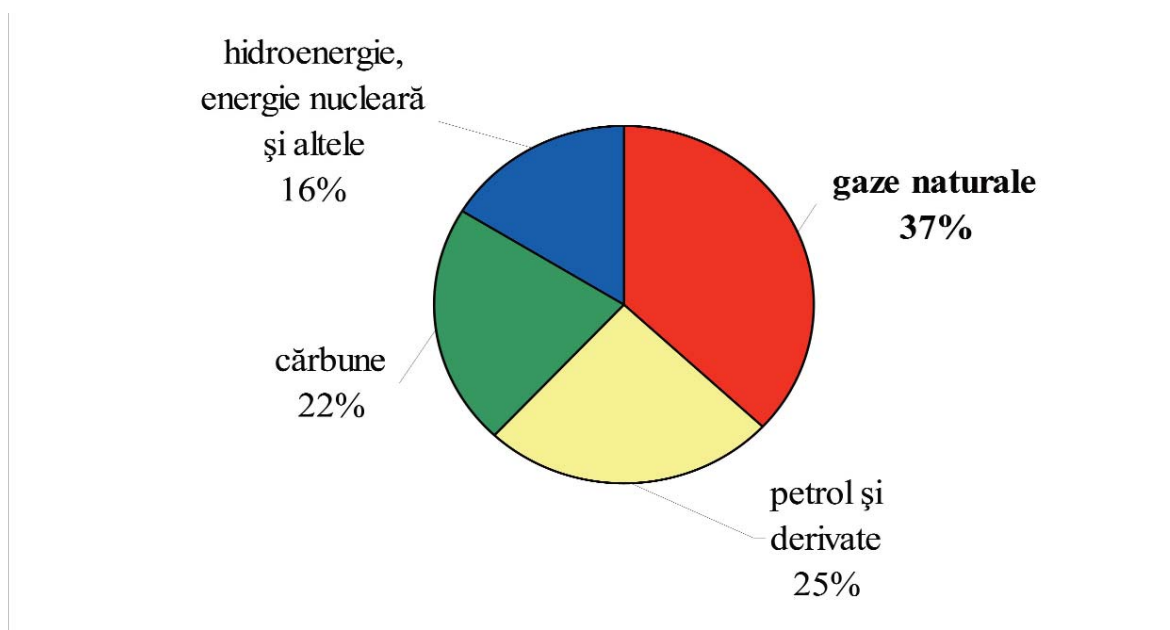


Fig. 4 – Structura consumului de energie primară în România, în anul 2005

Sursa: Strategia energetică a României pentru perioada 2007 – 2020, monitorul oficial al României, partea I, nr. 781/19.XI.2007, p. 8

De asemenea, a fost deja demarat un dialog politic la cel mai înalt nivel între România și Qatar¹⁷ pentru construirea, în portul Constanța, a unui terminal pentru gazul lichefiat exportat de statul din Golf. Unul dintre principalii investitori în realizarea acestui proiect ar putea fi compania Gaz de France (lider european în domeniul GNL).

Pentru România, utilizarea unui terminal de GNL ar oferi următoarele avantaje: s-ar micșora dependența față de statele de tranzit în cazul importurilor de gaze prin conductă;

- s-ar diversifica lista furnizorilor permițând accesul la furnizori îndepărtați (Africa și Orientul Mijlociu);

- durata de construcție a infrastructurii destinată GNL este mai mică (aproximativ 3 ani) decât cea a gazoductelor (5 – 10 ani);

- realizarea infrastructurii nu ar mai depinde de voința politică comună a mai multor state;

- în raport cu alte state europene fără ieșire la mare, România are avantajul dezvoltării infrastructurii portuare necesare în domeniu, putând deveni o verigă de legătură între furnizori și alți beneficiari europeni.

Cu toate acestea, utilizarea GNL în România presupune, în egală măsură, și câteva dezavantaje majore, care pun sub semnul întrebării viabilitatea acestei soluții ca modalitate complementară de asigurare a securității energetice a țării:

- utilizarea GNL necesită o infrastructură

complexă pentru beneficiar: terminale de import/de descărcare, depozite de stocare, uzine de regazificare, rețele de gazoducte;

- transportul presupune cheltuieli mari;

- necesită contracte pe termen lung, ferme, cu furnizorii, a căror încheiere trebuie să meargă în paralel cu realizarea infrastructurii (aspecte intercondiționate);

- rețeaua internă de gazoducte a României este relativ veche și depășită moral, necesitând investiții mari pentru modernizare. Acest lucru face dificilă conectarea cu infrastructurile statelor vecine, ca potențiale beneficiare de GNL, aduse în portul Constanța;

- pentru România, tranzitul s-ar face exclusiv prin strâmtorile Bosfor și Dardanele, prin care traficul este restricționat de autoritățile turce în privința tonajului (în baza convenției de la Montreaux, din 1936).

Se estimează o creștere a cererii europene de GNL adresată marilor furnizori din Africa și Orientul Mijlociu, ceea ce va duce la apariția unei competiții în privința furnizorilor între statele UE, pe de o parte și statele din regiunea Asia-Pacific (cele mai mari consumatoare de GNL), pe de altă parte. Vor fi avantajate statele care au o strategie energetică orientată și spre acest tip de combustibil (Spania, Franța, Italia, Marea Britanie, Germania, Grecia), care au deja infrastructura aferentă și au capacitatea financiară de susținere a dezvoltării infrastructurii.

Date fiind aceste circumstanțe, o soluție avantajoasă pentru securitatea energetică a României ar putea consta în dezvoltarea simultană a unor proiecte complementare, care ar facilita diversificarea surselor de energie, astfel:

- finalizarea studiului e fezabilitate a proiectului privind terminalul de GNL de la Constanța și, în cazul unor rezultate pozitive, realizarea infrastructurii necesare;

- construirea pe teritoriul național a unor depozite de stocare a gazelor naturale;

- dezvoltarea potențialului în domeniul energiei nucleare (accelerarea lucrărilor de construcție la reactoarele 3 și 4 de la Cernavodă și a demersurilor necesare pentru începerea lucrărilor la o nouă centrală)¹⁸;

- dezvoltarea capacităților de valorificare la scară tot mai largă a surselor regenerabile¹⁹;

- dezvoltarea capacităților de producție de biomasă și a infrastructurii energetice care funcționează pe baza acestui combustibil, estimându-se că România ar putea fi o piață optimă în domeniu, cu potențial major în ceea ce privește materia primă;

- pe termen lung este avantajoasă valorificarea potențialului hidroenergetic ridicat de pe Dunăre, Siret, Mureș și Olt, în ciuda cheltuielilor mari care ar trebui făcute pe termen scurt pentru re tehnologizarea centralelor existente și pentru construirea altora noi.

În concluzie, în domeniul hidrocarburilor, diminuarea dependenței României față de importul resurse este dificilă. În condițiile lipsei de consens politic la nivelul statelor UE față de realizarea gazoductului Nabucco și a oleoductului Constanța-Trieste, dar mai cu seamă a lipsei surselor de alimentare, aceste proiecte ar putea deveni caduce. În proiectul Nabucco nu se poate miza pe resursele din Kazahstan și Turkmenistan, care nu dispun de propria infrastructură pentru export și cu care F. Rusă are contracte pe termen lung (până în 2029) pentru achiziționarea producției oferite la export. De asemenea, nu se poate conta pe resursele din Iran (față de care multe state manifestă rezerve din cauza tensiunilor legate de dosarul nuclear)²⁰.

Pe de altă parte, posibilitatea ca România să fie inclusă în proiectul South Stream este redusă. Potrivit unei declarații a lui Gerhard Schröder (președinte al comitetului acționarilor companiei North Stream, deținută în proporție de 51% de Gazprom), din noiembrie 2008, „în Gazprom nu există o discuție internă despre includerea României în South Stream”.

În absența unui studiu de fezabilitate în domeniul gazelor naturale lichefiate în România, este dificilă

formularea unei aprecieri obiective în privința raportului cost/beneficiu și a rentabilității unui astfel de proiect. Dificultățile pe care le presupun construirea infrastructurii și transportul (costuri ridicate, trafic restricționat prin strâmtorile Bosfor și Dardanele, prin care ar urma să se facă importul de GNL) pot atârna greu în argumentarea unui punct de vedere defavorabil dezvoltării unui asemenea proiect la Constanța.

Chiar dacă în prezent, rata utilizării energiilor regenerabile în România²¹ este extrem de redusă, iar tehnologia necesară utilizării lor necesită costuri ridicate²², potențialul în domeniu de care dispune teritoriul românesc arată că, după construirea infrastructurii necesare, resursele regenerabile ar putea constitui cea mai atrăgătoare sursă de energie (ieftină și nepoluantă) și o soluție pentru asigurarea securității energetice, alături de energia atomică.

***Dr. Alina IONIȚĂ este analist politico-militar în cadrul Direcției Generale de Informații a Apărării.**

**** Anca POPA este analist politico-militar în cadrul Direcției Generale de Informații a Apărării.**

¹ IEA, *Natural Gas Market Review* 2008, 18.09.2008.

² Pierre Noël, *Beyond Dependence: How to Deal with Russian Gas*, European Council on Foreign Relations, noiembrie 2008, http://ecfr.3cdn.net/c2ab0bed62962b5479_ggm6banc4.pdf.

³ EU Energy Policy Data, Brussels, 10.01.2007 SEC (2007).

⁴ Marii furnizori de GNL sunt în principal: Indonezia (23 mil. de tone/an), Algeria (19.6 mil. de tone/an), Malaezia (15,6 mil. de tone/an), Qatar (14,9 mil. de tone/an), Egipt (8,6 mil. de tone/an), Nigeria (8,2 milioane de tone/an), Australia (7,7 mil. de tone/an), Oman (7,3 mil. de tone/an), Emiratele Arabe Unite (5,7 mil. de tone/an), Norvegia (4,1 mil. de tone/an), Libia (0,4 mil. de tone/an) - Energy Information Administration, *The Global LNG Gas Market: Status and Outlook*, 2003, pp. 10-15.

⁵ GNL – gaze naturale care, în urma unor procese specifice, sunt aduse în stare lichidă.

⁶ Cf. King & Spalding, *LNG in Europe. An Overview of European Import Terminals*, 2006.

⁷ Excepție face Spania care și-a dezvoltat mai multe terminale de GNL în lipsa unui sistem de conducte de gaze.

⁸ *British Petroleum Statistical Review of World Energy*, iunie 2008, p. 30, www.bp.com.

⁹ Cedigaz, *2007 Natural Gas Year in Review*, press release, 7 mai 2008, p. 2.

¹⁰ Terminalul va fi construit de un consorțiu format din E.ON Ruhrgas (Germania), OMV (Austria), Total (Franța), RWE (Germania) și Geoplin (Slovenia), putând atinge o capacitate de 10 miliarde m³/an (<http://adria-lng.hr>).

¹¹ Albania a semnat, în decembrie 2008, un acord cu Italia în vederea construirii unui terminal GNL cu o capacitate inițială de 8 miliarde m³/an (agenția Reuters, 02.12.2008).

¹² Principalii beneficiari sunt Japonia, Coreea de Sud și SUA.

¹³ Proiectul Stockman este dezvoltat de Gazprom în parteneriat cu compania norvegiană StatoilHydro ASA prezentă și în proiectul Snohvit, din Norvegia.

¹⁴ Capacitatea de export a terminalului este estimată la 5.75 miliarde m³/an, principalii beneficiari fiind SUA, Spania și Franța (Snohvit LNG Export Terminal, Melkoya Island, Norway, www.hydrocarbons-technology.com/projects/snohvit).

¹⁵ *Strategia energetică a României pentru perioada 2007 – 2020*, monitorul oficial al României, partea I, nr. 781/19.XI.2007, p. 15.

¹⁶ Raportul Camerei de Industrie și Comerț a României, 2006.

¹⁷ Problema a fost discutată în martie 2008, de către președintele României, Traian Băsescu, și emirul Qatarului, șeful Hamad bin Khalifa al Thani.

¹⁸ Potrivit evaluărilor, cele două reactoare de la Cernavodă (cu o putere de câte 700 de MW fiecare) asigură aprox. 20% din necesarul de energie electrică al României, iar până în 2015 ar urma să intre în funcțiune alte două reactoare cu o capacitate instalată similară.

¹⁹ Opțiune cuprinsă în *Strategia energetică a României pentru perioada 2007-2020* și susținută de președintele Traian Băsescu (mai 2008).

²⁰ Potrivit unei declarații făcute de fostul cancelar german Gerhard Schröder (12 noiembrie 2008), proiectul Nabucco nu este viabil din punct de vedere economic, neavând resursele necesare; proiectul ar fi fezabil doar cu gazul din Iran. Aceeași idee a fost reiterată de către reprezentantul permanent al F. Ruse la UE, Vladimir Tchijov (Bruxelles, 2 februarie 2009).

²¹ *Strategia de valorificare a surselor regenerabile de energie*, H.G. nr. 1535/ 2003.

²² Potrivit evaluărilor din 2007 ale Ministerului Mediului și Dezvoltării Durabile, potențialul României în domeniul energiei din surse regenerabile este următorul: biomasă (65%), energie eoliană (17%), energie solară (12%), microhidrocentrale (4%) și energie geotermală (2%). De asemenea, necesarul de investiții pentru producerea de energie regenerabilă în perioada 2003 – 2015 era estimat la 2,7 mld. EUR (02.08.2007).

GEOPOLITICA SCHIMBARILOR CLIMATICE.

IMPLICAȚII ASUPRA

STABILITĂȚII ȘI SECURITĂȚII INTERNAȚIONALE

*Drd. ing. Ionel STOICA**

În ultimii ani, problematica schimbărilor climatice a ocupat un spațiu foarte amplu în agenda politică internațională. Reducerea suprafețelor arabile, deficitul de apă, reducerea stocului de alimente și pește, creșterea nivelului mărilor, inundațiile tot mai frecvente și secetele prelungite sunt deja evidente în multe regiuni ale lumii. Dintre toate documentele emise de ONU în anul 2007 referitoare la acordarea de ajutor umanitar celor aflați în nevoie, numai unul singur nu a avut drept cauză schimbările climatice. Proiecțiile actuale indică faptul că schimbările climatice vor modifica modelele de evoluție a ploilor și vor reduce cantitatea de apă proaspătă în multe regiuni ale lumii. Reducerea productivității în agricultură va avea ca efect creșterea prețurilor la alimente pe plan mondial, cu efecte dramatice asupra securității alimentare în țările cel mai puțin dezvoltate. Deficitul de apă, în particular, poate determina tensiuni și pierderi economice substanțiale chiar și în țările dezvoltate, dar consecințele vor fi și mai severe în regiunile caracterizate printr-o creștere demografică mare.

Efectul general este acela că schimbările climatice vor alimenta tensiunile și conflictele existente cu privire la resurse, mai ales acolo unde accesul la aceste resurse este politizat. Schimbările climatice vor amplifica fenomene vechi și vor induce evenimente noi, putând determina mutații inclusiv în sistemul relațiilor internaționale.

În cadrul articolului, ne propunem să evidențiem câteva implicații majore ale schimbărilor climatice asupra stabilității și securității internaționale și să aducem în discuție rolul comunității de securitate¹ în gestionarea eficientă a acestei provocări. Precizăm că prin sintagma *gestionare* înțelegem nu doar ceea ce trebuie să facă această comunitate, ci și cum trebuie să acționeze aceasta.

În sens larg, geografia este disciplina care studiază interfața dintre sistemele naturale și cele sociale, precum economia, agricultura și planificarea urbană - pentru a evidenția doar câteva dintre subiectele sensibile la schimbările climatice. Treptat însă, principala sursă de studiu a interacțiunilor și relațiilor dintre sistemele naturale și cele sociale și politice a devenit geopolitica, disciplină care s-a

constituit din geografia politică.

În mod tradițional, geopolitica a fost utilizată de teoria realistă a politicii și relațiilor internaționale. Ulterior, conceptele geopolitice au început să fie utilizate chiar mai frecvent decât teoria realistă a relațiilor internaționale, formulată într-un mod destul de abstract și, din acest motiv, dificil de operat cu ea.

Scopul demersului de față nu constă în analiza diferitelor teorii ale relațiilor internaționale, ci în evidențierea conexiunilor dintre teoria geopolitică și schimbările climatice; aceasta pentru a putea trage concluzii pertinente cu privire la ipotezele care pot fi formulate în baza teoriei geopolitice, în eventualitatea că se produce un anumit scenariu referitor la schimbările climatice.

Geopolitica este, în esență, o discuție despre interese strategice, relații de putere, intenții și identitate pe termen lung. Pornind de la această aserțiune, includerea schimbărilor climatice în sfera geopoliticii poate părea un aspect forțat. Și totuși, lucrurile nu sunt deloc așa. Legătura directă dintre factorii climatici și teoria geopolitică a fost subliniată cu aproape un secol în urmă de geograful britanic Halford Mackinder, unul dintre cei mai reprezentativi teoreticieni ai geopoliticii². Potrivit acestuia, marile conflicte din istorie au reprezentat rezultatul direct sau indirect al dezvoltării inegale a națiunilor, văzută ca o consecință a distribuției inegale a fertilității solului și a oportunităților strategice. Dacă ținem cont de faptul că fertilitatea solului este dependentă de factorii climatici înțelegem legătura dintre geopolitică și climă.

În cele ce urmează vom vedea că geopolitica schimbărilor climatice se extinde dincolo de sfera (tradițională) a aspectelor de mediu și generează conexiuni noi între probleme vechi. Dat fiind spectrul larg al domeniilor în care impactul schimbărilor climatice se va manifesta, este de așteptat ca acestea să devină o componentă importantă a politicii externe în cazul tot mai multor state; din această perspectivă, este probabil ca ele să influențeze o serie de aspecte specifice politicii internaționale, precum modul de interpretare a unor norme de drept internațional, drepturile umane fundamentale, suveranitatea statelor-națiune sau

responsabilitatea de a proteja natura. Desigur, aceasta nu reprezintă o listă exhaustivă a domeniilor în care impactul schimbărilor climatice trebuie evaluat, dar oferă totuși o imagine asupra dimensiunii și complexității subiectului analizat.

Se impune precizarea că, în cazul particular al schimbărilor climatice, proiecțiile se referă mai degrabă la scenarii regionale și globale posibile și, mai puțin, la țări anume (deși în literatura de specialitate referirile nu lipsesc nici în acest sens).

Recent, schimbările climatice au dobândit un loc central în dezbateră politică și în mass-media internațională. Aceasta deoarece în ultimii ani efectele acestor schimbări s-au propagat cu o frecvență și intensitate de-a dreptul alarmante: temperaturile au crescut în toate regiunile globului, la fel și nivelul actual al emisiilor de gaze cu efect de seră, calota glaciară se topește cu rapiditate, iar fenomenele climatice extreme sunt tot mai frecvente și mai intense și se produc în regiuni care anterior nu cunoscuseră astfel de fenomene.

Consecințele unor astfel de evoluții climatice nu au întârziat să apară; Organizația Mondială a Sănătății a avertizat că milioane de persoane mor anual din cauza încălzirii globale, mai ales în țările tropicale în curs de dezvoltare, prin creșterea incidenței bolilor și a impactului căldurii.

Analistul Nick Stern estima³ că pierderile economice cauzate de schimbările climatice s-ar putea concretiza într-o reducere permanentă a PIB-ului global cu 5-20%, până în anul 2100, un nivel similar cu efectele cumulate ale celor două Războaie Mondiale și cu Marea Depresiune Economică din 1929-1933. Trebuie spus că această estimare nu ia în calcul costurile schimbărilor climatice generate de impactul asupra stabilității sociale.

Dar poate că reluarea, obsesivă am putea spune, a acestei problematice, nu ar fi avut un impact atât de mare asupra mediului științific și politic dacă nu ar fi fost însoțită și de speculații și preocupări legate de posibilitatea ca aceste evoluții climatice să conducă la conflicte violente sau la transformări majore ale structurilor politice. Opiniile analiștilor fenomenului cu privire la aceste transformări acoperă o arie largă de posibilități de evoluție; unele au în vedere manifestări similare unor evoluții din trecut, precum conflictele generate de competiția pentru resurse; altele, dimpotrivă, prezintă scenarii dramatice, apocaliptice chiar.

Așadar, dezbateră generală referitoare la impactul schimbărilor climatice asupra securității pornește de la recunoașterea faptului că acestea



reprezintă provocări majore la adresa securității colective. Prin urmare, subiectul se adresează nu doar politicienilor, ci și publicului larg, cercetătorilor și chiar actorilor cu atribuții în materie de securitate. Abordarea efectelor induse de schimbările climatice ca subiect de securitate națională, regională sau internațională se fundamentează pe înțelesul mai larg pe care conceptul de securitate l-a dobândit după 1989 (prin lucrările lui Barry Buzan și Ole Waever⁴), și anume din perspectiva impactului acestora asupra stabilității și prosperității națiunilor. În acest sens, vorbim astăzi despre securitatea alimentară, energetică⁵, securitatea apei sau cea climatică, iar lista subiectelor de securitate poate continua.

Ca și în cazul altor subiecte care s-au impus relativ recent pe agenda politică și de securitate a unui număr tot mai mare de state, dezbateră cu privire la impactul schimbărilor climatice asupra securității, fie aceasta națională sau internațională, nu este lipsită de confuzii. O sursă de confuzie în această dezbateră este generată de faptul că ea cuprinde două aspecte distincte, fiecare cu propriul său conținut, audiență, beneficiari și perspectivă. Un prim aspect implică o discuție generală cu privire la amenințările fundamentale pe care schimbările climatice le induc asupra prosperității și securității. Celălalt aspect se referă la provocările specifice pe care acestea le induc asupra responsabilităților comunității de securitate definită în sens larg și insistă asupra răspunsului pe care această comunitate poate și trebuie să îl formuleze, ca sprijin în luarea deciziei de către factorii politici responsabili⁶. Ambele sunt reflecții valide ale provocărilor schimbărilor climatice, dar sunt în mod esențial distincte.

În continuare, vom aborda separat aceste două aspecte pe care le implică schimbările climatice. Desigur că ar fi interesantă o analiză separată a efectelor pe care schimbările climatice le generează în planul stabilității și securității. Totuși, o astfel de

abordare nu pare posibilă, cel puțin pentru moment, deoarece schimbările climatice cuprind în sine o serie de alte variabile care trebuie luate în considerare - precum degradarea mediului, urbanizarea și modificările demografice, pentru a cita numai câteva.

Fiecare dintre aceste variabile induce efecte asupra stabilității și, prin extensie, asupra securității. Spre exemplu, procesul de urbanizare⁷ induce tensiuni în societăți prin diferite mecanisme de acțiune.

Astfel, tendința de construire a unor așezări umane lipsite de o planificare riguroasă în zone slab dezvoltate reduce șansele ca guvernele din aceste țări să poată controla situația din punct de vedere economic, sanitar și al mediului.

Urbanizarea reprezintă o provocare pentru resursele naturale ale economiei naționale, putând conduce la subminarea capacității de intervenție a guvernelor. În același timp, acest proces conduce la creșterea tensiunilor legate de aspectele de mediu, cu consecințe negative asupra securității alimentare⁸. Nu în ultimul rând, urbanizarea va avea implicații asupra tehnicii și operațiunilor militare. Proiectarea tehnicii militare și planificarea acestor operațiuni vor trebui regândite din perspectiva faptului că ele se vor desfășura preponderent în mediul urban. De asemenea, modificările demografice⁹ sunt importante cel puțin sub două aspecte: stabilitatea internă și relațiile de putere dintre state.

Chiar și în cazul unui scenariu de evoluție moderat, schimbările climatice pot genera instabilitate și conflict¹⁰. Organizații precum *International Alert* preconizează deja creșterea tensiunilor în mai mult de 46 de țări de pe glob (care găzduiesc 2,6 miliarde de persoane) datorită schimbărilor climatice¹¹. Pornind de la această ipoteză, este de așteptat ca ele să inducă modificări în privința proiecțiilor privind planificarea strategică sau stabilitatea, cu impact asupra unor aspecte conexe securității, precum securitatea energetică, migrația, stabilitatea regională și riscul investițiilor. Din aceste motive, analiza impactului schimbărilor climatice va trebui să devină parte componentă a analizei de securitate pentru fiecare țară.

Dr. Tobias Feakin, director al *Homeland Security and Resilience Department at the Royal United Services Institute for Defence and Security Studies*, sublinia că schimbările climatice tind să devină un multiplicator de amenințare deoarece, de regulă, ele nu reprezintă singura cauză a unui conflict, dar exacerbează tensiunile existente. Opinia sa este

împărtășită și de o serie de generali și amirali americani. Potrivit lui Feakin, schimbările climatice au indus deja provocări de securitate precum:

- *deficitul de resurse cauzat de secetă sau de mutațiile climatice*; acestea pot conduce la proteste sau chiar conflicte violente între diferite grupări din interiorul statelor (așa cum se întâmplă în Darfur sau în Somalia). O importanță aparte capătă, în acest context, deficitul de apă - aspect complicat de faptul că un mare număr de râuri traversează teritoriul mai multor state, iar poluarea sau abuzul din partea unor state induce efecte negative asupra altor state. Statistica ultimilor 25 de ani arată că majoritatea conflictelor de mediu a fost generată de dispute în jurul resurselor de apă și/sau de pământ¹²;

- *reducerea suprafețelor de teren arabil*;
- *tensiuni vizând coeziunea socială*, cauzate de fenomenul migrației în masă atât în țările de origine, cât și în cele de destinație ale migrației;
- *amenințări legate de accesul la resurse*¹³.

În acest context, principalele amenințări care se conturează la adresa stabilității și securității internaționale sunt:

- *creșterea numărului de state vulnerabile și fragile*. Impactul schimbărilor climatice va diminua capacitatea acestor state de a rezolva problemele interne cu care se vor confrunta. Aceasta va genera frustrare în rândul populației, care poate conduce la tensiuni între diferitele grupări din interiorul statului și la radicalizare politică, cu implicații asupra stabilității interne și chiar regionale;

- *pierderea legitimității statelor industrializate*. Asumarea responsabilității pentru efectele schimbărilor climatice poate genera resentimente între statele puternic industrializate, inclusiv cele care înregistrează un ritm accelerat de industrializare (precum China, India, Brazilia), ca principali generatori ai acestor efecte, și statele sărace, ca cele mai afectate de aceste schimbări. Totodată, împărțirea poverii, respectiv politicile de răspuns la aceste schimbări, vor genera și tensiuni interne cu privire la contribuția financiară pe care fiecare stat trebuie să o aducă;

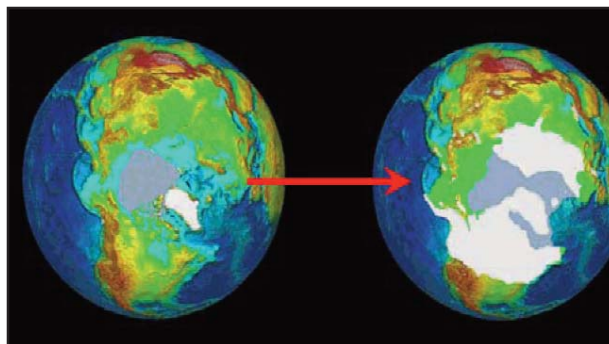
- *amplificarea fenomenului migrației*. Volumul migrației internaționale va crește și mai mult ca urmare a efectelor schimbărilor climatice. Estimările actuale referitoare la dislocările de persoane ca urmare a schimbărilor climatice prevăd între 200 de milioane (Stern Review¹⁴) și 250 de milioane de persoane (Christian Aid¹⁵), până în anul 2050. Schimbările climatice extreme și rapide vor conduce la intensificarea migrației, ceea ce conține în sine potențialul unor tensiuni între populația locală și

refugiați. Europa, în mod special, trebuie să se aștepte la o presiune în creștere din partea migrației. Chiar dacă în cazul unor niveluri reduse ale schimbărilor climatice un astfel de scenariu este mai puțin probabil, în acest caz persoanele afectate rămânând, probabil, în interiorul granițelor naționale, posibilitatea amplificării migrației internaționale nu poate fi ignorată, știut fiind faptul că, adesea, migrația internă o precede pe cea externă;

- *riscuri la adresa economiei globale.* Cele mai însemnate pagube se vor înregistra în zonele de coastă, unde, în prezent, locuiește aproape o cincime din populația globului, iar cifra va crește în anii care urmează. Creșterea nivelului mărilor și creșterea frecvenței și intensității dezastrelor naturale reprezintă o amenințare serioasă pentru aceste regiuni și pentru perspectivele lor economice. Coastele de est ale Chinei și Indiei vor fi în mod special afectate, dar la fel de expuse sunt și regiunea Caraibelor și America Centrală. Creșterea frecvenței și intensității crizelor umanitare va genera presiuni tot mai mari asupra resurselor tuturor statelor și asupra capacității lor de intervenție în astfel de situații. O consecință a acestui fapt va fi diminuarea resurselor alocate dezvoltării umane;

- *mutații în sistemul relațiilor internaționale.* Sistemul politicii internaționale poate fi modificat nu doar ca urmare a unor fapte sau evenimente care se produc între state, ci și datorită unor schimbări care survin în interiorul statelor. În contextul internațional actual, o chestiune importantă este cea legată de probabilitatea ca, la un moment dat, schimbările climatice să slăbească capacitatea de acțiune a statelor, până la nivelul la care acestea nu mai pot urma aceeași linie în politică internațională - fie din cauza lipsei de voință, fie ca urmare a incapacității lor. Acest ultim aspect se referă nu doar la capacitatea statelor de a acționa împotriva unui actor cu identitate fizică și juridică, ci și asupra sistemelor naturale;

- *dispute în jurul resurselor de petrol și gaze naturale.* Una dintre cele mai probabile cauze generatoare de conflicte în viitorul apropiat va fi intensificarea competiției pentru accesul și controlul resurselor energetice. Aceasta este și va continua să reprezinte o cauză a instabilității regionale și internaționale. Dat fiind faptul că majoritatea resurselor de hidrocarburi se află în regiuni vulnerabile la impactul schimbărilor climatice și în contextul unei creșteri demografice semnificative în țările producătoare de petrol și gaze naturale, cel mai probabil, instabilitatea va crește. Aceasta poate



antrena un cerc vicios al insecurității energetice și competiției pentru asigurarea acestor resurse. Prin prisma acestei competiții, o dimensiune aparte, care poate genera conflicte, o va căpăta regiunea Arctică ale cărei resurse energetice vor putea fi exploatate ca urmare a schimbărilor climatice. Din acest motiv, în anii următori, ar putea apărea preocupări legate de reanalizarea dreptului internațional, în special a Legii Mărilor. Pe de altă parte, creșterea cantității de energie nucleară poate genera noi preocupări legate de regimul de non-proliferație, deja aflat sub presiune.

Analiza cu acuratețe a impactului schimbărilor climatice asupra stabilității și securității se află încă într-o fază incipientă și este nevoie să fie dezvoltată, dacă se dorește integrarea sa sistematică în analizele de securitate. Problema efectelor schimbărilor climatice se situează în zona analizei care nu a reușit până acum să absoarbă o cantitate atât de mare de date și informații (e adevărat, redundante și incomplete) referitoare la acest aspect și să decidă care dintre acestea sunt relevante pentru factorul politic. Fără a încerca să adoptăm o poziție de *parti pris*, credem că acest lucru era de altfel imposibil, dacă avem în vedere faptul că la nivelul oamenilor de știință, al cercetătorilor nu există un punct de vedere unitar cu privire la acuratețea datelor vehiculate în prezent.

Au fost elaborate modele generale care încorporează în analiza de securitate diferiți factori cu impact asupra securității, dar pentru o evaluare mai exactă a impactului fiecăruia dintre acești factori sunt necesare și sub-modele care să permită observarea efectelor specifice. Astfel de sub-modele au fost deja proiectate, cele mai dezvoltate fiind poate cele cuprinse în raportul „Climate Change as a Security Risk”, elaborat de *German Advisory Council on Global Change*¹⁶.

Cadrul actual de analiză abordează schimbările climatice, securitatea energetică și managementul resurselor ca având impact separat asupra dezvoltării economice. În prezent nu există un model care să

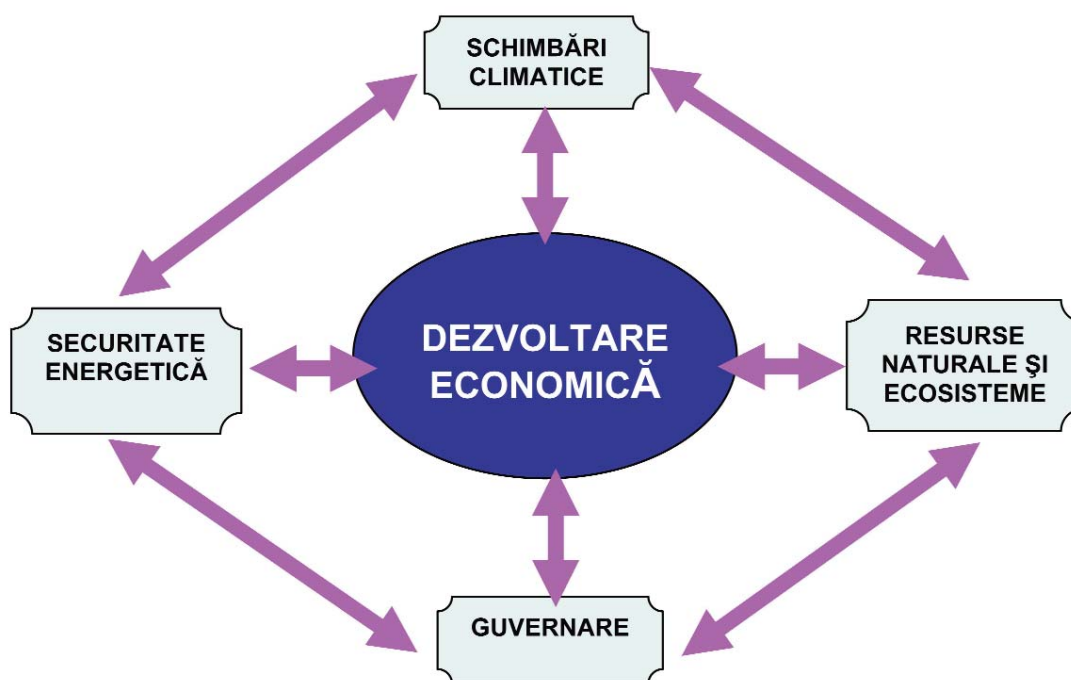


Fig. 1. Interdependența dintre schimbările climatice, securitate energetică, guvernare, utilizarea resurselor și dezvoltarea economică

integreze toți acești factori pentru a analiza impactul exact rezultat ca efect al combinării și interdependenței lor asupra stabilității și creșterii economice. Recent, acest cadru de analiză a fost extins, incluzând legăturile și inter-dependențele dintre aceste aspecte (fig. 1)¹⁷.

Aceste legături aduc în atenție aspecte suplimentare, precum:

- *clima și securitatea energetică* - vizează legăturile dinamice dintre schimbările climatice și politica de securitate energetică. Evoluția schimbărilor climatice va avea un impact puternic asupra prețurilor la energie și la tehnologiile utilizate în sectorul energetic, conducând la creșterea securității energetice în unele țări și reducând nivelul veniturilor în țările exportatoare de petrol și gaze naturale;

- *securitatea energetică și stabilitatea țării (guvernarea)* - legăturile dinamice dintre energie și managementul resurselor, pe de o parte, și guvernare, pe de altă parte, sunt mai puternice în țările exportatoare de hidrocarburi și în cele de tranzit a acestor resurse, unde cercetările arată un impact negativ al veniturilor obținute din aceste resurse asupra conflictelor, corupției, bunei guvernări și politicilor de dezvoltare. De asemenea, aceste țări s-au implicat în destabilizarea rivalității geopolitice între țările consumatoare. Schimbările în politicile

de securitate energetică vor avea un impact izbitor asupra guvernării și stabilității (spre exemplu, prin reducerea impactului resurselor);

- *managementul resurselor și stabilitatea guvernării* - deficitul de apă și de suprafețe arabile și împădurite a avut întotdeauna o influență asupra riscurilor de instabilitate. În multe regiuni, disputele generate de resurse se suprapun peste alți factori, precum legăturile etnice, religioase sau politice, presând asupra sistemelor de guvernare. Schimbările climatice au potențialul de a spori aceste tensiuni, generând noi situații de criză și conflicte.

Impactul schimbărilor climatice este studiat și analizat de oamenii de știință, cercetători (din domeniul mediului, dar și economiști) și de comunitatea de securitate. Însă fiecare din aceste categorii profesionale se concentrează asupra unor aspecte/fațete diferite ale aceleiași problematice, iar rezultatele cercetărilor nu au fost încă integrate. Oamenii de știință, preocupați de găsirea unor dovezi certe privind impactul schimbărilor climatice, se concentrează pe identificarea acelor aspecte considerate a fi dovezi solide. Cercetătorii în domeniul mediului își construiesc evaluările pe baze științifice, dar au tendința de a ignora riscurile insuficient conturate atunci când impactul acestora poate fi prea mare. Această abordare își găsește o posibilă explicație în faptul că sunt foarte dificil de

separat efectele schimbărilor climatice de cele ale altor variabile cu impact asupra activităților umane, în general. Din acest motiv, specialiștii din acest domeniu manifestă reținere în a sublinia costurile ridicate ale unui dezastru social ca urmare a schimbărilor climatice și, poate, un nivel nerealist al optimismului cu privire la potențialul de cooperare internațională pe acest subiect.

Poate că această reținere care se manifestă în rândul unora dintre cercetătorii fenomenului izvorăște și din convingerea acestora că impactul datorat schimbărilor climatice va fi unul reversibil. Credem totuși că o astfel de abordare, care reduce nefundamentat riscurile de producere a unor catastrofe naturale s-ar putea dovedi nerealistă, mai ales dacă astfel de dezastre se vor produce la intervale scurte de timp în mai multe state ale lumii.

Oamenii de știință, cercetătorii din domeniul mediului și economiștii au propriile lor modele atunci când lucrează cu riscuri și amenințări; însă nici unul dintre aceste modele nu definește complet un cadru de management al riscului care să corespundă realității schimbărilor climatice. Această lipsă poate fi acoperită de comunitatea de securitate care are capacitatea de a produce propriile analize referitoare la schimbările climatice și care pot fi complementare celor furnizate de reprezentanții mediului academic. Ele pot completa analizele de mediu și cele economice cu formularea implicațiilor pe care efectele schimbărilor climatice le pot avea asupra stabilității și securității naționale, regionale și internaționale. În plus, astfel de analize pot crește probabilitatea ca factorii de decizie să ia în calcul consecințele unor scenarii catastrofale și induc un grad mai mare de mobilizare societală necesară pentru gestionarea lor.

Schimbările climatice prezintă, totuși, câteva provocări noi pentru factorii de decizie din domeniul securității. Noutatea acestor provocări este generată, printre altele, de faptul că aceștia nu sunt obișnuiți să opereze cu amenințări difuze la adresa prosperității și stabilității statului. Poate că tocmai caracterul difuz al acestei amenințări determină acești factori de decizie să manifeste o anumită reținere de la acțiuni radicale împotriva statu-quo-ului.

Referindu-ne la provocările schimbărilor climatice, trebuie să recunoaștem că așa cum astăzi nu mai putem proiecta sisteme tehnice fără calculator, tot astfel nu ne putem aștepta ca sistemele actuale de securitate să fie capabile să înțeleagă, să evalueze și să răspundă corect la aceste provocări fără o modificare semnificativă în planificările

strategice, în modul de operare și în evaluările privind riscurile și amenințările.

Tot spre susținerea acestei idei credem că merită să aducem în discuție un aspect care, uneori, generează frustrare în interiorul comunității de securitate. După ce a semnalat existența unei anume amenințări, aceasta se așteaptă ca factorii de decizie politică și politico-militară să ia măsuri în consecință. Pentru a rămâne în sfera schimbărilor climatice, trebuie să spunem că înțelegerea unui anumit risc din această perspectivă nu înseamnă și adoptarea imediată a acțiunilor de contracarare a sa. Aceasta pentru simplul motiv că astăzi ne confruntăm cu o paletă tot mai largă de riscuri și amenințări, dar și cu limitări generate de insuficiența resurselor. În aceste condiții, apare firească nevoia stabilirii unor priorități.

Pe de altă parte, dacă securitatea climatică nu este privită și înțeleasă ca un interes național din perspectivă existențială¹⁹, atunci este foarte posibil ca măsurile și acțiunile destinate gestionării sale să fie ineficiente și tardive, mai ales în contextul național și global actual, caracterizat prin intensificarea competiției economice și prin nevoia tot mai acută de prevenire a tensiunilor sociale interne.

Să revenim la rolul pe care comunitatea de securitate îl poate juca în gestionarea eficientă a efectelor schimbărilor climatice. Într-o astfel de circumstanță, în opinia noastră, rolul comunității de securitate vizează două aspecte distincte ale problemei: (a) identificarea, analiza și evaluarea corectă (exactă) a riscurilor și amenințărilor pentru securitatea națională și (b) formularea unui răspuns adecvat la tipul de amenințare. În funcție de modul de lucru (maniera de decizie) agreeat de factorii de decizie din stat și de problematica analizată, al doilea aspect menționat poate constitui responsabilitatea exclusivă a factorilor de decizie politică. Aceasta este însă o discuție diferită care, credem noi, ar merita o tratare separată.

Odată identificate riscurile și amenințările, analiștii din domeniul securității trebuie să aibă în vedere câteva aspecte importante pentru finalizarea cu succes a demersului lor. Mai întâi, ei trebuie să urmărească evitarea intoxicației factorilor de decizie cu un noian de date și informații nevalidate sau cu rezultate științifice inconsistente.

Apoi este necesar de anticipat că analizele de securitate trebuie să vină în sprijinul procesului de luare a deciziei și să contribuie la stabilirea priorităților legate de acest gen de provocări. Aceasta

presupune implicit o ajustare atentă a informațiilor la nevoile factorilor de decizie. Pentru aceasta, analiștii trebuie să conștientizeze că legătura dintre schimbările climatice și securitate devine relevantă numai dacă informațiile sunt exacte și suficient de credibile pentru a fi în măsură să conducă la modificări ale planurilor, strategiei și măsurilor concrete care se pot lua.

Analiza și evaluarea amenințărilor și riscurilor care pot apărea pe fondul efectelor schimbărilor climatice trebuie să țină cont de faptul că o decizie strategică de răspuns la orice risc depinde de evaluarea a patru elemente critice: *analiza riscurilor* - răspunde la întrebările ce s-ar putea întâmpla și în ce orizont de timp; *analiza amenințărilor* - răspunde la întrebarea cum vor afecta aceste riscuri obiectivele și interesele țării; *analiza eficacității* - se referă la opțiunile aflate la îndemână și la probabilitatea lor de succes; *analiza contextului politic* - cum vor influența acțiunile politice și diplomatice răspunsul strategic. Toate cele patru analize trebuie integrate într-un cadru strategic, care fundamentează luarea deciziei.

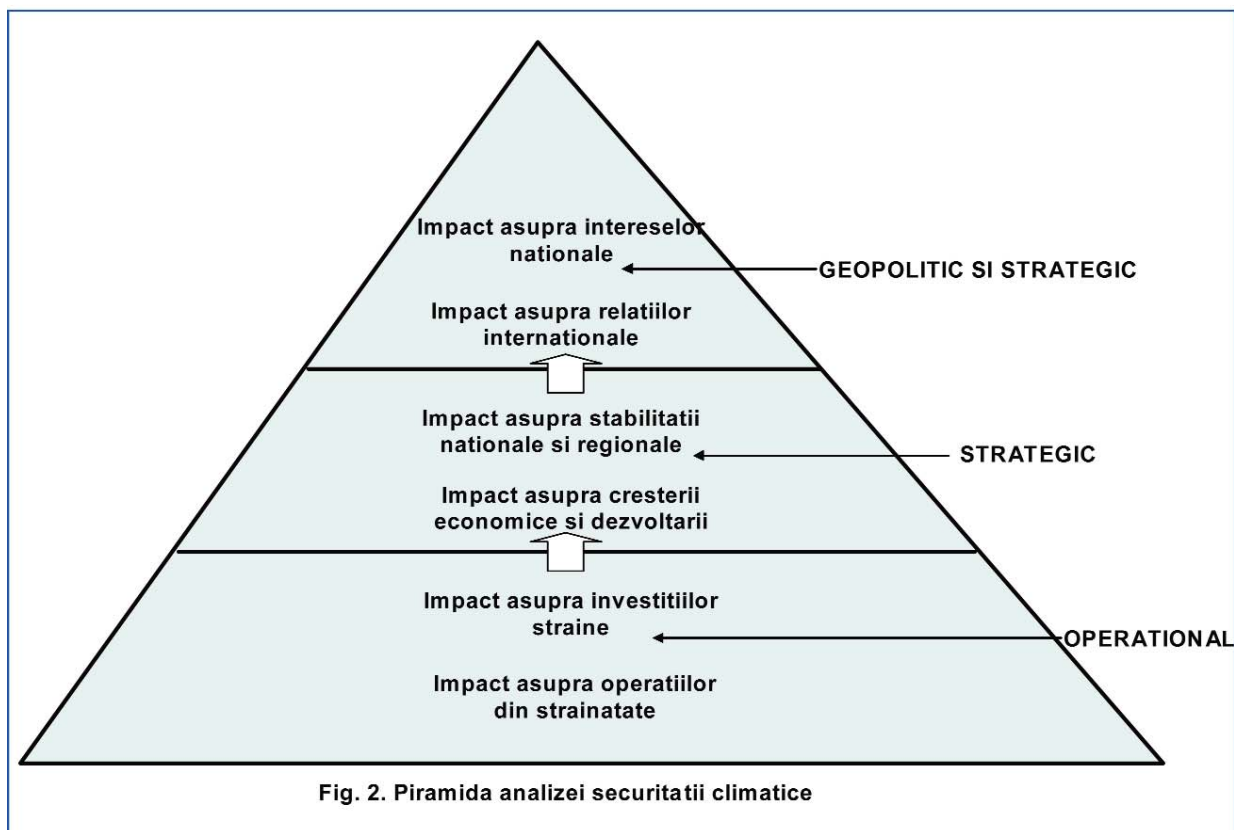
În materie de securitate climatică există trei

diferitelor țări sau regiuni vor fi afectate de schimbările climatice și de răspunsul la aceste schimbări. Aceasta presupune, în esență, analiza percepțiilor unei țări cu privire la importanța și impactul acestor factori. Spre exemplu, China și India își pot modifica obiectivele de securitate energetică spre o mai mare încredere în energia nucleară, în perspectiva schimbărilor climatice, ceea ce va avea impact asupra proliferării, asupra politicii lor externe și a relațiilor lor energetice cu principalii furnizori de resurse energetice la nivel mondial;

- *strategic*. La acest nivel este vizat modul în care în care schimbările climatice afectează obiectivele strategice (ex. securitatea energetică sau reducerea sărăciei), elementele de planificare și răspunsurile de tip preventiv, precum și investițiile economice sau proiectele de dezvoltare;

- *operațional*. Acesta are în vedere analiza impactului schimbărilor climatice asupra echipamentelor militare și asupra operațiunilor militare viitoare. Pentru aceasta sunt necesare informații detaliate privind impactul posibil al schimbărilor climatice asupra unor locații geografice particulare.

Aceste nivele pot fi privite ca într-o piramidă a



niveluri principale de analiză¹⁹:

- *geopolitic și geostrategic*. Acest nivel se referă la modul în care interesele și strategiile

analizei așa cum se observă în figura 2²⁰.

Aria piramidei ar putea reprezenta volumul analizei de securitate climatică necesară la fiecare

nivel. Pentru fiecare nivel al luării deciziei sunt necesare o serie de informații care să genereze opțiuni strategice solide, care vor trebui să orienteze deciziile politice.

O abordare multi-sectorială a sistemelor de securitate la nivel guvernamental s-a dovedit o problemă extrem de dificilă până acum; dacă la aceasta adăugăm nevoia armonizării intereselor diferiților actori, înțelegem dificultatea unui astfel de demers. În contrast, răspunsurile la nivel operațional vor fi generate de un singur minister și de aceea vor fi mai ușor de formulat și implementat.

Schimbările climatice creează deja amenințări de securitate hard, nu însă și soluții hard la aceste probleme. Necontrolate, aceste schimbări vor avea implicații de securitate de o magnitudine similară celor două Războaie Mondiale, dar care, spre deosebire de acestea, vor avea consecințe pentru o foarte lungă perioadă de timp²¹. În plus, pentru acest gen de amenințări nu există repere în trecut.

În pofida acestor amenințări și a amplorii pe care dezbateră acestui subiect a luat-o în ultimii ani, răspunsul actual la schimbările climatice este lent și inadecvat. Se poate spune că răspunsul politic și financiar actual la schimbările climatice nu reflectă seriozitatea amenințării. Astfel, fondurile financiare necesare gestionării acestor riscuri rămân în continuare modeste. Chiar și Uniunea Europeană, care se erijează în lider global în eforturile de promovare a unei economii bazate pe diminuarea emisiilor de carbon, cheltuiește pentru gestionarea efectelor generate de schimbările climatice echivalentul a 0,5% din bugetul combinat destinat apărării. Spre comparație, aceste fonduri sunt cu mult mai mici decât cele alocate bugetelor militare și de securitate²².

Schimbările climatice constituie o provocare sistemică la adresa stabilității și securității internaționale. Prevenirea efectelor negative ale acestor schimbări presupune acțiuni directe, rapide și imediate. Fără a diminua importanța altor amenințări care s-au profilat în ultimii ani la nivel global, apreciem că ar fi oportună o regândire a priorităților legate de aceste amenințări și, în consecință, o concentrare ca atare a eforturilor din partea statelor și comunității internaționale. Eficiența acestor acțiuni depinde însă, poate mai mult decât în orice alt domeniu, de o cooperare veritabilă între state deoarece în această privință eforturile unui stat pot fi ușor compromise de pasivitatea altor state.

Cooperarea eficientă pentru gestionarea efectelor schimbărilor climatice nu este însă un lucru

facil pentru că ea presupune modificări fundamentale în maniera actuală de abordare a relațiilor internaționale, putând modifica semnificativ prioritățile politicii internaționale în materie de securitate. Sub aspect politic, cooperarea globală pentru gestionarea efectelor schimbărilor climatice nu se poate realiza într-o atmosferă de competiție intensificată între state pentru accesul la resurse.

Un alt aspect important care stă în calea cooperării dintre state este legat de costurile asociate acțiunii. În acest punct, neîncrederea statelor ar putea viza nivelul costurilor suportate de fiecare stat și implicațiile asupra competitivității economice, în cazul în care nu toate statele acceptă să aloce fonduri pentru diminuarea efectelor negative ale schimbărilor climatice. O estimare a ponderii pe care ar trebui să o acopere statele dezvoltate în aceste costuri, sugerează că UE ar trebui să plătească circa 100 de miliarde de euro anual (ceea ce este echivalent cu 80% din bugetul actual al UE), iar SUA - 212 miliarde de dolari²³.

Desigur, acestea sunt costuri ridicate în valoare absolută, dar ele pot reprezenta un preț rezonabil comparativ cu costurile unor intervenții tardive. Se știe că este mai ușor să previi decât să combați.

În aceste condiții, promovarea unei politici a cooperării trebuie să aibă ca element central beneficiile generale care pot rezulta în urma acestui proces. Un prim beneficiu al transformării aspectelor legate de schimbările climatice în subiect de securitate națională este acela că oferă subiectului în sine o valoare politică mai mare, ceea ce poate crește răspunsul din partea statelor.

Dar cele mai tangibile beneficii, în acest caz, sunt legate de asigurarea securității energetice prin promovarea unei economii cu un conținut redus de carbon. O astfel de economie ar reduce semnificativ amenințările la adresa păcii și securității internaționale atât din partea schimbărilor climatice, cât și a competiției în materie de energie. Fonduri financiare importante, în prezent cheltuite pentru producția de petrol și gaze naturale în regiuni instabile de pe glob, ar putea fi utilizate pentru crearea de noi tehnologii și pentru surse de energie curate. Aceasta ar reduce tensiunile geopolitice iscate în jurul rezervelor de hidrocarburi, ar reduce instabilitatea țărilor exportatoare de petrol, precum și riscurile unor atacuri teroriste asupra infrastructurii și facilităților petroliere.

În concluzie, alături de globalizare, migrație și schimbările tehnologice, schimbările climatice vor constitui una din forțele critice care vor modela

viitorul omenirii. Ele vor modifica fundamental modul nostru de viață, amenințările și riscurile cu care ne vom confrunta, precum și modul în care vom reacționa într-o lume tot mai interdependentă. Chiar dacă multe din aceste schimbări sunt impredictibile, este cert că ele se vor extinde dincolo de sfera lor tradițională și vor include aspecte legate de securitate și prosperitate pentru toate țările lumii.

Totodată, schimbările climatice vor constitui și unul din factorii care vor conduce la conflicte, a căror rezolvare va necesita, probabil, abordări noi. Chiar și cu nivelul actual de cunoaștere și înțelegere a problematicii, pot fi luate o serie de angajamente pentru remedierea situației.

Necunoașterea sau neacceptarea implicațiilor pe care schimbările climatice le au asupra stabilității și securității internaționale și regionale, precum și amânarea deciziilor privind investițiile în acțiuni de

prevenire a efectelor negative s-ar putea dovedi mult mai costisitoare mai târziu, în termeni de instabilitate, vieți omenești sau dezvoltare umană întârziată.

Schimbările climatice pot conduce la abordări mai precaute în relațiile internaționale și la creșterea cooperării între state, care pot servi drept model și în privința altor probleme globale, precum securitatea energetică, prevenirea conflictelor sau reducerea sărăciei. Pe de altă parte, ele pot exacerba tensiunile existente în interiorul statelor sau între acestea, conducând la o politică a insecurității pe măsură ce fiecare țară se concentrează mai ales asupra auto-protecției, în contextul menținerii neîncrederii statelor cu privire la cooperarea internațională.

***Drd. ing. Ionel STOICA este analist militar în cadrul Direcției Generale de Informații a Apărării.**

¹ Prin comunitate de securitate înțelegem ansamblul instituțiilor și organizațiilor publice și private care au atribuții stabilite prin lege sau care manifestă preocupări în sfera securității.

² H. J. Mackinder, „The Geographical Pivot of History”, în H. J. Mackinder, 1919/1996: *Democratic Ideals and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction* Washington, DC: National Defense University Press.

³ Stern Review, *Stern Review: The economics of climate change*, London: HMSO, 2006.

⁴ Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde, *Security: a new framework for analysis*, Boulder, Colorado: Lynne Rienner, 1998.

⁵ Joachim von Braun, *Impact of climate change on food security in times of high food and energy prices*, International Centre for Trade and Sustainable Development, octombrie 2008.

⁶ Nick Mabey, *Delivering Climate Change Security, International Security Responses to a Climate Change World*, The Royal United Services Institute, Whitehall Paper 69, 2008, p. 39.

⁷ Cercetările arată că procesul de urbanizare a crescut la nivel mondial. Până în anul 2036, circa 60% din populația globului va locui în mediul urban, iar după acest an, procentul populației din mediul urban va continua să crească.

⁸ Peter Haldén, *The Geopolitics of Climate Change, Challenges to the International System*, Suedia, 2007, .

⁹ Atunci când ne referim la schimbări demografice avem în vedere îmbătrânirea populației în țările dezvoltate și creșterea numărului populației tinere în țările în curs de dezvoltare.

¹⁰ Gleick H. Peter, *Climate Change and International politics: problems facing developing countries*, 1989, www.pacinst.org/reports/climate_reports/Climate_Change_and_International_Politics.pdf.

¹¹ International alert, *A climate change of conflict*, London, 2007, <http://www.international-alert.org/publication/322.php>

¹² *World map of environmental conflicts 1980-2005*.

¹³ Tobias Feakin, *Climate Change - a New Security Issue?*, 14.05.2008, Finnish Institute of International Affairs.

¹⁴ Stern Review, *op.cit.*

¹⁵ Christian Aid, *The human Tide*, London, 2007, http://christianaid.org.uk/images/human_tide3_tcm15-23335.pdf.

¹⁶ Earthscan, Londra, 2008 www.wbgu.de/wbgu_jg2007_engl.pdf.

¹⁷ Sursa: Nick Mabey, *Delivering Climate Change Security, International Security Responses to a Climate Change World*, The Royal United Services Institute, Whitehall Paper 69, 2008.

¹⁸ Campbell M. Kurt, Gullledge Jay, McNeill J.R., Podesta John, Ogden Peter, Fuerth Leon, R., *The Age of Consequences: The Foreign Policy and National Security Implications of Global Climate Change*, Center for Strategic and International Studies, noiembrie 2007.

¹⁹ Nick Mabey, *op. cit.*, pp. 55-56.

²⁰ Sursa: Mabey Nick, *Delivering Climate Change Security, International Security Responses to a Climate Change World*, The Royal United Services Institute, Whitehall Paper 69, 2008.

²¹ Nick Mabey, *op. cit.*, p. 2.

²² *Idem*.

²³ Nick Mabey, *op. cit.* pp. 42-43.

Tipărit la SC Axioma Print srl